

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata

MTA Magyar Tudomány Ünnepe
A tudomány keresztény távlatai
Gál Ferenc Főiskola, Szeged, 2014. november 20.
Konferenciakötet

VIII. évfolyam 1. szám – Különkiadás 2015/1

DELIBERATIONES

A Gál Ferenc Főiskola tudományos folyóirata
VIII. évfolyam 1. szám 2015/1

különszám

Főszerkesztő
KOZMA GÁBOR

Szerkesztő Bizottság
HORVÁTH GÁBOR, JOLANTA KARBOWNICZEK,
SERFŐZŐ LEVENTE, ANTON KONEČNY,
KOVÁCS JÓZSEF, ZAKAR PÉTER

A borítón: Giotto di Bondone,
Szent Ferenc prédikál a madaraknak
(részlet az assisi Szent Ferenc-templom freskósorozatából)

Lapterv
Kiss Bea és Varga Péter

Az angol nyelvű összefoglalókat fordította
Zakar Péterné

GERHARDUS KIADÓ 2015
Felelős kiadó: Dr. Kozma Gábor rektor
A szerkesztőség címe: 6720 Szeged, Dóm tér 6.
Nyomda: A-Színvonal 2000 Nyomdaipari Kft
Felelős vezető: Arday Zsolt
ISSN 1789-8919

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
PROGRAM	7
PLENÁRIS ÜLÉS	
KOZMA GÁBOR	
A REFORMPEDAGÓGIÁK TÁVLATAI – KERESZTÉNY KÖZELNÉZETBEN	9
ZAKAR PÉTER	
KATOLIKUS PAPOK AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN.	17
I. SZEKCIÓ	
ESIÖBU ANAYO AUGUSTUS	
TÚLNÉPESEDÉS, NÉPESSÉGFOGYÁS, ÖREGEDÉS ÉS BEVÁNDORLÁS MINT GLOBÁLIS KIHÍVÁST JELENTŐ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK.	30
SZIGETI ANDREA	
AZ INTERKULTURÁLIS VÁLASZOK LEHETŐSÉGEI A TÁRSADALMI KÉRDÉSEK TÁRGYALÁSÁBAN.	35
CZAGÁNY GÁBOR	
A KERESZTÉNY GYÜLEKEZET SZEREPE A SZEGÉNYSÉG ELLENI KÜZDELEMBEN	42
II. SZEKCIÓ	
LISZKAI TAMÁS – PUNK MÁRIA	
RITUÁLIS ÉLETSZEMLÉLET A HÉTKÖZNAPOK TECHNOKRATIKUS VILÁGÁBAN	48
THORDAY ATTILA	
FIATALOK SZOLGÁLATA FIATALOKNAK: ANTIOCHIA.	54
BIRHER NÁNDOR	
ROMÁKKAL KAPCSOLATOS NORMÁK SZAVAINAK KVANTITATÍV ELEMZÉSE.	60

PETRÓCZI ERZSÉBET A VISELKEDÉST BEFOLYÁSOLÓ REJTETT ÉRTÉK- ÉS NORMARENDSZEREK MEGVÁLTOZTATÁSA KAPCSOLATÉPÍTŐ BESZÉLGETÉSEKKEL	83
--	----

III. SEKCIÓ

BARANCSI ÁGNES VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAMOK A TESTI ÉS LELKI EGÉSZSÉG TÜKRÉBEN	91
--	----

Soós István A MEZŐGAZDASÁG VERSENYKÉPESSÉGÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE A DÉL-ALFÖLDÖN	99
--	----

LIPCSEI IMRE MULTIKULTURALIZMUS - SOKSZÍNŰSÉG BÉKÉS VÁRMEGYÉBEN	108
--	-----

SZILÁGYI TAMÁS NEMZETI ÉS VALLÁSI IDENTITÁSKERESÉS A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MAGYARORSZÁGON	116
--	-----

ABSTRACTS	127
---------------------	-----

TANULMÁNY

ROKAY ZOLTÁN JENS BAGGESEN (1764-1826) DÁN KÖLTŐ, PYRKER LÁSZLÓ JÁNOS VELENCEI PÁTRIÁRKA, EGRI ÉRSEK (1772-1847) KÖLTÉSZETÉNEK MÉLTATÓJA, J. G. FICHTE (1762-1814) NÉMET FILOZÓFUS KORTÁRSA	133
---	-----

RECENZIÓK

HAMVAS ENDRE VAK DIDŰMOSZ: A SZENTLÉLEKRŐL (CSIZMÁR OSZKÁR FORDÍTÁSA)	145
--	-----

KRÁNITZ MIHÁLY MÁRKPASSIÓ (ROKAY ZOLTÁN ÍRÁSA)	155
---	-----

ELŐSZÓ

A Gál Ferenc Főiskola 2014/2015. tanévi jelmondata:
„Tenálad van az élet forrása, a te fényedben látjuk a világosságot.”
Zsolt 36,10

„Messzelátó tudomány: felelős válaszok a jövőnek” – ez volt a mottója a Magyar Tudományos Akadémia 2014. évi Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatának. A több mint kétszáz rendezvényt felölelő programok sorában a Gál Ferenc Főiskola két konferenciát is rendezett: az elsőt Szegeden *„A tudomány keresztény távlatai”* címmel november 20-án, a másodikat a szarvasi Pedagógiai Karon *„Pedagógusképzésről más-képpen – Szarvason”* címmel november 24-én. A Deliberationes mostani különszáma a szegedi konferencia előadásait gyűjti egybe.

A Gál Ferenc Főiskola konferencia felhívása az MTA kezdeményezésére reflektálva a következőket emelte ki: *„A tudomány jelenünk és jövőnk alakításának az eszköze. Kiemelt fontosságú viszont, hogy az ember felelősségének tudatában és megfelelő erkölcsi alapvetéssel művelje azt, hiszen a tudomány van az emberért, nem az ember a tudományért. Az emberiség globális felelősséggel bír a környezetét illetően. Mindannyiunknak, de különösen nekünk, keresztényeknek, Istentől való feladatunk a Tőle ajándékba kapott világ tisztelete és megóvása mind a magunk, mind a jövő generációi számára. Tudományos eredményeink előnyeit és egyúttal káros következményeit szemlélve megállapíthatjuk, hogy az ember szabadsága nem abszolút, figyelembe kell vennünk a teremtés rendjét. A tisztán technikai cselekvés által megbéklyózott ész hit nélkül arra van kárhozható, hogy bele vesszen mindenhatóságának illúziójába. A hit az ész nélkül viszont annak a veszélynek van kitéve, hogy elidegenedik az ember valóságos életétől. A természeti és társadalmi problémáink megoldásában a hitnek és az észnek kölcsönösen kell segíteniük egymást.”*

Konferenciánk *„A tudomány keresztény távlatai”* címmel azt a célt tűzte ki, hogy a keresztény erkölcs és szeretet tükrében vizsgálja az egyes tudományterületek – hittudomány, pedagógia, történettudomány, pszichológia, agrártudomány – hatását és felelősségét a bennünket körülvevő természeti és társadalmi problémákat illetően, valamint alternatívát kínáljon a megoldásukra.

A szegedi konferencia előadásai is a testi, lelki egészség, illetve jólét megteremtésében és fenntartásában fontos öt kérdéskörnek szenteltek kiemelt figyelmet: a globális kihívást jelentő demográfiai folyamatoknak, a társadalmi egyenlőtlenségek dimenzióinak, a fenntartható fejlődés feltételeinek, az új technológiáknak és hatásaiknak, valamint az értékkeremtő tudásnak.

Ferenc pápa fogalmazta meg a Scholas Occurrentes elnevezésű globális nevelési hálózat képviselőivel találkozva 2015 áprilisában: *„Kreatív munkát végeznek egy olyan ne-*

velési rendszerrel szemben, amely nem képes reagálni a helyzetre... Ez a projekt viszont kiszélesíti a horizontokat, kreatív, és összhangba hoz három nyelvezetet: az értelem, a szív és a kéz nyelvezetét... A titok az emberben és az Istenben rejlik. Isten elvet az emberi szívbe számos lehetőséget. Ha egy társadalom elrejtí Istent, és nem az embert helyezi a középpontba, a leselejtezés kultúrájában végezzük.”

Konferenciánk célkitűzéseivel és a megvalósult programmal hitünk szerint ilyen gondolatok mentén építkeztünk, és most az elhangzott előadások gyűjteményét is ennek jegyében adjuk át a Tisztelt Olvasónak.

Szegeden, 2015 Pünkösdjén

Dr. Kozma Gábor
rektor

MTA Magyar Tudomány Ünnepe 2014**a Gál Ferenc Főiskolán****„Messze látó tudomány: felelős válaszok a jövőnek - A tudomány keresztény távlatai”****Szeged, 2014. november 20.****PROGRAM****10.00 – 11.30 PLENÁRIS ÜLÉS**

Dr. Kozma Gábor: A reformpedagógiák távlatai – keresztény közelnézetben

Prof. Dr. Zakar Péter: Katolikus papok az I. Világháborúban

12.00 – 13.30 SZEKCIÓÜLÉSEK**I. SZEKCIÓ**

Dr. Esiobu Anayo Augustus: Túlnépesedés, népességfogyás, öregedés és bevándorlás mint globális kihívást jelentő demográfiai folyamatok

Dr. Szigeti Andrea: Az interkulturális válaszok lehetőségei a társadalmi kérdések tárgyalásában

Dr. Czagány Gábor: A keresztény gyülekezet szerepe a szegénység elleni küzdelemben

II. SZEKCIÓ

Dr. Liszkai Tamás – Punk Mária: Rituális életszemlélet a hétköznapi technokratikus világában – a rituális kompetencia megjelenése a pedagógiában

Dr. Thorday Attila: Fiatalok szolgálata fiataloknak: Antiochia

Dr. Birher Nándor: Normák és szavak hálózata

Dr. Petróczi Erzsébet: A viselkedést befolyásoló rejtett érték- és normarendszerek megváltoztatása kapcsolatépítő beszélgetésekkel

III. SZEKCIÓ

Dr. Barancsi Ágnes: Vidékfejlesztési programok a testi és lelki egészség tükrében

Soós István: A mezőgazdaság versenyképességének néhány kérdése a Dél-Alföldön

Dr. Lipcsei Imre: Multikulturalizmus - sokszínűség Békés vármegyében

Szilágyi Tamás: Nemzeti és vallási identitáskeresés a rendszerváltás utáni Magyarországon

A REFORMPEDAGÓGIÁK TÁVLATAI – KERESZTÉNY KÖZELNÉZETBEN¹

Hogyan lehet távlatokat vizsgálni közelnézetben? És mit is kell vizsgálni: külön a keresztény pedagógiát vagy külön a reformpedagógiákat vagy a kettőt együtt? Ennek kapcsán a keresztény reformpedagógiákról, azaz a keresztény pedagógia reformtartalmairól vagy a reformpedagógiák keresztény tartalmairól kell szólni?

Már a kérdés megfogalmazása is nehéz. Ugyanis nem szokás a pedagógiában az első megközelítésről beszélni, vagyis arról, hogy vannak a keresztény pedagógiának reformtartalmi, abban az értelemben, ami a változó kihívásoknak megfelelő módszertani megújulás, akár maga a fejlődés. Vagyis arról, hogy a keresztény pedagógia természetéhez is tartozik az, hogy nem csak törekszik rá, hanem ténylegesen up-to-date pedagógia, mindig is az volt, a küldetése ennek az alapvető jellemzőnek a megőrzése, aminek biztosítása érdekében tehát meghatározója az állandó szakmai fejlődés, a változás.

Sőt, ezzel ellentétben: manapság sokan úgy tekintenek a keresztény pedagógiára, hogy arról nem lehet újat mondani, pontosabban a világot éltető új dolgok nem férnek bele a keresztény pedagógia avitt, a haladásra képtelen világába, a keresztény pedagógia nem tudja nyújtani a modern ember számára szükséges újításokat. Ismerjük is, tapasztaljuk is az ilyen vélekedést. Meglehetősen elterjedt. Sőt, az utóbbi évek nem várt tapasztalata az, hogy egyre inkább furcsállást vált ki tágabb szakmai körben, nyilvánosságban kereszténységről, és különösen is keresztény pedagógiáról, a keresztény nevelési intézmények társadalmi küldetéséről, a közjó szolgálatában való részesedésükről beszélni.

Ezért sem botorság minderről szólni, hiszen úgy tűnik nem mindenki számára egyértelmű, hogy a keresztény pedagógia alapjai tiszták, egyértelműek, kétezer éve azok. Még a magukat egyébként kereszténynek, sőt katolikusnak tekintők között sem az, akikről Ferenc pápa úgy szólt idén november 7-i homíliájában, mint pogány keresztényekről, akik e világi keresztények, névleges keresztények, a nevük keresztény, de az életük pogány.

Másrészt éppen Ferenc pápa mondta azt is az avitt dolgokra utalva, még érsekként egy 2005-ös kateketikai találkozón, a hit oktatóihoz, a katekétákhoz szólva: "Szeretném, ha Önök között nem volna helye az apostoli múmiáknak, nagyon kérem, hogy ezek menjenek el egy múzeumba, ahol sokkal jobban mutatnak."²

¹ Előadás a GFF 2014. november 20-i, „A tudomány keresztény távlatai” című konferenciáján

² Julie Schwietert Collazo – Lisak Rogak (szerk.): *Ferenc pápa füveskönyve. Mindennapi gondolatok.* Budapest, 2014, Európa Könyvkiadó. 49.

Éppen ezért is a tisztánlátás dolgával való foglalkozás nem tud szünetelni, még a kereszténységre épült európai kultúra körében sem. Sőt, leginkább abban az európai kulturális környezetben nem szünetelhet, ahol nemzedékről-nemzedékre, és azokon belül is évről-évre változik a társadalomban a keresztény alapok pozíciója. Ezek a keresztény alapok sok helyen már igen gyengének mutatkoznak a mindennapi társadalmi megnyilvánulásokban. Ma már figyelmet kelt fel, egyesekben pedig visszatetszést, ha a keresztény gondolkodás- és szokásrendszer mindennapi megnyilvánulásaként a beszédben olyan tradicionális panelek hangzanak el, mint például „hála Istennek”, „Uramatyám”, „Isten hozott”, „Isten áldjon”, „Isten tudja”, „Isten éltesse!”, „Jezzusom”, „áldott emlékü”, „áldásos tevékenység”, stb. Nemrég még a köznyelv kifejezőképességének szerves elemei voltak ezek, nyilvánvaló jeleként annak, hogy látens módon is jelen van a keresztény kultúra az európai mindennapokban. Nemcsak azok nyelvhasználatában fordulnak elő, akik az említett apostoli múmiák körébe esnek, nemcsak az egyébként pogány keresztényeknél, hanem a formálisan pogányoknál is, akiknek beszéde öntudatlanul is tartalmazott ilyen elemeket, egyszerűen azért, mert a nyelvhasználat őrizte a nemzeti kultúra alapjaiból a keresztény tradíciókat.

Ez a helyzet megváltozott, ma már vallásos megnyilvánulásnak számít ezen kifejezések használata, ami sokakban már furcsállást, egyesekben tiltakozást vált ki a világnézeti semlegesség védelmét hirdetve. Nyilvánvalóan többről van itt szó, mint nyelvhasználati szokások átalakulásáról, a nyelvi kifejezőképesség frissüléséről. Hiszen a nyelvhasználat eszközeinek fejlettségére épülhet a megfelelően strukturált fogalmi gondolkodás. Tehát azok, akikben ma már furcsállást vált ki a keresztény kulturális alapú szókészlet, gondolkodásukban is átalakultak, esetükben mindennapos társadalmi viszonyaiknak, elsődleges szocializációjuknak sem része a kultúra keresztény identitásainak megélése, azokat minimum idegen elemként regisztrálják vagy avittnak, tehát destruktívnak értékelik azokat.

Anélkül, hogy most részletesebben tárgyalnánk, lényeges mindebben a felszínesség jelenségének értelmezése is, hiszen ugyan egyre ritkábban hallhatóak a köznyelvben az említett szavak, kifejezések, de nagyrészt azoknak beszédéből kopnak ki, akik maguk is öntudatlanul, tehát különösebb meggyőződés nélkül használták azokat, néha már modorosságként. Mindennek visszaütéseként azonban veszélyesebb megnyilvánulás az a fajta felszínesség, ahol a furcsállás mögött valójában társadalmi és világnézeti kritika áll a keresztény kultúra megnyilatkozásaival szemben. Amikor már nem kell nyakláncot hordani keresztrel vagy Mária képpel ahhoz, hogy megtörténjen a gyors azonosítás valamely keresztény csoporthoz tartozásról, a világnézeti semlegesség diktatúrájából kiindulva gyakran elhatároló céllal. Természetesen ebben sincsen semmi különleges, hiszen az igazi keresztény élet része, hivatása a Krisztust ténylegesen is követők mindennapos tanúságtétele, arra azonban felhívja ez a jelenség a figyelmet, hogy a kultúrának mind a felszínén, mind alapjait tekintve ismét határok közé szorulnak a keresztény értékek.

Szólni kell az összemósásról is, arról, ahogy kiváltja karácsonykor Jézuskát és az angyalokat a Mikulás, aki valójában egy Téalapó, vagy amikor a szeretet lila Milka tehén ízű, és egy kis bűbájjal és varázslással a fantasy filmek álvalóságában minden nehézség megoldható.

Az összemósás, az értékes és az értéktelen, a jó és a rossz szétválasztásának képtelensége tehát nemcsak eseti megnyilvánulások. Egyértelmű, hogy minden felsorolt jelenségre adható társadalmi reflexió a pedagógia körébe tartozik, a személyiség egész életen át tartó fejlesztésének lehetőségeiről és lehetetlenségeiről szól.

Mindennek hátterén, de különösen is az összemósással összefüggésben vizsgáljuk most a reformpedagógiákat!

A reformpedagógiák a kulturális sokszínűsége törekvő korunkban is virágzó irányzatok, mindenhol jelen vannak, és virulnak az európai kultúrkörben. A gyakran eltérő társadalmi, politikai mozgalmak nevelési eszközrendszerének részévé váltak, és belesimultak a vallásos nevelési rendszerekbe is. Mindennek ellenére rögzítenünk kell, hogy a reformpedagógiák a keresztény vallásától eltávolodó európai ember útkeresésének eszközeivé lettek, éppen a legfontosabb életterületen, a nevelés világában.

De miből is ered a kritika, ami most a reformpedagógiákat éri? Hiszen azokat csupa előrevivő eszköz jellemzi, a változatos, színes módszereikről ismertek, magukat gyermekközpontúnak és demokratikusnak definiálva, a hagyományos pedagógiai intézményeknél jobb feltételeket biztosítanak a gyermeki személyiség mindenirányú kibontakoztatásához. Akkor igazságtalanság, hogy az értékek összemósása kapcsán említjük ezeket?

Magyarországon a rendszerváltástól kezdődően – pontosabban annak előkészítéseként is – terjedtek el az alternatív iskolák, a reformpedagógia módszerek, amelyekbe kezdetben kimondottan olyan gyermekeket írtak be szülei, akiket pszichés problémáik miatt a hagyományos iskola nem tudott vagy nem akart kezelni.

Sok oktatáskutató szól a reformpedagógiát alkalmazó iskolák előnyeiről, amit úgy szoktak összefoglalni a hagyományos pedagógiával szemben, hogy a reformpedagógiában³

- fő cél a tudás megszerzésének képessége, a tudás átadása helyett,
- a tananyagot egyeztetik, és nem pedig előre rögzítik,
- közös elemekre épülő, integrált tudást céloz meg, nem pedig könyvszerű, szakosodott tudást,
- nyitott gondolkodás, alternatív megoldások jellemezik, szemben a zárt gondolkodás, a helyes-nem helyes paradigma érvényesülésével,
- a személyes érzések fontosak, amivel szemben a hagyományos pedagógiában nem fontosak a személyes érzések,
- a csoport-együttműködésnek, önértékelésnek nagy szerepe van, szemben a hagyományos versenyhelyeztetel és külső értékeléssel,

3 Zsolnai Anikó: Miért alternatívák az alternatív iskolák? *Iskolakultúra*, 1994/7. szám, 53–54.

- az osztály berendezése a közös munkát segíti, nem pedig az információátadást,
- az emberi kapcsolatok fontosak, míg a hagyományos pedagógia szerint ezek nem szükségesek.

Hol van az a szülő, aki ennyi jó tartalom, és kétségtelen eredményeik mellett nem a reformpedagógiát választja? És ha ez szabadságában áll a szülőnek, akkor miért kell erről annyit beszélni? A válasz az, hogy éppen a szabadság szeretete miatt kell mindezt megvizsgálni.

Mert különös módon a reformpedagógiák, az alternatív iskolák a rendszerváltáshoz kötődnek Magyarországon és Kelet-Európában általában. A rendszerváltást megelőző autokrata államberendezkedés központosított, párt és állami kettős irányítás alatt álló rendszerének lebontásában jelentős szerepet játszottak a nyugat-európai módszereket átvevő, a szabadságra, önmegvalósításra nevelő, a gyermeki jogokat, az egyén önérvényesítését előtérbe állító nevelési mozgalmak. Egyszerűen előkészítették a diktatúrák által épített tényleges és szellemi falak lebontását azzal, hogy a legátfogóbb társadalmi alrendszerben, az oktatási-nevelési rendszerben elterjesztették a demokráciára nevelés eszközeit, szemben a szocialista rendszer túlélését segíteni hivatott, államilag szervezett plurális pedagógiai mozgalmakkal.⁴

Ezek tehát a szabadság akkori áhított földjéről, Nyugat-Európából befogadott nevelési mozgalmak voltak. Ezeknek azonban csak egyik összetevője volt a reformpedagógiák köre, a másik összetevő pedig a Magyarországon is újraszerveződött keresztény oktatási-nevelési rendszer volt. Több évtizedes üldöztetés után a katolikus oktatásban is újraindultak a rendi és az egyházmegyei iskolák. Civil, azaz alapítványi vagy magániskolák ehhez képest elenyésző számban létesültek.

Tehát a rendszerváltáskor az új, demokratikus társadalmi egyensúlyra való törekvést támogató oktatási rendszert jelképező mérleg egyik serpenyőjében az autokrata állampárt hagyományosan központosított oktatási rendszere volt. A mérleg másik serpenyőjében pedig a rendszerváltó pedagógiák voltak, együtt az újraerősödő keresztény neveléssel. Végül ez a serpenyő volt nagyobb súlyú, a szocialista korszak pedagógiái eltűntek, a reformpedagógiák és a keresztény nevelés együttesen ettől kezdve újraszabályozták az oktatási rendszer működését.

Ez eddig ismert dolog, még ha nem is a mérleg jelképével értelmezve. Azonban a helyzet teljes feltárásához folytatnunk kell a mérlegelést: az oktatási rendszer mérlegének egyik serpenyője tehát üres, a másik serpenyőjében viszont két különböző nevelési rendszer van: most ezek egyikét kell áttenni az üres helyre, így mérlegelve, értékelve immár a reformpedagógia és a keresztény pedagógia között: mi a tényleges szerepük az oktatási rendszerben, a társadalom életében?

⁴ Sáska Géza: Az alternatív pedagógia poszt szocialista győzelme. In: *Beszélő Online*, 2004. december, 9. évf, 12. szám

Egyértelmű ugyanis, hogy nem egymást kiegészítő rendszerekről van szó. Ezt azért kell rögzíteni, mert egyes pedagógiai munkák nem teszik meg ezeket az elhatárolásokat, a kettőt egy csoportban tárgyalják, még a keresztény neveléstörténetek is. Ez helytelen megközelítés, és bár a társadalompolitikai hovatarozás önmagában nem mérvadó, de tény, hogy a jobboldali pártok a rendszerváltáskor is elsősorban az egyházi oktatás problémáira fókuszáltak, és az ezekhez kötődő értékrend – az értékközpontú és minőségelvű iskola – megerősítésén fáradoztak, addig a baloldali és liberális pártok a magániskolákon belül a reformpedagógiai és az alternatív utat követő iskolákat és mozgalmakat (erdei iskola, Waldorf, Rogers, stb.) karolták fel.

Most csak utalni lehet arra, hogy egy további mérlegelés lehetősége is felmerül, ami nem tartozik a mostani vizsgálat körébe, de máskor óhatatlan annak elvégzése: ez a további – és a társadalom fejlődését tekintve is egyre meghatározóbbnak tűnő – mérlegelés az értéksemleges és értékközpontú pedagógiák között adódik. Ez utóbbi mérlegelés különösen is eredményezheti annak meghatározását, hogy az alternatív és reformpedagógiák a semlegesség körébe sorolódnak-e, vagy sajátos értékrendszerüket követve inkább értékközpontúak. Ugyanis fontos az alternatív és reformpedagógiák körének pozícióvizsgálata, egyrészt saját tartalmaik, másrészt ettől akár el is térő társadalmi megítélésük alapján, valamint az oktatási rendszerben való önpozicionálásuk szerint. A jelenlegi helyzet ugyanis nem ismeri a korábbi „harmadik utasságot”, amelyek az életreform-mozgalmakkal a reformpedagógiák létrejöttét ösztönözték.⁵

A kérdés az, hogy miként viszonyul a keresztény pedagógiához, a keresztény oktatáshoz és neveléshez a reform, illetve alternatív pedagógia? És az, hogy miként viszonyul a keresztény pedagógia hozzájuk?

Elsődleges válasz: a reform/alternatív pedagógiák a keresztény pedagógiával, illetve annak szekularizált, kiüresedett válfajaival szemben definiálják magukat.

Mi is a reformpedagógia? A 19. század végének, a 20. század elejének mozgalma, arra a társadalmi programra, hogy az új évszázadban megalkotni az új embert. A korszak társadalmi-pedagógiai visszasságaival szemben új nevelési formákat hozni létre a jövő generációk emberhez méltó, egészséges felneveléséhez. A reformpedagógiai mozgalmat megalapozó programadója Ellen Key alapelvei:⁶

- a nevelés hatékonyan családban lehet;
- a gyermekek hiányzó jogainak megadása;
- új típusú nevelői magatartás: nem a felnőttég magaslatából, távlatából.

Lényeges, hogy neveléselfogásának alapja Rousseau negatív nevelési elve: „...a nevelés legnagyobb titka éppen az, hogy nem nevelünk. A mai nevelés legnagyobb bűne, hogy a gyermeket nem hagyják békében.”⁷

5 Skiera, Ehrenhard: Az életreform mozgalmak és a reformpedagógia. In: *Iskolakultúra*, 2004/3. 32–44.

6 Németh András: A reformpedagógia kialakulása és fejlődése az első világháborúig. In: Pukánszky-Németh: *Neveléstörténet*. Budapest, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó.

7 Pukánszky B. – Németh A.: *Neveléstörténet*. Budapest, 1994, Nemzeti Tankönyvkiadó. 507.

A reformpedagógiai fejlődés elvezetett a Rudolf Steiner-féle antropozófia szellemi alapjára épített Waldorf-iskola kialakulásához. Az antropozófia összeegyeztethetetlen a keresztény hittel,⁸ amelynek szinkretista világában a keresztény eszmék az egység jelszava alatt az eredetitől eltérő értéket, jelentést kapnak⁹. Keresztény jelképei ellenére Steiner világ-lélek-isten fogalma teológiai értelemben messze nem felel meg a keresztény kinyilatkoztatás Istenképének. Steiner világosan elhatárolja magát a kereszténységtől.¹⁰ Ehhez kapcsolódik a New Age-mozgalom érdeklődése az ezoterikus és az okkult irodalom iránt.

Rudolf Steiner kezdetben a Weimari Goethe Archivumban dolgozott, ott ismerkedett meg behatóan az író-költőfejedelem és természettudós filozófiájával. Steiner erre építette saját teozófiai rendszerét, ahol megjelenik egy ősidea, amit az evolúciós fejlődés során kell elérni. A jelenlegi, érzékelhető ember csak átmenet a szellemi emberré válás útján, sőt, az emberrel együtt az egész kozmosz is a „szellemivé válása” folyamatán megy végig. Steiner 1900 körül a Teozófiai Társaság főtitkára lett, amit még 1875-ben alapított egy spiritizta médium a gnosztikus és ezoterikus (okkult) tanok keverékének vizsgálatára. Magyarán mindez nem állt távol a asztaltáncoltatástól, ami az akkori polgárság esti összejöveteleinek divatos programja volt. Steiner mindezen túllépett, 1913-ban saját Antropozófiai Társaságot alapított, amely a közönséges spiritizmust már időszzerűtlennek értékelte az érzékfölötti világgal való kapcsolatokban. Azonban ez az éteri (érzék fölötti) látásról szóló tanítás elutasította Krisztus test szerinti visszajövetelét. Az antropozófia a megismerés során akarja elvezetni az ember lényegében lévő szellemet a világmindenség szellemi részéhez. A teozófia isteni bölcsességet jelent, az antropozófia pedig emberi bölcsességet, vagyis az antropozófia az én kultusza.¹¹

Az antropozófia szerint maga Krisztus ösztönzi az ember és a kozmosz önistenítését, annak újra szellemivé tételére, amiben központi szerepű a „Golgota misztérium”. Steiner szerint a bibliai szerzők nem írtak arról, hogy a Megfeszített vére „napenergiát” tartalmazott, aminek a földbe hullása a Föld auráját (láthatatlan burkát) megváltoztatta. Szerintük Krisztus, a „Napszellem” a Föld szellemévé” lett, ami döntő impulzust adott a Föld szellemivé válására. Ez azonban téves: a bibliai kijelentés szembeszáll az emberi okkult spekulációval, mely spekuláció nemcsak bibliaellenes, hanem istenkáromló és ízléstelen is.

A Steiner-féle Krisztus nem megváltást nyújt, hanem impulzust ad az önmegváltásra egy evolúciós folyamatban megvalósuló testet öltéseken át, valamint a jó cselekedetek felhalmozásával. A pogány reinkarnációs és karmatanokat átviszi a Bibliára, a cselekedetektől való megigazulás útjára lép, ezzel azonban elárulja az Evangéliumot, a bűnös megváltásáról szóló örömhírt.¹²

8 Gassmann, L.: *Az antropozófia – keresztény szemmel*. 1999, Evangélium Kiadó. 5.

9 Pálvölgyi F.: A reformpedagógia vallásos dimenziói. In: *Iskolakultúra*. 2005. szeptember, 38–49.

10 Gál Péter: *A New Age keresztény szemmel*. Budapest, 2010, Szent István Társulat.

11 Gassmann, L.: *Az antropozófia – keresztény szemmel*. 1999, Evangélium Kiadó. 8–14.

12 Gassmann, L.: *Az antropozófia – keresztény szemmel*. 1999, Evangélium Kiadó. 25.

Az első Waldorf iskolát Steiner hozta létre 1919-ben a stuttgarti Waldorf-Astoria cigarettagyár igazgatójának, Emil Moltnak a kérésére.¹³ Az utóbbi időkben újabb irányzatok hatnak, így az antropozófiai társaságok noha töretlenül igyekeznek megtartani befolyásukat, ezzel szemben mások szívesen formálnák egy szabadelvű intézménnyé a Waldorf iskolát.¹⁴

Ezzel egy újabb mérlegelés képe is felvázolható a pedagógiai irányzatok között, Kelet-Európában mindenképpen. Az első mérlegelés a rendszerváltáskor az autokrata állampárt pedagógiája és a rendszerváltó pedagógiák között volt. A második mérleg két serpenyőjébe a demokratikussá vált nevelésügy két különböző nevelési rendszere került: a reformpedagógiák és a keresztény pedagógia. Az előzőekben felmerült egy harmadik mérlegelés lehetősége is az értéksemlegesség és az értékközpontúság két serpenyőjére tekintve, de azt máskor kell elvégezni. Most egy negyedik mérlegre tétel adódik, ami egyik oldalon a Waldorf, valamint a reformpedagógia fejlődésének harmadik szakaszához tartozó Rogers, Freinet és más pedagógiákat jelenti, a másik oldalon pedig a liberális iskolát. Most még ez a negyedik mérlegelés is várat magára, és úgy tűnik, csak sorrendben, a harmadik mérlegelést követően végezhető el.

A Waldorf pedagógusok jó szándékú, humanista emberek, amit nem lehet elvitatni. Fontos azonban tudni, hogy milyen okkult erők hatnak az antropozófiában, és bizonyos fokig magukban a Waldorf iskolákban, illetve, hogy az egész ideológiája eltávolít a minden ember számára egyetlen megoldástól: az élő és feltámadott Jézus Krisztustól.

El kellett tehát végeznünk a mérlegelést a rendszerváltás progresszív időszakának pedagógiái, köztük a keresztény nevelés és a reformpedagógiai Waldorf iskolák által nyújtott nevelési modell között, a tisztán látás érdekében, hogy ne mosódjon össze a kettő. Hogy egyértelmű legyen: a keresztény pedagógia a Jézus Krisztus által történt megváltás pedagógiája, az antropozófia viszont az ember önmegváltását hirdeti. És amennyire a pedagógia meghatározó erőtere a társadalom mindennapjainak, a reformpedagógia úgy válhat alapjává az európai kultúra mindennapjait átszövő okkultizmusnak, sipiritizmusnak, pogányságnak. Molnár Tamás filozófus írta „A pogány kísértés” című munkájában:

„Ma az okkultizmus áthatol a keresztény hagyomány meggyengült védvonalain, s a nők és férfiak azon tömegeire hat, akiknek hiányoznak a szent szimbólumok, amelyek egykor civilizációjuk azonosító jeleiként mindenütt jelen voltak.” Az okkultizmus által azonban nem orvosolhatóak a keresztény világnézet, és az arra nevelő keresztény pedagógia aktuális fogyatékosai. Az okkultizmus nem csupán általánosabb távlatokba helyezi a kereszténységet. Ennél sokkal többről van szó, az okkultizmus egyenes ellentéte a keresztény világnézetnek.

A keresztény pedagógia számára pedig: „Az új valóság új válaszokat követel.” Ezt Ferenc pápa még érsekként mondta 2000-ben, oktatási közösségekhez szóló üzenetében.

13 Pukánszky-Németh: *Neveléstörténet*. Budapest, 1998, Nemzeti Tankönyvkiadó. 520.

14 Gassmann, L.: *Az antropozófia – keresztény szemmel*. 1999, Evangélium Kiadó. 39.

És ugyanezen közösségek figyelmét hívta fel arra is néhány évvel később, hogy: „Az, hogy elismerjük, elfogadjuk a gondolkodás és létezés minden más formáját, még nem jelenti azt, hogy elutasítjuk saját hitbeli meggyőződésünket.”

Nem lehet tehát helye annak sem, hogy a keresztény pedagógia művelésére, sőt tanítására hivatott intézmények munkájában elmosódnak ezek a dolgok, és akár az antropozófia is belesimul a nagy hatású keresztény pedagógusok munkásságának tárgyalása közé, valahol Don Bosco és a cserkészlet pedagógiája közé. Nyilvánvaló következménye ennek az eltévedés, nemcsak a pedagógiát tanító mester, hanem a tanítvány részéről is, és olyan félreértelmezéseket is eredményez, mint hogy a cserkészlet pedagógiája a reformpedagógiák körébe tartozna. Óvjuk meg tehát magunkat mindettől, és végezzük el bátran az újabb mérlegeléseket.

*Dr. Kozma Gábor
intézetvezető főiskolai tanár, GFF*

TÁBORI LELKÉSZEK AZ I. VILÁGHÁBORÚBAN

A tábori lelkipásztorkodás 1910-es években is fennálló szervezete Mária Terézia uralodása alatt alakult ki. 1773-ban került sor az egyházmegyei kormányzattól független, önálló tábori püspökség, az Apostoli Tábori Helynökség (Apostolisches Feldvikariat) megalapítására. A hadlelkészi szervezetnek a rendes egyházmegyei kormányzat alóli kivételét több tényező indokolta. A tábori lelkészi szolgálat speciális szakmai, nyelvi és fizikai felkészültséget igényelt. Ezen kívül a seregek – különösen háborús időszakokban – gyakran átlépték az egyházmegyék határait. Az egyházmegyei papság joghatósága csak az adott egyházmegyére terjedt ki, a tábori püspök viszont az egész hadseregre vonatkozóan rendelkezett püspöki hatalommal. Mozdósítás esetén ez a közös hadsereg mellett a honvédség, a Landwehr és a népfelkelő alakulatokat is magában foglalta. Munkáját egy tábori szentszék is segítette.¹

1869. február 1-je előtt minden ezred egy-egy plébániát alkotott és a katonai intézetekben és kórházakban is alkalmaztak tábori lelkészeket. A dualista időszakban viszont csökkentették létszámukat és külön választották a béke és a hadi állományt. Ekkor katonai kerületeket szerveztek, amelyek a hadtestek földrajzi elhelyezkedését követték. Ezek élén álltak a katonai plébánosok (Militärpfarrer), akinek a munkáját katonai segédlelkészek (Militärkapläne) segítették. A katonai intézetekben, illetve a kórházakban is alkalmaztak tábori papokat. Mozdósítás esetén valamennyi hadsereg főparancsnokságnál alkalmaztak egy katolikus tábori főpapot VIII. rangosztályban és egy katolikus káplánt, továbbá egy református vagy evangélikus lelkészt és egy tábori rabbit. A hadosztályparancsnokságok mellé is beosztottak két lelkészt, akik közül az egyik katolikus volt. Az ezredek szintén rendelkeztek hadlelkészekkel, sőt a tiroli alakulatok esetében a zászlóaljak is. Szintén szolgáltak tábori lelkészek a tábori kórházakban és a várakban is. Érdekességként megemlítjük, hogy Bosznia és Hercegovina tartományokra tekintettel tábori imámok alkalmazására is sor került.²

Háborús helyzetben – amint arra már utaltunk – a tábori püspökség joghatósága nem csak a közös hadsereg, hanem a Landwehr, a honvédség és a népfelkelés katonáira is kiterjedt.³ A mozdósítás következtében rögtön megkezdődött a tartalékos állományú lelkészek behívása, akiket esküjük letételét követően rögtön a frontra vezényeltek. Ungváry Antal, a Kapisztrán Szent Jánosról elnevezett ferences rendtartomány főnöke

1 Bielik, Emerich: *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des Apostolischen Feld-Vicariates*. Wien, 1901. 85–127, 204–220.

2 Melichár Kálmán: *A katonai lelkészet az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében (haditengerészeténél) és a magyar királyi Honvédségnél*. Budapest, 1899. 42–62.

3 Borovi József: *A magyar tábori lelkészet története*. Budapest, 1992. 94–95.

Gyöngyösről keltezett, 1914. augusztus 14-én kelt levelében arról panaszkodott a tábori püspöknek, hogy a mozgósítás alkalmával kb. 12 rendtársa vonult be a katonasághoz, akiket „fájó szívvel bocsátott” a táborba, „nem annyira testi, mint inkább lelki haláluktól félve a tábor erkölcsi veszedelmei között”. Közülük kettő besorozása a rendre nagy csapást jelent, és nem is törvényesen sorozták be őket, hiszen Schrotti János teológiai tanár és Muhi Béla mindketten póttartalékosok. Előbbit aktiválták, utóbbit visszatartották, pedig kérték elbocsátásukat. Visszatérésük életkérdés lenne a rend számára, amúgy is gyenge testalkatúak. Unghváry kérte elbocsátásukat, vagy legalább azt, hogy Schrottit a budapesti, Muhit pedig a szegedi kórházban alkalmazzák. Schrottit végül nem bocsátották el, Muhi esetében pedig azt a feltételt szabták, hogy egy laikus testvér vegye át szolgálatát.⁴ A behívások ezzel természetesen nem értek véget, 1915-ben például a gyöngyösi rendházból további két szerzetest, Mészáros Kanutot és Frick Placidot hívták be katonai szolgálatra.⁵

A háború valódi természete brutális gyorsasággal mutatkozott meg a behívott lelkészek előtt is. Például Bán Frigyes, a m. kir. 102. népfölkelő gyalogdandár római katolikus segédlelkésze 1914. augusztus 2-án, Szegeden vonult be alakulatához, ahol nyomban letette az esküt. 17-én Aradra, majd szeptember elején Uzso környékére utaztak. Első csatájukat szeptember 12-én vívták a Drohobycz–Strij vonalon. „Sebesültek ellátása, halottak eltemetése” – jegyezte fel e nappal kapcsolatban lakonikus rövidséggel. Szeptember 27-én már borzasztó jelenetekről írt a tábori püspöknek: „Malomrét. Egész nap harc. Sebesültek ellátása. Halottak (kifosztva) eltemetése. A halottak kifosztásáról jelentés a tábornoknak. A sebesültek között sok az öncsonkító (románok).” Egy hónappal később sem változott a helyzet, sőt már az alakulat feloszlata is szóba került. „Délután utazás Turkáról. Este Jawora falun mentünk keresztül. Sok ház leégett. Katonáságunk gyújtotta föl a lakosok árulása miatt... Isaje községben ma [1914. október 13-án] felakasztották a polgármestert aki Turka felgyújtásánál a főintéző volt... Erősen tartja magát az a hír, hogy a dandárt, tekintve nagy veszteségeit, fölöslatják.”⁶

A tábori papság feladatai közé tartozott katolikusok esetében a szentségek kiszolgáltatása, más felekezetek esetében a hitélet biztosítása; továbbá a beteg és sebesült katonák vizsgálása, a halottak eltemetése és katolikusok esetében az egyházi anyakönyvek vezetése. Legfontosabb feladatuk azonban a katonák morális tartásának a megerősítése volt. Bjelik Imre katolikus tábori püspök 1914. július 30-án kiadott körlevelében hívta harcra és győzelemre híveit. A püspök szerint a családi boldogságot, a barátság élvezetét, a nyugalmat, a biztonságot és a kényelmet háttérbe kell szorítania a patrióta buzgalomnak, hogy megvédjük a trónt, segítsünk hazánknak, hogy hírnevet és dicsőséget, áldást és békét teremtsünk. „A halálmegvető hazaszeretet lelke kell, hogy eltöltsön tite-

4 Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Zentralstellen Archiv des Apostolischen Feldvikariates (ÖStA KA AAF) Kt. 181. 1914:7807.

5 Fáy Zoltán: *Ferencesek Gyöngyösön. Fejezetek a gyöngyösi barátok életéből*. Budapest, 1999. 100.

6 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1914: szám nélkül (eredeti: Nr. 93.).

ket, mert Isten adott nektek hazát, Isten akarata, hogy megvédjétek, Isten akarata, hogy utolsó lehetőleg, utolsó erőttökkel síkra szálljatok érte, és Isten egykor el fog számoltatni titeket, hogy ti ezen szent, hadba hívásról szóló kötelességeteknek eleget tettetek-e... Harcunk szent, igazságos háború a megszentelt jogért, a megszentelt rendért. Ez érvényes hazánk megvédésére, javaink megvédésére. Ez érvényes saját határaink biztosítására. Valóban, ez Isten akaratának megfelelően egy szent harc!”⁷

Wilhelm Achleitner nemrégiben megjelent munkájában arra a következtetésre jutott, hogy a katolikus püspökök hatalmukat az I. Világháború időszakában is autoriter igazságosztóként gyakorolták. Keresztény hitigazságok hirdetése helyett inkább az erkölcsatlenség ellen prédikáltak, azt sem túlságosan sikeresen. Nem keveredtek a „bűnös” és háború által megnyomorított emberekkel, hanem mint magasan fölöttük állók „lefelé” prédikáltak. Még Istenről is úgy beszéltek, mint akire felülről néznek, mint akiről túl sokat tudnak. A patrióta püspöki teológia a Habsburg Monarchia politikai teológiájává vált, így a püspökök igehirdetésük a vezető politikai osztály érdekeit szolgálta. Ez az elemzés, összevetve Bjelik Imre tábori püspök fentebb idézett körlevelével, a tábori lelkészek működésének legkényesebb területéhez, a háborús propaganda kérdésköréhez vezet el minket.⁸

Bjelik idézett felhívásából és a fenti kritikából is nyilvánvaló, hogy az igehirdetés egyik központi kérdése a háború igazságos voltának bizonyítása volt. A kánoni tilalmaknak megfelelően a katolikus papok, így a tábori lelkészek sem viselhetek fegyvert. Akik ezt az előírást megszegték, azok szabálytalanságot (irregularitas) követtek el. Az egyházjog megkülönböztet igazságos és az igazságtalan háborút. Előbbi esetén a katonákat bátor kitalásra buzdító lelkészek nem követnek el szabálytalanságot. Utóbbi esetben viszont, feltéve hogy az ellenséges katonák közül egy elesett vagy megcsönkult, a katonákat lelkesítő papok a papi szelídség hiánya (defectus lenitatis) miatt szabálytalanok. Az adott politikai rendszer támogatása tehát szükségképpen maga után vonta a háború igazságos jellegének a hangsúlyozását.⁹

Az „igazságos ügy”, és az „igazságos háború”, továbbá ezek következményei a prédikációk gyakori motívumai közé tartoztak. 1915. október 4-én például Papp Kálmán, a cs. kir. 19. sorgyalogezred tábori papja az osztrák néphimnusz második versszakának magyar igények szerint módosított refrénjét választotta prédikációja témájául: „Vagyont és vért a királyért és a hazáért!”¹⁰ Két héttel később az ezred Lipcsei csatában tanúsított helytállását állította követendő példának a katonák elé.¹¹ Horváth Lajos, a

7 Roman-Hans Gröger – Claudia Ham – Alfred Sammer: *Zwischen Himmel und Erde. Militärseelsorge in Österreich. Mit einem Beitrag von Julius Hanak*. Styria, 2001. 72–73.

8 Wilhelm Achleitner: *Gott im Krieg. Die Theologie der österreichischen Bischöfe in den Hirtenbriefen zum Ersten Weltkrieg*. Wien, Köln, Weimar, 1997. 435–437.

9 Szeredy József: *Egyházjog, különös tekintettel a magyar szent korona területének egyházi viszonyaira, valamint a keleti és a protestáns egyházakra*. Pécs, 1883. I. k. 321–338.

10 Az osztrák néphimnuszban: „Gut und Blut für unsern Kaiser, / Gut und Blut fürs Vaterland!” (Z. P.)

11 ÖStA KA AAF Kt. 216. 1915: szám nélkül (eredeti: Nr. 5402).

69. sorgyalogezred tábori papja 1915 októberében két kérdéskörrel prédikált híveinek: 1) Hogyan szerezhet a hadsereg örömet a Felsőnek jelen körülmények között névnapja alkalmából?¹² 2) Ha mindvégig kitartunk, csak akkor járulhatunk hozzá a győzelemhez.¹³ Drbják Pál a 67. sorgyalogezred szlovák és magyar katonái előtt 1915 adventjének első vasárnapján „Vallásos katona a háborúban” címmel fejtegette ezt a kérdéskört. A háború elhúzódásával egyre gyakrabban merült fel a szeretetet hirdető kereszténység és a háború nyilvánvaló ellentéte is. Drbják 1915 karácsonyán ezt a problémát úgy hidalta át, hogy „azért nincs béke, mert nincs, vagy nagyon kevés a jóakarát az emberekben”.¹⁴

Márton Béla 1915 telén minden vasárnap misézett és prédikált a 82. cs. kir. sorgyalogezred tartalékban lévő egységeinek. Állandóan, naponként fölkereste katonáit a lövészárkokban s mindig vigasztaló, bátorító, és lelkesítő szavakat intézett hozzájuk. Igyekezett őket kitartásra, a királyért és hazáért való katonás küzdelemre buzdítani. „Április végén ezredem újra lejött Galíciába, hol a nyári offenzíva alatt oroszán része volt a leghevesebb és legnagyobb, de egyúttal a legvéresebb küzdelmekben. Lelkipásztori szívemnek egész hevével és lelkesedő tüzével igyekeztem mindig csüggedő katonáimat buzdítani, a lelkesedő ifjúságban még több tüzet gyújtani és a szenvedőket vigasztalni” – jelentette előljáróinak.¹⁵

Úgy tűnik, nem csak a püspökök, hanem a tábori lelkészek is sokszor választottak morális témákat prédikációiknak. Robert Vaňa a cs. kir. 6. lovashadosztály lelkésze arra panaszkodott 1916. március 2-án, hogy a katonák erkölcsi sok kívánnivalót hagynak maguk után.¹⁶ Blasius Wölfel a 26. népfelkelő ezred katonáinak 1916 első néhány hetében az igazi bűnbánat jelentőségét fejtegette. Zelényi Menyhért a 26. cs. kir. sorgyalogezred katonái számára a húsvéti ünnepekre készülve, a következő témákról prédikált: „Imádkozzunk! Tartózkodjunk a káromkodástól, a lopástól, a hazugságtól, a mértéktelenségtől és a paráznaságtól! Krisztus szenvedése.” Húsvét vasárnap pedig a feltámadás és a béke lényegét fejtegette. Minden vasárnap megtartotta a csapatoknak a szentmisét, sőt még az élelmezési tréning számára is. 1916 áprilisában 87 katonát gyóntatott és áldoztatott meg. Minden második nap meglátogatta a lövészárkokban a katonákat. A gyengéket és a betegeket folyamatosan vigasztalta. Április 17–21-ig keresztutat tartott. Nagypénteken az egész ezred böjtölt, majd részt vettek a húsvéti szertartáson. Halottakat az adott hónapban nem kellett temetnie.¹⁷

A prédikációk gyakran felmerülő motívuma volt a kötelesség teljesítésének szükségessége. Dizmacsek J. Gergely, a 7. hadsereghez beosztott, m. kir. 24. honvéd gyalogezred ferences tábori lelkésze 1916. március 5-én a kujdanowi görög katolikus templomban misézett az újonnan beérkezett menetalakulás és az ezredtörzs részére. Beszédének tár-

12 Ferenc József október 4-én ünnepelte névnapját. (Z. P.)

13 ÖStA KA AAF Kt. 216. 1915: szám nélkül (eredeti: Nr. 5548).

14 ÖStA KA AAF Kt. 216. 1916:270.

15 ÖStA KA AAF Kt. 217. 1916: szám nélkül.

16 ÖStA KA AAF Kt. Kt. 217. 1916: szám nélkül (eredeti: Nr. 1281).

17 ÖStA KA AAF Kt. 218. 1916:32546.

gyát így határozta meg: „A háború forгатagában csak erős lélekkel lehet helyt állni”. Az erős lélek pedig – a ferences atya szerint – hitben és a gondos és pontos kötelességteljesítésben leli örömet és dicsőségét.¹⁸ A békési népfölkelő gyalogos dandár katonái között különösen a lopás és a káromkodás volt a leggyakrabban felmerülő erkölcsi probléma. Dr. Krizs Árpád tábori lelkész 1916 áprilisáról a következőket jelentette előljárójának: „Beszédeim közben több alkalommal rátértem a káromkodásra és lopásra, mint a katonák között nagyon elterjedt két bűnre. A lopások száma azóta tényleg csökkent, a káromkodásról sajnos még nem sikerült mindenkit leszoktatnom. Az elkeseredés könnyen olyan szavakat vált ki belőlük, amelyeket megbánnak, félő, hogy magukkal viszik ezt a rossz szokást, ha hazatérnek. A tél elmúltával kevesebb a nélkülözés s a hangulat szemmel láthatólag javul. Testileg és lelkileg is jobbak az állapotok, adja Isten, hogy ez a javulás tartós legyen.”¹⁹

Az idő múlásával egyre nehezebb feladattá vált a háborús lelkesedés fenntartása. Vadkeri László lelkész egyenesen a sátán fondorkodásának bélyegezte a katonákban egyre erőteljesebben megjelenő békevágyat. „De van valami, amibe görcsösen kapaszkodik a sátán” – prédikálta a katonáknak 1916 áprilisában. „Az isteni gondviselésben való hitünket akarja minden áron csökkenteni, s ha itt nem álljuk meg helyünket támadásaival szemben nem vagyunk igazi keresztény hősök! Nemde itt-ott néha a béke szépségeit feltüntetve ezt kérdezi csábítva lelkünköt: 'Ha Isten veletek van harcaitokban, miét nincs már vége a háborúnak?' Így lázít ő az Úr ellen való zúgolódásra!

Ámde ez is hiábavaló, ha föltétlen bizalom él... S ha van eszünk és szívünk, mely Istenért, trónért és hazáért gondolkodik és érez, akkor inkább tartson, ha kell, a háború tovább kisebb áldozatokkal, mint rövid ideig, de sok vért kívánván tőlünk...

Ha Isten velünk van most, ami szent igaz, akkor ott áll ő láthatatlanul tábornokaink dolgozó asztalánál is és sugalmaz.

Ez a föltétlen bizalom éljen szívetekben feljebbvalóitok iránt. Isten rendelése és akarat ez. S ha ez föltétlen bizalmat teremt lelketekben, akkor a sátán fut csábító ígéreteivel előttünk, s mi megkönnyebbülten, a biztos győzelem tudatával indulunk utunkon tovább.”²⁰

A politikai propaganda az idő előrehaladtával egyre erőteljesebben jelent meg a prédikációkban. 1917 márciusában Peter German, a m. kir. 3. honvéd gyalogezred káplánja Volhíniában és Halicsban misézett magyar és román nyelven. Prédikációinak témái azonban kezdetben inkább a háborús helyzet határozta meg: „Óvakodni kell az ámitóktól“ (III. 4.), „A hazaárulásról“ (III. 11.), „A kötelességteljesítésről“ (III. 18.), „Isten akaratában való megnyugvásról“ (III. 18.), „A szent áldozás”-ról (III. 25.).²¹ A tábori püspökség a háborús évek előrehaladtával egyre erőteljesebben szorgalmazta a katonák

18 ÖStA KA AAF Kt. 218. 1916: szám nélkül (eredeti: 916).

19 ÖStA KA AAF Kt. 219. 1916:3447.

20 ÖStA KA AAF Kt. 219. 1916:2780.

21 ÖStA KA AAF Kt. 227. 1917:949.

patrióta szellemű oktatását. Ürge József jelentése 1918 tavaszán már nyíltan beismer-
te, hogy „az olasz röpcédulás propagandára ellenpropagandával válaszoltunk, főként
a szentmisén.” Vasile Cerghizan román görög katolikus lelkész fő törekvése is az olasz
propaganda ellensúlyozása volt ebben az időszakban. Jelentése szerint „az ellenség ezen
csel fogásának célja” a hadseregünkben uralkodó példás katonai fegyelem megbontása.
Látogatásai során és szentbeszédeiben utalt „a katonai eskü szentségére, a nemzetiségek
becsületére és részünkről már többször megnyilvánult békekedzségre, mely utóbbi kü-
lönösen fényesen igazolja, hogy a háború, amelyet már közel négy esztendeje küzdünk,
nem a mi művünk”.²² 1918. július 6-án a tábori püspökség rendeletet fogalmazott meg
annak érdekében, hogy a lelkészek fenntartsák a katonák jó szellemét és győzelemben
vetett bizalmát. Jellemző, hogy a hadsereg főparancsnoksága által megjelentetett *A ha-
zafias nevelés és az ellenséges propagandával szembeni védelem vezérfonala* c. brosúra a
gáztámadásnál és a kiéheztetésnél is veszélyesebb eszközt látott az ellenséges propagan-
dában. Az ellenséges „hazugságokkal” szemben csak „az igazság”-gal, „amit a megfele-
lő pillanatban hirdetnek” lehet harcolni a Martin Skerjanec-féle propagandakiadvány
szerint.²³

Bjelik Imre tábori püspök 1914-től kezdve rendszeresen adott ki körleveleket, ame-
lyekben alárendeltjeit a haza iránti kötelességteljesítésre és áldozatkészségre, egyúttal
hitük megtartására buzdította. Ugyanakkor a háború megkövetelte újjátasoktól irtózott:
nem engedte meg, hogy a tábori kápolnákat – a német hadsereghez hasonlóan – te-
herautókon szállítsák. Ezeket szerinte csak vasúton, illetve a hegyekben mállás állatok
segítségével lehetett eljuttatni rendeltetési helyükre. Bjelik erőfeszítéseinek jelentős ré-
szét a tábori papság öltözködési előírásainak betartására fordította. Abból indult ki,
hogy a katolikus papokat mindenütt fel kell, hogy ismerjék, ezért ellenezte a terepszínű
ruházat bevezetését. A fekete reverenda azonban nagyon messziről érzékelhetővé tette
az ellenség számára a papokat, ráadásul a vérző sebesültek mellett, a pizokban térdel-
ve a fertőzés veszélyét is magában hordta. Ezért sokan indítványozták a csukaszürke
egyenruha, főként a csukaszürke zubbony viseletét. A 2., a 4., és a 7. hadseregben fittyet
hányva az előírásokra, teljesen általánossá vált a csukaszürke ruházat viselete. Ráadá-
sul a katonai vezetés maga is támogatta a változtatást.²⁴ A 2. hadsereg főpapja, Várady
Gáza úgy próbált segíteni az öltözködési hiányosságokon, hogy a noworadomski zsidó
szabóságnál előre megadott paraméterek alapján minden újonnan érkezett lelkésznek
55 forintért szabályos kabátot kellett varratnia.²⁵

1915 nyarán a hadügyminisztérium a tábori püspök rosszallása ellenére engedélyezte
a csukaszürke egyenruha viseletét a harctéren (a zubbony kivételével). A tábori püs-
pök azonban nem értett egyet a változtatással, így a terepszínű ruha viseletét kizárólag

22 ÖStA KA AAF Kt. 240. 1918:3450.

23 Gröger – Ham – Sammer 2001. 78.

24 Gröger – Ham – Sammer 2001. 75–76, 83–85; ÖStA KA AAF Kt. 181. 1915:17283.

25 Várady Géza: *Feljegyzések a világháború vérzivataros napjaiból 1914 – 1918*. Budapest, 1925. 94.

a harctéren, a csukaszürke zubbonyt még ott sem volt hajlandó elviselni.²⁶ 1915. augusztus 1-jén jelentette Kemény Eduárd, hogy a 7. hadseregben az aktív állományú és a tartalékos tábori papok egyaránt csukaszürke egyenruhát viselnek. Ő ugyan mindegyiküket figyelmeztette az előírt fekete ruházat elkészítésére, de azt is megjegyezte, hogy az előírás szerinti egyenruha elkészíttetése a fronton komoly nehézségekbe ütközik.²⁷ A helyzet azonban nem sokat változott, Grazban vagy Prágában 1916 tavaszán a lelkészek éppen úgy csukaszürke zubbonyban jártak, mint korábban.²⁸ Még 1917-ben is gyakran előfordult, hogy a 72 órán belül a harctérre küldött tábori lelkészeket visszaküldték a szükséges felszerelés és ruházat hiánya miatt. Varga János budapesti tábori főpap hiába kérte, hogy engedélyezzék a csukaszürke viseletet a hátszországban lévő tábori papoknak, vagy ne 72 órát adjanak az indulás előtt, mert a túlterhelt szabóságok ennyi idő alatt nem tudják az egyenruhákat elkészíteni, a püspök hajthatatlan maradt.²⁹

A tábori püspök ugyanakkor rendszeresen szemleutakat tett a frontokon és igyekezett tájékozódni a katonák valódi helyzetéről. 1915. július 4-én, a keleti fronton a hadsereg főparancsnokság állomáshelyén, Czeszochowában mondott szentmisét, egyúttal meglátogatta az ottani kórházakban fekvő betegeket és sebesülteket is. A lakosság őszinte tisztelettel fogadta, a kegytemplomban az Irgalmas Szűzanya oltáránál misézett. Nem találta megalapozottnak azt a hírt, hogy a főparancsnokság szálláshelyén vidám, kicsapongó és erkölcstelen éjszakai életet élnek. Elutazott a német hadtáparancsnokságra, valamint Krakkóba is. Ott véleménye szerint Adam Stefan Sapiha érsek vezetésével példamutatóan végezték a betegek lelki gondozását. A hatékony lelkipásztori munka mellett szólt, hogy a krakkói egészségügyi intézményekben messze a békeidőbeli szám alatt volt a nemi betegségekben szenvedők száma.³⁰

A magyar katolikus püspöki kar 1916. november 15-én tartott tanácskozására Bjelik Imre tábori püspök jelentést készített. Eszerint legfelsőbb parancsra a katonák beosztását úgy kell elkészíteni, hogy legyen alkalmuk szentmisén részt venni. A tábori püspök elrendelte, hogy a katonakórházakban tartsanak délutáni ájtatosságokat, a tábori főpapokat pedig kötelezte, hogy a helyőrségekben állomásozó csapatoknak időnként tartsanak missziós előadásokat. 1916. szeptember 30-ig a közös hadsereg, a Landwehr és a honvédség kötelékébe 2051, különböző más formációkkal együtt 2400 szolgálattelévő katonalelkész volt behívva. 775 nyert magasabb kitüntetést, viszont több mint 50 lelkészt rossz viselet miatt elbocsátottak. Bjelik ellenezte, hogy további papokat hívjanak be frontszolgálatra, mert a hátszországban is elegendő lelkésznek kell lennie. 726 tábori kápolna állt a katonák rendelkezésére, ebből 500-at a háború kezdete óta szereztek be. A honvéd csapatokat is ellátta tábori kápolnákkal, bár néhol még hiány mutatkozik. „Bejártam utoljára a 2., 3., és 7. hadsereg területét – folytatta Bjelik –, valamint Erdély, s

26 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1915:19763; 1917:85083.

27 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1915:23061.

28 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1916:29143.

29 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1917:43014.

30 ÖStA KA AAF Kt. 162. 1915:20658.

Románia harcszínterének nagy részét is és meggyőződtem arról, hogy a katonalelkészek mindenütt nagy odaadással és hősiességgel végzik kötelességüket.³¹

A tábori papság továbbképzéséről pasztorális konferenciák és lelkigyakorlatok segítségével gondoskodtak. 1917 decemberében például Várady Viktor, a 2. hadsereg tábori főpapja tartott ilyen rendezvényt. 23 pap a frontról, 10 pedig helyben, Lembergől érkezett. Először Rudolf Perlik tartott előadást a papság hivatali kötelességeiről (anyakönyvek vezetése, házassági ügyek stb.), majd Lippai Ferenc, a 419. sz. tábori kórház lelkésze a kórházi pasztoráció kérdéseit boncolgatta. A konferenciával egybekötött lelkigyakorlat végén, 1917. december 14-én Várady szentmisét mondott, majd beszédet intézett az egybegyűltekhez. Mindenkit intett, hogy megújuló szorgalommal és lelkesedéssel térjenek vissza állomáshelyükre és gyakorolják hivatásukat a rájuk bízott katonák lelki üdvére.³²

Tábori lelkészek kórházi alkalmazásának komoly hagyományai voltak, hiszen az orvoskar megszervezése előtt a papság feladata volt a sebesültek gondozása. Az I. Világháborúban, a katonai kórházakban mindig alkalmaztak tábori lelkészt, akinek hagyományos feladatai mellett főként a katonák pszichés problémáit kellett enyhítenie. Az Osztrák-Magyar Monarchia katonai egészségügyi szolgálata a háború kitörésének időpontjában messze elmaradt a kívánatos szinttől. A mozgósítási terv 191 tábori kórház felállításával számolt, amelyek 16 708 ágygal rendelkeztek volna. Tekintettel arra, hogy a hadosztályok, illetve ezredek gyakran ütközeti létszámuknak több mint a felét elvesztették, a kapacitást meg kellett növelni: végül 874 kórház működött 95 000 ágygal. Nehezítette a helyzetet a gyógyszerhiány (a gyógyszerek többségét Németországból kellett importálni) és a testi-lelki bajok gyógyításához szükséges új eljárások hiánya is.³³

A kórházi lelkipásztorkodásban a legnagyobb problémát a nyelvtudás hiánya okozta, márpedig sikeres pasztorációról csak megfelelő nyelvismeret mellett lehetett szó. A máramarosszigeti betegekhez rendelt Urbanyecz János 1914. december 31-én jelentette, hogy „az Isten ígését a betegek soknyelvűsége miatt csakis vigasztaló szavak keretében, egyes eseteknél külön-külön hirdethetem.”³⁴ 1916 áprilisában, a kifejezetten nemi betegségekben szenvedő katonák számára felállított, jaroslau-i (jarosláwi) 2. számú tartalék kórházban a 869 beteg között németek, lengyelek, csehek, szlovákok, magyarok, olaszok, ruszinok, románok és zsidók is voltak, akik öt különböző felekezethez tartoztak.³⁵ Az 1917 áprilisában az albániai skutariban működő 1. számú mozgó fertőző kórházban Eugen Eckert kórházi lelkész jelentése szerint 464 beteget kezeltek, akik között horvátok, osztrákok, magyarok, albánok, oroszok voltak, továbbá néhány olasz és szerb

31 Bjelik Imre – A nagyméltóságú magyar katolikus püspöki karnak. Budapest, 1916. november 15. ÖStA KA AAF Kt. 163. 1916: szám nélkül.

32 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1917:123275.

33 Rauchensteiner, Manfred: *Der Erste Weltkrieg und das Ende der Habsburgermonarchie*. Wien-Köln-Weimar, 2013. 222–223.

34 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1915:898.

35 ÖStA KA AAF Kt. 220. 1916:4454.

katoná is ott lábadozott. Vallásuk szerint latin és görög szertartású római katolikusok, ortodoxok, mohamedánok, evangélikusok és reformátusok voltak.³⁶

Az I. világháborús temetésekről viszonylag keveset tudunk. Az elesetteket többnyire helyben, a fronthoz, illetve a kórházakhoz közel eső temetőekben temették el. Egyéni sírhelyet többnyire csak a tisztek és a hősi halottak kaptak, a katonák többségét tömegsírokba temették. Az ellenséges katonákkal még mostohábban bántak: többnyire „ismeretlen”-ként temették el őket. Csak amikor fény derült arra, hogy az oroszok az elesett ellenséges katonákkal sokkal humánusabban járnak el, akkor változtattak ezen a gyakorlaton.³⁷ A lelkészek számára a temetések időnként komoly megterhelést jelentettek. A Galíciába vezényelt Márton Béla így foglalta össze szolgálatának első benyomásait 1916. február 29-én kelt jelentésében:

„1914. okt. 12-től nov. 1-ig Chyrovban a jezsuita kolostorban etabliroztatott a Feldspítalunk. Ez alatt az idő alatt mintegy 8-9 ezer sebesült ment keresztül a kezünkön. Különböen kolera spítalunk is volt, hol körülbelül 5-6 száz kolerás feküdt. Nagyon sok szenvedő lélek volt e helyen, hol a kegyelem eszközeivel vigasztaltam, erősítettem és az utolsó útra is előkészítettem megsebesült és kolerában szenvedő beteg katonáinkat. Ugyancsak ez idő alatt körülbelül 400-at temettem el. Mindennap miséztem a betegekért és elhunytakért.”³⁸

A jaroslau-i kórházban szolgálatot teljesítő hat lelkészre 1916 tavaszán viszont csak heti egy-két temetés jutott.³⁹ Korábban már utaltunk rá, hogy a halottakat időnként bajtársaik kirabolták,⁴⁰ s nagy bátorságra volt szükség ahhoz is, hogy az ezred halottait egy lelkész még a tűzvonalban is eltemesse. A halálesetek nagy száma, illetve az állásháború miatt az adminisztráció képtelen volt pontosan követni és azonosítani a halottakat.⁴¹ A háború első hónapjaiban a halotti anyakönyvi kivonatok nagyon gyéren futottak be, így többször a tábori lelkészekhez, illetve az illetékes parancsnokságokhoz kellett fordulni, hogy a szükséges halotti anyakönyvi kivonat kiállítható legyen. A hadügyminisztérium és a tábori püspökség rendeletei következtében javult ugyan a helyzet, de a tábori püspökség így is csak az anyakönyvekkel kapcsolatos kérdések felére tudott válaszolni.⁴² A katonák azonosítására szolgáló cédulát gyakran eltemették a halottakkal, illetve nem fordítottak gondot a halottak azonosítására. Bjelik maga is úgy látta, hogy a halottak anyakönyvezésére a katonai kórházakban volt csupán lehetőség, a frontokon viszont szinte lehetetlen volt.⁴³

36 ÖStA KA AAF Kt. 227. 1917:1793.

37 Rauchensteiner 2013. 224.

38 Márton Béla – A 4. hadsereg tábori főpapjának. Tábori posta, 79. 1916. február 29. ÖStA KA AAF Kt. 217. 1916: szám nélkül.

39 ÖStA KA AAF Kt. 216. 1916:3193.

40 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1914: szám nélkül (eredeti: Nr. 93.).

41 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1915: szám nélkül (eredeti iktatószám: 1719.).

42 ÖStA KA AAF Kt. 161. 1915:7183.

43 Gröger – Ham – Sammer 2001. 75.

Szintén problémát jelentett, hogy a mozgósítás során behívott tartalékos lelkészek jelentős hányada nem értette a német nyelvet. Lubik Károly, a m. kir. 39. honvéd gyalog hadosztály lelkésze írta a tábori püspöknek 1916. március 5-én: „Közös kívánságunk, hogy a felsőbb helyről érkező rendeletek, melyek akár az anyakönyvezésre, akár más lelkészi ténykedésre vonatkoznak, lehetőleg ne csak német, hanem magyar vagy latin nyelven is megjelenjenek, mert a hadosztály kebelében működő 6 kath. lelkész közül egyedül én töröm a német nyelvet, míg a többiek semmit sem értenek belőle.”⁴⁴ Kérését a címzett természetesen nem teljesíthette, hiszen a tábori püspökség a közös hadsereghez tartozott.

A rendkívüli helyzetek rendkívüli megoldásokat szültek a házasságok megkötése során is. Kezdetben sokan arra gondoltak, mint például a zuckmanteli Marie Hofmann, hogy kiutaznak a frontra és ott ütik nyélbe a házasságot. A tábori püspökség ilyenkor tudatta a menyasszonnyal, hogy a fronton a csapatmozgások miatt nincs lehetőség házasságkötésre, ugyanakkor felhívta az érintettek figyelmét arra, hogy vőlegényük távollétében is köthetnek érvényes házasságot egy törvényes helyettes beiktatásával.⁴⁵ A házasságkötések zömére ilyen módon került sor, az ügyintézés táviratok segítségével zajlott, a fronton lévő vőlegényt pedig többnyire valamely fiútestvére helyettesítette az oltár előtt. Így kapott például engedélyt az iglói származású Rudolf Nimmrichter, a 81. sorgyalozezered őrmestere és a szintén iglói illetőségű Emilie Albrichter 1915 tavaszán a házasságkötésre.⁴⁶

A világháború kezdetén alkalmazott 6 evangélikus és 6 református lelkész nem tudta hiánytalanul ellátni a frontokon harcoló, illetve megsebesült protestáns katonákat. Ők nem is alkottak külön szervezetet, mint katolikus társaik. 1914-ben ideiglenesen Karl von Lányi vette át a bécsi helyőrség evangélikus és református híveinek lelki gondozását, de ő nem kapott tábori lelkészi kinevezést.⁴⁷ Sebestyén Jenő pesti vallásoktató 1914-ben végiglátogatta az ausztriai kórházakban ápoló magyar betegeket és igyekezett őket ellátni magyar nyelvű traktatusokkal. 1915 májusában a magyar református egyetemes konvent a katonai hatóságok hozzájárulását mellőzve megbízta Baltazár Dezső püspököt a tábori lelkészek felügyeletével. Evangélikus részről Kapi Béla püspök kapott hasonló feladatot. Baltazár a világháború alatt háromszor járta végig a harctereket és sok magyar protestáns katonával találkozott, aki még nem látott a felekezetéhez tartozó magyar lelkészt. A világháború idején – Dezső László számításai szerint 174 református lelkész teljesített szolgálatot a frontokon és a katonai kórházakban.⁴⁸

A különböző felekezetek közötti kisebb súrlódások szintén hozzátartoztak a mindennapokhoz. A különböző felekezetű lelkészek gyakran kerültek egymással szembe az

44 ÖStA KA AAF Kt. 217. 1916: szám nélkül (eredeti iktató szám: 2356).

45 A tábori püspökség – Marie Hofmann-nak. Bécs, 1914. december 17. ÖStA KA AAF Kt. 160. 1914: szám nélkül.

46 ÖStA KA AAF Kt. 161. 1915:6604.

47 Gröger – Ham – Sammer 2001. 93–94.

48 Csohány János: *A protestáns tábori lelkészet Magyarországon*. Budapest, 1994. 14–17.

anyakönyvek vezetése vagy a temetések kapcsán.⁴⁹ Bjelik Imre tábori püspök 1915. szeptember 29-én valamennyi alárendelt tábori papot utasított, majd bő egy évvel később ismét felszólította a tábori papokat, hogy még a látszatát is kerüljék annak, hogy valakit kényszeríteni akarnának a katolikus hitre történő áttérésre. Ugyanakkor a budapesti sajtó nem kímélte a katolikus papokat, s akadt olyan református teológiai hallgató, aki egy katonát a magyar 1868:LIII. tc. szellemében rá akart venni a katolikus egyházból való kilépésre. Ilyen esetekben a püspökség kérte, hogy a más felekezethez tartozó lelkészeket tiltsák el a katolikus katonák inzultálásától, továbbá akadályozzák meg a katolikus vallást sértő brosrák osztogatását.⁵⁰

Bjelic ugyan 1916-ban kieszközölt egy „legfelsőbb parancs”-ot, amely szerint a katonák beosztását úgy kellett elkészíteni, hogy legyen alkalmuk szentmisén részt venni, a valóságban azonban a harctéri események gyakran ártírták a legfelső elhatározást. Czabay Ferenc, a m. kir. 29. sorgyalogezred tábori papja például 1915. április 2-án, nagypénteken nem tudta megtartani a szertartást, „mert a muszka úgy támadt, mint soha azelőtt”. 70-80 embert gyűjtött össze egy rutén házban, azoknak tartott szentbeszédet, majd közösen imádkoztak fegyvereink győzelméért.⁵¹

A világháború kitörésekor a közös hadseregben tíz tábori rabbi volt tartalékállományban, és a nagy háború során további tíz kinevezésére került sor. Őket hadtestekhez, illetve hadseregekhez osztották be. Bécs egyik kaszárnyájában külön katonai zsinagóga felállítására is sor került. A szakirodalom az ő szolgálatuknak tudja be, hogy a monarchiába nem került sor olyan – antiszemita körök által szorgalmazott – összeírásra, mint 1916-ban, a német hadseregben.⁵² Ez nem jelenti azt, hogy egyes tábori lelkészek ne tettek volna időnként megjegyzéseket a zsidókra, de ez nem vált általánossá a háború alatt. Bjelik tábori püspök 1915. január 8-án tiltakozott a m. kir. hadügyminiszternél, mert Pozsonyban, mert Josef Funk tábori rabbi az ottani kaszárnyában beszédet mondott a katonáknak. A magyar királyi hadügyminisztérium válaszában megnyugtatta a püspököt, hogy Funk a pozsonyi katonai parancsnokságon aktív állományban van, és azért ment Pozsonyba, hogy az izraelita katonák között imakönyveket osszon ki. Ez alkalommal az ottani tartalék zászlóalj parancsnoka kérte meg, hogy intézzen beszédet a katonákhoz.⁵³ A zombori katonai kórház lelkésze pedig 1915. november 2-án kelt jelentéséhez hozzáfűzte: „Túl sok zsidó van, akik semmit vagy nagyon keveset dolgoznak.”⁵⁴

A zsidó ételek elkészítése is nehézségekbe ütközött. 1917-ben több „izraelita hitközség újból panasszal élt, hogy az izraelita legénység nem részesül szertartásuknak megfelelő étkezésben és egyesek nem tudják túl tenni magukat, hogy vallásuk étkezési törvényeit

49 Varga A. József: *Katonák – lelkészek*. Tábori lelkészek. Budapest, 2010. 78–81.

50 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1916:77177; Gröger – Ham – Sammer 2001. 87.

51 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1915:1165.

52 Gröger – Ham – Sammer 2001. 95–96.

53 ÖStA KA AAF Kt. 181. 1915:3427.

54 ÖStA KA AAF Kt. 215. 1915: szám nélkül (eredeti iktatószám: 200).

megszegjék.” A panaszt a magyar honvédelmi minisztérium úgy orvosolta, hogy azoknál az egységeknél, ahol száznál több zsidó katona szolgált, ott a tábori rabbi felügyelete alatt kellett a kóser ételeket elkészíteni. Az ételek elszállításához szükséges edényeket a hitközségeknek kellett biztosítani.⁵⁵

A hadsereg vezetése ugyanakkor nem kényszeríthette a katonákat a szentmise hallgatására. Heinrich Horejš, a 411. sz. tábori kórház papja például elégedetlen volt az 1917. április 3-5-ig gyónó katonák számával és a katolikusokat ki akarta vezényeltetni húsvéti ájtatosságra. A kórházi osztály parancsnoksága azonban közölte vele, hogy senkit sem lehet szabad akarata ellenére gyónásra kényszeríteni, akik viszont önként jelentkeznek, azoknak biztosítják a lehetőséget, hogy szentségekhez járuljanak.⁵⁶

Ez a szabályozás – a háborús élményekkel együtt – meglehetősen ellentmondásos következményekhez vezetett. Sokan úgy látták, hogy a katonák vallásosak, mások pedig az erkölcsi és vallásos élet hanyatlására panaszkodtak. A nehezen összegegyeztethető forrásokkal kapcsolatban szeretnénk néhány tényezőre felhívni a figyelmet. Az első ilyen momentum az idő. 1914-ben lényegesen több forrás dicséri a katonák vallásosságát, mint 1918-ban. A m. kir. budapesti 29. honvéd gyalogezred legénysége például 1914. december 24, 25, 26, 27, 28-án, a szlavóniai Lezimiren és Sisatosúcon karácsonykor gyónt és tábori misén vett részt. Az ezred az iskolában tartott istentiszteleteken „a legpéldásabb buzgósággal vette magához a legszentebbet.” Szentmisék alatt szentbeszéd is volt. Szentáldozás előtt közösen fohászkodtak, utána közös hálaadás, majd az oltári szentségről szóló litánia elimádkozása következett.⁵⁷

Szintén figyelembe kell venni a nemzeti és a társadalmi-szociális sajtoságokat is. Stefan Fillya kórházi lelkész már 1915-ben arról tett jelentést, hogy egyes cseh katonák megtagadták a szentáldozást.⁵⁸ Franz Peterneknek, a 31. Landwehr sorgyalogezred lelkészének a jelentése a vallásos meggyőződésű tiszteknek a közkatonákra gyakorolt jó hatását emelte ki.⁵⁹ A sziléziai 16. sorgyalogezred lelkésze úgy látta, hogy nagy különbség van vallási szempontból a vidékről bevonult, illetve a városból érkezett katonák között. Utóbbiak rossz hatást gyakorolnak az előbbiekre. Az erkölcsök megóvása érdekében színházi előadásokat és hazafias tartalmú felolvasásokat szerveztek, újságokat és broszúrákat osztogattak a katonáknak.⁶⁰

Josef Lukášek, a 92. cs. kir. gyaloghadosztály lelkésze az anyanyelvű prédikációk fontosságát emelte ki, különben nem lehet sikert elérni a pasztoráció terén – vélekedett

55 Stencinger Norbert: *Honvéd tábori lelkészek szolgálata az I. Világháború frontvonaláiban*. http://www.biztonsagpolitika.hu/documents/1318607091_stencinger_norbert_honved_tabori_lelkeszet_szolgalata_a_hatorszagban_-_biztonsagpolitika.hu.pdf (letöltés: 2015. január 25. 10. 35.) 9.

56 ÖStA KA AAF Kt. 228. 1917: szám nélkül (eredeti iktatószám: 221).

57 Czabay Ferenc: *Naplótöredék a m. kir. budapesti 29. honv. gy. ezr. legénységének lelki állapotáról*. Jaworow, 1915. április 11. ÖStA KA AAF Kt. 215. 1915:1165.

58 Röm. kath. Militärseelsorge des k. u. k. Feldspitals Nr. 6/12. Pastoralbericht für den Monat Oktober 1915. Feldpost 158, am 1-ten November 1915. ÖStA KA AAF Kt. 216. 1915: szám nélkül (eredeti iktatószám: 5176).

59 ÖStA KA AAF Kt. 220. 1916:1871.

60 ÖStA KA AAF Kt. 228. 1917:93.

1917. március 31-én küldött jelentésében.⁶¹ Balázsovics Mihály, a 310. honvéd gyalogezred papja különösen a fiatalokat bírálta: „Az ezred legénysége vallás szerint igen megoszlik, s emiatt különösen a fiatal katonák hanyagolják vallásbeli kötelmeiket, s a hadi fáradság és nélkülözések elviselésében kevésbé ellenállók.”⁶² Mindezek alapján úgy ítéljük meg, hogy a katonák frontélményein túlmenően elsősorban nemzeti és családi-társadalmi hagyományaik, életkoruk, illetve pasztorációs helyzetük volt az, ami vallássosságuk mikéntjét befolyásolta.

A háború csöndes pillanatai közepette gyakran került sor ünnepekre és békés jelenetekre is. Előfordult, hogy Wolhyniában, 1915. augusztus 18-án, az egyik ezred katonái az uralkodó születésnapja alkalmából nem csak ünnepi szentmisén vettek részt, hanem délután tiszti, altiszti, és legénységi löversenyt is szerveztek. Szintén hatalmas határozás közben bonyolították le a rúdra mászást, kötélhúzást és a zsákban futást is.⁶³

Összegzésként szeretnénk arra utalni, hogy Bjelik, aki történeti munkát is írt (*Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge und des apostolischen Feld-Vicariates*), tudatosan törekedett arra, hogy a tábori papság hősiességéről ne feledkezessen meg az utókor. Ennek érdekében több katonai vezetőtől, például Conrad von Hötzendorfától is nyilatkozatot kért 1917 tavaszán a tábori lelkészek hősiességéről. Ezek a nyilatkozatok később befolyásolták a történetírókat (Viktor Lipusch, Claudia Ham⁶⁴ stb.) és hozzájárultak a tábori lelkészek szolgálatának heroikus ábrázolásához. Noha a kép nem ennyire fekete-fehér, a tábori lelkészek többségére mégis érvényesek Conrad dicsérő szavai:

„Jogos büszkeséggel tekinthet vissza a tábori papság szolgálatára a világháborúban.

A tábori papok a leghűségesebb és legönfeláldozóbb odaadással, teljes egészségében teljesítették küldetésüket, életükre és egészségükre való tekintet nélkül, a frontvonalakon éppen úgy, mint a kórházakban. A legjobb értelemben vett hatást gyakorolták a harcoló katonák lelkére, vigasztalták a szenvedőket és a haldoklókat. Az elesett és megsebesült papok száma, éppen úgy, mint a kitüntetetteké bizonyítja ezen tevékenységüket.

Utóbbi nem csak a vallási szükségletekre terjedt ki, hanem a karitatív szolgálatra is, a katonák szellemi, lelki és testi javára; és segítséget nyújtottak a katonáknak más esetekben is.

A nehézségek ellenére, amelyek a mai frontvonalak tetemes kiterjedéséből, valamint hadseregünk nyelvi sokszínűségéből adódtak, katonáink vallási javáért minden lehetőt megtettek és arról kielégítően gondoskodtak.”⁶⁵

Prof. Dr. Zakar Péter
intézetvezető egyetemi tanár, GFF

61 ÖStA KA AAF Kt. 227. 1917:2148.

62 ÖStA KA AAF Kt. 240. 1918: 958.

63 Varga A. 2010. 90.

64 Gröger – Ham – Sammer 2001. 81–82.

65 Feldmarschall Frh. Conrad von Hötzendorf – Bjelik Imrénének. Feldpost 623, 1917. április 20. ÖStA KA AAF Kt. 179. 1917: szám nélkül.

TÚLNÉPESEDÉS, NÉPESSÉGFOGYÁS, ÖREGEDÉS ÉS BEVÁNDORLÁS MINT A GLOBÁLIS KIHÍVÁST JELENTŐ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK

A demográfiai folyamatok mindig is kihívást jelentettek az emberiség számára, de különösen így van ez a 21. században, amikor szinte a világ minden országa küszködik a demográfiai folyamatok valamiféle kiegyensúlyozatlanságával. Az ember természeténél fogva újabb dolgok megszerzésére vágyik és ezért nyugtalan. Vágyai kielégítésére való törekvése nemcsak a környezetére, hanem a demográfiai folyamatokra is hatással van. Mivel pedig ezek a folyamatok állandó mozgásban vannak, így folytonos kihívást jelentenek az ember számára. Az emberiség mindig is kereste a választ ezekre a kérdésekre, azonban a helyzet kiszámíthatatlansága és a rendelkezésre álló eszközök korlátozottsága miatt, a demográfiai problémák maradandó kihívást jelentenek. Ezeknek a folyamatoknak megvannak a maguk meghatározó tényezői.

Az elsőt az idővel kapcsolatos tényezőnek nevezzük. Minden korban mások a problémák. Az ókori emberek egészen más környezetben és lehetőségek között élték a maguk életét, vágyaik szerényebbek és más típusúak voltak. Azaz az ókori társadalomnak, mint minden kornak, megvoltak a maga szükségletei, az életet azonban más szempontból értékelte. Ennek következtében a demográfiai folyamatokat nem mindig minősítette problémáknak. A középkori társadalom kihívásai sok szempontból különböztek az ókoriétól. A lehetőségek bővültek, a társadalom differenciálódott, egyre inkább törekedtek társadalmuk problémáinak megoldására. A modern kor embere teljesen mást lát és tapasztal a társadalomban. Nemcsak a lehetőségek tekintetében látható a növekedés, hanem az azokat biztosító eszközök és ismeretek is egészen más formát öltenek. A modern kor emberének messzebb terjednek a vágyai. Személyére pedig a tenni akarás, tudásra törekvés, a környezet felkutatása és birtokba vétele, valamint a maga hasznára fordítása, a társadalmát és környezetét javítani akarás, a társadalom által kínált lehetőségek felhasználása és bővítése, kutatás, a demográfiai folyamatokra vonatkozó kérdések megválaszolására való törekvés jellemezi.

A második tényezőt a térrel kapcsolatosnak mondjuk. Ennél azokról a tényezőkről beszélünk, melyek sajátosan egy adott területre érvényesek. Ezekhez tartoznak a kultúrák, helyi szokások, mentális és magatartás módok, amelyek mint szokásjogi normák az adott területen lakók életét szabályozzák.

A demográfiai folyamatok nem mindig vannak egyensúlyban: a népesség növekedhet és csökkenhet is, aminek következtében negatív és hátrányos jelenségek jelentkez-

hetnek a társadalomban. Ezek közül a jelenségek közül a leggyakoribbak a következők: túlnépesedés, népességfogyás, öregedés, bevándorlás.

1. A TÚLNÉPESEDÉS

A Magyar Értelmező Kéziszótár meghatározása szerint, túlnépesedés a lakosság létszámának olyan megnövekedése, amely a munkalehetőség és az életszínvonal rovására megy.¹ Az emberiség létszámának növekedése mindig jellemző volt, de az utolsó száz-kétszáz év statisztikai szerint ugrásszerű növekedés volt tapasztalható. A pontosabb felmérések adatai értelmében a XX. század elején még 2 milliárdnál kevesebb ember élt a földön, de ugyanennek a századnak a végére már 5,7 milliárdra emelkedett a föld lakosainak száma. Ezzel a tendenciával számolva 2015-re több mint 7 milliárd lakosra van kilátás, majd 150 év múlva 8 vagy 9 milliárd valószínűsíthető.² Weber szerint ez a növekedés komoly problémákat okoz, mint például az élelmiszerek szűkössége, térhiány, a szociális rendszerek megterhelése stb. Fontos megjegyezni azt is, hogy már valamennyi ország elkezdte keresni a megoldást ezekre a problémákra. Egyesek születéskorlátozás és szabályozás programjaival, mások büntetések kilátásba helyezésével, megint mások rendkívüli és alkalmankénti kedvezmények felajánlásával próbálják féken tartani a születendő gyermekek számát

A II. Vatikáni Zsinat a szóban forgó téma vizsgálata során arra következtetésre jutott, miszerint a házasságban a hitvesi szerelmi életet és a teljes életközösséget felelősen kell összehangolni a házasság termékenységével (CSK 113). Ezt az optimális összehangolást nevezhetjük *felelős családtervezésnek*

A Zsinat kimondja: „fontolják meg mi válik maguk és gyermekeik javára: azokéra is, akik már megszülettek, és azokéra is, akik előreláthatólag még születni fognak”; valamint mérleget is az „anyagi és szellemi létföltételeket, végül pedig vegyék figyelembe, mit kíván a közjő a családjukban, hazájukban, sőt az egyházakban is.”³ Az Egyház tehát ilyen vonatkozásban jogosnak ismeri el a gyermekek számának ilyen megfontolásból történő korlátozását. Azaz, azok az általános és alapos házasság fejlődését meghatározó, átfogó döntések, amelyekben a pár maga dönti el Isten színe előtt, közös számvetéssel és meggyezéssel és közösen vállalt felelősséggel, hogy hány gyermeket tervez életre hívni.

Ezen kívül, a tudatlanság okozta problémák is igen jelentősek. A harmadik világ egyes országainak népesedési problémája sok esetben a tudatlanságban gyökerezik. Az ilyen társadalmakban inkább az élet mennyisége és nem annak minősége számít. Ezért a család társadalmi értéke és gazdagsága a nálunk született gyermekek száma alapján került meghatározásra. Így évtizedekkel ezelőtt még valamennyi afrikai népnél nagyobb tiszteletben részesültek a sok gyermekes családok.

1 Juhász J. – Szőke I: *Magyar Értelmező Kéziszótár*. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó.

2 Weber H: *Speciális erkölcszociológia*. Budapest, 2001, SZIT. 374.

3 GS 50

2. NÉPESSÉGFogyás

Ezt a tendenciát már a 19. században lehetett érzékelni, főleg a fejlettebb országokban, mint például Németországban. Ez a folyamat a 70-es években hirtelen mélypontra jutott, hiszen a születésszám a halálozások száma alá süllyedt. Talán ez is a modern világ jellemzője lehet, hiszen nemcsak Németországban jelentett problémát, hanem a többi ipari országokban is elindult ugyanez a folyamat.⁴ Ennek az okai Weber szerint, a következők lehetnek:

1. A generatív viselkedésben bekövetkezett változás. A gyermekeket tudatosan tervezzük. Ez a tervezési szándék mindig is megvolt, de ekkor méginkább irányíthatóvá vált a modern fogamzásgátló szerek alkalmazása révén. Az is érdekes, hogy egyre növekszik azoknak a száma, akik vállalják a házassági köteleket, miközben szándékosan kizárják a házasságnak olyan elemét, mint a gyermekvállalás. Ez a házasság az Egyház Törvény Könyve alapján érvénytelen (1101. Kan.).

2. A nő szerepében és feladatában történt változások. Ez a nők munkavállalásban jelenik meg, mivel a házon kívüli munkavállalás akadályozhatja a gyermekvállalást és csökkentheti a gyermek szülésére és nevelésére fordított időt.

3. A gyermek szerepében történt változások. A gyermekvállalás, ami eredetileg örömet jelentett és Isten áldásának tekintették a házaspárok, most valamiféle megterhelő feladatnak minősül. Ez nyilván onnan eredhet, hogy általános rendelkezések születtek a tankötelezettséget és a törvényes védelmet illetően.

4. Az életkörülményekben is voltak változások, hiszen az urbanizáció, valamint a városiasodás következtében elég szűkösök lettek a lakásviszonyok és a tesmózgásra szánt terek is szűkültek. Ez is hozzájárult a népesség fogyásához

5. Az életstílusban észlelt változások, az egocentrizmus. A 21. században az ember önközpontú lényé vált, csak a saját maga dolgát, örömet, kényelmét keresi és ebben önző lett, így nem áll szándékában családi közösségben élni, sem pedig a gyermek vállalásában és nevelésében örömet lelteni. Ez napjainkban nagyobb figyelmet követel, amikor a nemi identitási zavarok uralkodnak, és így az értékrend még a nemi témákban is kérdésessé vált. Pedig nem csupán isteni, hanem természeti, valamint a biológiai törvény igazolja, hogy nem azonos nemű teremtmények népesítik be a Földet, hanem ellenkezőleg. A teremtéskor Isten férfinak és nőnek teremtette az embert. Ez a terv már akkor is magában foglalta azt a szándékot, amit parancsba adott nekik: „szaporodjatok és töltsétek be a földet” (Ter 1, 27–28). Ma már sok ország hivatalosan is elfogadta az azonos neműek házasságát, holott ez a hajlam még ma is pszichológiai, pszichoszexuális rendellenességnek minősíthető.

6. A házasság szövetségének és jelentésének félreértése. Az Egyházi Törvénykönyv szerint, a házassági szövetségben a férfi és a nő olyan egész életre szóló közösséget hoz

⁴ Weber H: *Speciális erkölccsteológia*. Budapest, 2001, SZIT. 375

létre egymással, amely természeténél fogva a házaspárok javára és a gyermek nemzésére és nevelésére irányul (Kan. 1055)⁵.

3. AZ ELŐREGEDÉS

A népességfogyás témájának tárgyalása után érdemes rögtön az elöregedés helyzetét megvizsgálni. Ez azért van így, mert a népességfogyás egy öregedő társadalmat eredményez. Ebben az vonatkozásban, azokról az országokról és társadalmakról beszélünk, ahol az utóbbi évszázadban a gyermekszületések száma az elhalálozók száma alá csökkent. Ez leginkább a nyugati-európai országokra valamint az Egyesült Államokra, továbbá az ipari és fejlett országokra jellemző. A népességfogyás és az elöregedés ugyanazon mérlegen mérhető. Így amilyen mértékben csökken a népesség, olyan mértékben öregedik el egy társadalom. Az elöregedés tehát olyan demográfiai folyamat eredménye, amelynek maga az ember az okozója. Ennek a folyamatnak számos hátránya van: a társadalom kihalása, a magány, a reményvesztettség, a depresszió, az öngyilkosság.

4. A BEVÁNDORLÁS

A migráció, mint olyan mindig az emberiséghez tartozott, hiszen azért vándorol örökké, hogy a neki tetsző és szükséges dolgokat – újat és jobbat – megragadja és birtookolja. Ábrahámnak az Úr hívására vándorolnia kellett a családjával, hogy megkaphassák azt a földet, amit megígért neki (Ter 12), a választott nép pedig negyven esztendőn keresztül vándorolt azért, hogy az ígért földjére érkezzék. A Kárpát-medencében letelepedett magyar nép igen hosszú éveken át vándorolt.

Napjainkban azonban egyéb okok merülnek fel, melynek hatására az emberek elhagyják eredeti lakóhelyüket. Ezek az okok lehetnek építő, előrevivő vagy fejlesztő, de kényszerítő jellegűek is. Ezek közül az alábbiakat említeném:

1. Az ember vágya, hogy javítson az életvitelén
2. A nem kívánatos politikai helyzet az adott országban
3. Közgazdaságilag rossz vagy romló feltételek, és amelyeken a politikai szabadság hiánya következtében nehezen javíthat és változtathat
4. Az oktatási intézmények hiánya az adott országban.

A bevándorlás ténye és hatása jelenleg kettéosztotta az Európai Uniót. Ugyanis az Unió két nagy országának vezetői – Egyesült Királyság és Németország – a legutóbbi találkozáson sem tudott közös nevezőre jutni az Unió országai közötti munkavállalást szabályozó határozatok ügyében. David Cameron az Egyesült Királyság miniszterelnöke azt a nacionalista szemléletet képviseli, ami előnyben részesíti a saját állampolgárait a többi európai országok állampolgáraival szemben, főleg a gazdasági és a munkavállalási ügyeket illetően. Az elgondolása szerint Angliában akkor illeti az ott tartózkodó másik

⁵ Erdő P.: *Az Egyházi Törvénykönyv*. Budapest, 2001, SZIT. 725.

uniós ország állampolgárát a munkavállalás, ha már minden helybeli állampolgárnak van állása. Vagyis korlátozni kellene az Angliába betelepülő és munkát vállaló más ország állampolgárait, hogy minden angol állampolgárnak is munkája és megélhetése legyen. Ezzel szemben Angela Merkel sokkal inkább az egység képviselője. Ebben benne van a kisebb, valamint az Unióba belépő újabb államokkal való sorsközösség vállalása is. Azaz az a rendszer, amelyben a tagállamok gazdasági, társadalmi normáit, valamint a jogait és kötelességeit közösen és központilag szabályozzák.

Hasonló nézeteltérések uralkodnak jelenleg az Egyesült Államokban Barack Obama elnök és a republikánusok között. A Washingtoni AP beszámolója szerint a jelenleg öt millió illegális bevándorló nagy gondot okoz, és mivel Obama az ő helyzetüket méltányolná, miközben az ellenzék megkérdőjelezi munkájának hitelességét.⁶

Az afrikai országokban a fentebb felsorolt okok mellett a vallási hovatartozás is jelentősen befolyásolja és kényszeríti egyes országok állampolgárait, hogy országukat akaratuk ellenére elhagyják. Az iszlám fanatizmusa ebből a szempontból nagyobb kárt tesz azokban az országokban, ahol más vallású állampolgárok is laknak.

*Dr. Esiobu Anayo Augustus
tanszékvezető főiskolai docens, GFF*

6 WASHINGTON (AP) – „*The Republicans attribute the swift shift in tone largely to Obama’s plans to move forward with executive actions on immigration that potentially could shield from deportation about 5 million immigrants who are living in the United States illegally. The president has pledged to announce the measures before year’s end; he could act shortly after returning to Washington. The incoming Senate majority leader, Mitch McConnell of Kentucky, has warned that such executive actions would „poison the well” with the new Republican-led Senate and could prevent the GOP from working with Obama on other potential areas of agreement*”

AZ INTERKULTURÁLIS VÁLASZOK LEHETŐSÉGEI A TÁRSADALMI KÉRDÉSEK TÁRGYALÁSÁBAN¹

1. BEVEZETÉS

Minden országra jellemző a saját nemzeti oktatási rendszere, amelynek felépítését és működését jogi normák szabályozzák. Az ország aktuális társadalmi berendezkedése és gazdasági helyzete, az örökölt intézményrendszer korábbi sajátosságai, a kulturális hagyományokból fakadó eltérő elvárások mind hatással vannak e normák tartalmára, és alakítják a rendszer jelenben tapasztalható jellegzetességeit.

A 20. század második felében az emberiség története új fordulatot vett: a gazdasági fejlődés legfontosabb feltételévé a tudás vált. A tudás a társadalmi folyamatokban való eredményes részvétel, egyúttal a megélhetés, az öngondoskodás eszköze lett. A felsőoktatás minden országban az oktatási rendszer vertikális csúcsa, ezért a felsőoktatás helyzete tükrözi az adott közösség aktuális társadalmi-gazdasági helyzetét.

Amikor 2014-ben a Campus Hungary felsőoktatási munkatársak részére meghirdetett ösztöndíjára pályáztam, akkor a fogadó intézmény kiválasztásánál azt a szempontot is lényegesnek tartottam, hogy az engem küldő felsőoktatási intézmény² nem állami fenntartású, ezért a kutatás, de a jövőbeli kapcsolatépítés szempontjából is érdekes lehet a fogadó országban egy magán felsőoktatási intézmény meglátogatása.

A fenti szempontokat mérlegelve választásom egy törökországi, alapítványi fenntartású egyetemre esett.³

E tanulmányban a jelzett tanulmányút során a törökországi oktatási rendszerrel, és ezen belül elsősorban a török felsőoktatás felépítésével kapcsolatban szerzett ismereteimet szeretném megosztani.

2. AZ OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK JELLEGE AZ OSMÁNI BIRODALOM IDEJÉN

Bármilyen rendszerről legyen szó, megértéséhez vissza kell tekinteni a múltba, és folyamatában kell megvizsgálni a szabályozásra jellemző jellegzetességek alakulását.

1 A tanulmány a 2014. november 20-án, a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozat alkalmából a Gál Ferenc Főiskolán „Messze látó tudomány: felelős válaszok a jövőnek – A tudomány keresztény távlati” című konferencián azonos címmel elhangzott előadás írott változata.

2 Az engem delegáló intézmény, a Szeged-Csanádi Egyházmegye által alapított és fenntartott Gál Ferenc Főiskola (Szeged) egyházi fenntartású felsőoktatási intézmény volt.

3 Işık Üniversitesi, Şile, İstanbul, Türkiye

Az iszlám vallásra történt áttérést követően az iskolai rendszerű oktatás intézménye az elsősorban vallási ismereteket nyújtó medrese lett.

A medreséket nem az állam, hanem magánszemélyek – köztük maga a szultán –, vagy az általuk alapított alapítványok hozták létre. Feladatuk alapvetően a vallási ismeretek oktatása volt. Nem álltak semmilyen intézményes irányítás alatt. Ennélfogva a 18. századot megelőzően a Szeldzsuk, majd az Oszmáni Birodalom történetében oktatási rendszerről még nem lehet beszélni.

A 18. század utolsó negyedében a medresék mellett, lényegében a medresékben folytatható képzést megelőző iskolatípusként megjelentek a sübyan iskolák (sübyan okulları). A sübyan iskolákban írás-olvasást, a négy alapműveletet, és vallási alapismereteket oktattak. Ezt az iskolafajtát is magánszemélyek vagy alapítványok hozták létre.

A fentiek mellett, a nem iszlám hitűek számára, külön iskolák működtek. Így különösen a keresztény egyházak tartottak fenn magániskolákat (kilise okulları), majd a 19. században, a nem iszlám hitű kisebbség gyermekei számára, e kisebbségek tagjai hoztak létre idegen nyelvű iskolákat.

Az Oszmáni Birodalom bukását megelőzően az állami oktatás a 18. század végén létrehozott katonai iskolákkal kezdődött, amelyek feladata az volt, hogy a hadsereg számára képezzen magas szintű tudással rendelkező tiszteket.⁴

Az 1839-es évtől számított török Reformkor (Tanzimat Dönemi) érdekessége, hogy az 1856-os Islahat Fermanı, majd az 1876-os oszmáni Alkotmány elismerte az Oszmáni Birodalom területén élő népek saját hagyomány szerint történő iskola alapítási jogát azzal, hogy az oszmán államnak ezen iskolák felett is ellenőrzési jogot adott. Az 1880-as évektől, különösen Isztambulban és a nagyobb városokban, a gazdag családok versenyezni kezdtek abban, hogy ki melyik magániskolába küldi a gyermekét, ezért ebben az időben sok magániskola létesült. A magániskolák főként francia, vagy arab mintára szervezett oktatást nyújtottak.

A felsőoktatást illetően a török szakirodalomban eltérő megközelítések olvashatók: egyes források a medresék közül néhányat, az oktatott ismeretek szintjére tekintettel, felsőoktatási intézményként említenek,⁵ más források a katonai felső iskolákat is egyetemként tartják számon,⁶ míg megint más források csak az európai mintára alapított intézményeket sorolják a felsőoktatási intézmények közé.⁷ 1923-ban, a Török Köztársaság kikiáltásakor már hétféle iskolatípus létezett, amelyek többsége nem állami fenntartású,

4 Başaran, İbrahim Ethem: *Türkiye Eğitim Sistemi*, Ankara, 1996, Yargıcı Matbaası. 11–12.

5 Pl. az 1331-ben alapított İznik Medresesi, vagy a Fatih Sultan Mehmed által 1453-ban alapított Fatih Külliyesi, az 1863-ban alapított Dârül-Fünun, amely 1933-tól İstanbul Egyetem elnevezéssel került újjászervezésre (Başaran 1996. 11–12.).

6 Pl. a katonai iskolaként alapított Deniz Harp Okulu (1773), Kara Harp Okulu (1834), Gülhane Askeri Tıp Akademisi (1898) egyes szerzők által a felsőoktatási intézmények között kerül felsorolásra (Başaran 1996.11–12.).

7 Pl. az 1773-ban alapított Yüksek Mühendis Mektebi, amely 1944-től İstanbul Teknik Üniversitesi néven alakult újjá, valamint az 1882-ben alapított Sanayi-i Nefise Mektebi, amely 1982-től Mimar Sinan Üniversitesi név alatt működik, az 1883-ban Hamidiye Ticaret Mekteb-i néven alapított, majd 1982-től

sőt az állam által nem is felügyelt magán, így főként alapítványi alapítású iskolák voltak.⁸ Ezt a helyzetet az oktatás egységesítése céljából 1924-ben megalkotott 430. számú törvény felszámolta.⁹

Az egymást felváltó alkotmányok és oktatási törvények által kialakított török oktatási rendszer immár az európai minta szerint épült fel: az iskolai rendszerű oktatást az iskolaelőkészítő, az alapfokú, a középfokú, és a felsőfokú oktatást nyújtó intézmények, míg a nem iskolai rendszerű képzést az erre alapított szervezetek végzik. Az oktatási rendszer, a korábitól eltérően, erős központi irányítás alá került. Ennek okait a török szakirodalom több tényezőre vezeti vissza, így azok között szerepel az európai típusú modern, világi állam kiépítésének szükségessége, majd a védelmére elköteleződött állami akarat, a második világháborút követő, elhúzódó hideg háborús időszak, a Törökországban ciklikusan ismétlődő gazdasági és társadalmi válságok leküzdésére irányuló kormányzati törekvés is.

Törökországban minden lényegesebb politikai esemény érintette az egyetemeket, mint olyan intézmények helyzetét, amelyek elindítói voltak a politikai, gazdasági, és kulturális változásoknak. A felsőoktatási folyamatok megértéséhez azonban mindenekelőtt az egymást felváltó három alkotmány vonatkozó rendelkezéseit kell megvizsgálni.

3. A TÖRÖK FELSŐOKTATÁSRA VONATKOZÓ SZABÁLYOK ALAKULÁSA 1924 UTÁN

3.1. Az alkotmányi szintű rendelkezések változásai

Az 1924-ben elfogadott Alkotmány eredeti szövegében még az szerepelt, hogy Törökország államvallása az iszlám vallás.¹⁰ Az 1928-as alkotmánymódosítás hatályon kívül helyezte az államvallásra vonatkozó szövegfordulatot,¹¹ az 1937-es módosítás pedig szövegszerűen is rögzítette, hogy a Török Köztársaság szekularizált állam.¹² Az 1924-es török Alkotmány, a fentebb már említett egységesítési törekvés miatt, az oktatási tevékenység végét a Kormány felügyelete és ellenőrzése alá rendelte.¹³

Marmara Egyetem elnevezéssel működő egyetem, vagy a már megszűnt Mülkiye Okulu (1859), és a Sivil Tip Okulu (1867) (Başaran 1996. 11–12.).

⁸ Başaran 1996. 16.

⁹ Az 1924. március 3-án elfogadott 430. számú Öğretim Birliği Yasası (Tevhit'i Tedrisat Kanunu).

¹⁰ Az 1924. április 20-án, a 491. számú törvénnyel elfogadott első Alkotmány 2. cikkének eredeti szövege 1928-ig: "Türkiye Devletinin dini, Din-i İslâmdir; resmî dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir." (magyar fordításban: „A Török Állam vallása az iszlám vallás; a hivatalos nyelve a török nyelv; a fővárosa Ankara.”)

¹¹ Az 1928. április 10-én, az 1222. számú törvény 1. cikkével módosított Alkotmány szövege 1937-ig: "Türkiye Devletinin resmî dili Türkçedir; makarrı Ankara şehridir." (magyar fordításban: „A Török Állam hivatalos nyelve a török nyelv; a fővárosa Ankara.”)

¹² Az 1937. február 5-én, a 3115. számú törvény 1. cikkével módosított, 1961-ig hatályban volt Alkotmány szövege: "Türkiye Devleti, Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmî dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir." (magyar fordításban: „Törökország köztársasági, hazafias, népi, állami, szekularizált, és haladó szellemű állam. A hivatalos nyelve a török nyelv. A fővárosa Ankara.”)

¹³ Az 1924. április 20-án, a 491. számú törvénnyel elfogadott első Alkotmány 80. cikkének szövege:

Az 1960-as kormány puccs után az 1924-es Alkotmányt felváltotta az 1961-ben készített Alkotmány.¹⁴ Az 1961-es Alkotmány kimondta, hogy a nép oktatási és nevelési igényeinek biztosítása az állam fő feladai közé tartozik.¹⁵ Kimondta azt is, hogy a valláshoz vagy a felekezethez tartozás miatt tilos a megkülönböztetés, a törvény előtt mindenki egyenlő.¹⁶ Emellett akként rendelkezett, hogy a vallásoktatás és a vallásitanulás saját kéréshez, illetőleg a kiskorúak esetében a törvényes képviselő kéréséhez kötött.¹⁷ Az 1924-es Alkotmányból átvett rendelkezéshez, amely szerint az elemi oktatás a leány és a fiú gyermekek számára egyaránt kötelező, és az állami iskolákban ingyenes, hozzáfűzte, hogy az állam a rászoruló, eredményesen tanuló diákok számára, a legmagasabb szintű végzettség megszerzése érdekében, ösztöndíjat és más típusú segítséget nyújt.¹⁸

Egyetemekkel kapcsolatos rendelkezés először az 1961-es Alkotmányban szerepelt, mégpedig akként, hogy egyetem alapítását kizárólag az állam számára engedte meg.¹⁹ Annak okát, hogy az 1961-es Alkotmány kifejezetten kizárta a nem állami alapítás lehetőségét, azzal magyarázzák, hogy a véres belpolitikai eseményeket okozó, az országot anarchiába sodró politikai mozgalmak az egyetemekről indultak ki.²⁰

“Hükümetin nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.” (magyar fordításban: „A Kormány felügyelete és ellenőrzése alatt, a törvény által meghatározott keretek között, mindenféle oktatás szabadon gyakorolható.”)

14 Az 1961. július 9-én, a 334. számú törvénnyel elfogadott Alkotmány 2. cikkének szövege: „Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanarak, milli, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.” (magyar fordításban: „A Török Köztársaság az emberi jogokat tiszteletben tartó nemzeti, demokratikus, világi, és szociális jogállam.”)

15 Az 1961-es Alkotmány 50. cikkének idézett szövege: „Halkın öğrenim ve eğitim ihtiyaçlarını sağlama Devletin başta gelen ödevlerindedir.” (magyar fordításban: „A nép oktatási és nevelési igényeinek biztosítása az állam fő feladatai közé tartozik.”)

16 Az 1961-es Alkotmány 12. cikkének szövege: „Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din ve mezhep ayırımı gözetilmeksizin, kanun önünde eşittir.” (magyar fordításban: „Tilos a személyek megkülönböztetése a nyelvük, a fajuk, a nemük, a politikai meggyőződésük, a világnézetük, valamint a valláshoz vagy a felekezethez tartozásuk miatt, a törvény előtt mindenki egyenlő.”)

17 Az 1961-es Alkotmány 19. cikkének szövege: „Din eğitim ve öğrenimi, ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır.” (magyar fordításban: „A vallásoktatás és a vallásitanulás a személyek saját kéréséhez, illetőleg a kiskorúak esetében a törvényes képviselő kéréséhez kötött.”)

18 Az 1961-es Alkotmány 50. cikkének idézett szövege: „İlköğrenim, kız ve erkek bütün vatandaşlar için mecburidir ve Devlet okullarında parasızdır. Devlet, maddi imkânlardan yoksun başarılı öğrencilerin, en yüksek öğrenim derecelerine kadar çıkmalarını sağlama amacıyla burslar ve başka yollarla gerekli yardımları yapar.” (magyar fordításban: „Az elemi oktatás a leány és a fiú gyermekek számára egyaránt kötelező, és az állami iskolákban ingyenes. Az állam a rászoruló, eredményesen tanuló diákok számára, a legmagasabb szintű végzettség megszerzése érdekében, ösztöndíjat és más típusú segítséget nyújt.”)

19 Az 1961-es Alkotmány 120. cikkének eredeti szövege: „Üniversiteler, ancak Devlet eliyle ve kanunla kurulur.” (magyar fordításban: „Egyetem csak az állam által, törvénnyel alapítható.”)

20 Aksoy, Hasan Hüseyin: *Yüksek Öğretimdeki Reformlar*. Ankara, 2004, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 5-8., és Aksoy, Hasan Hüseyin: *Üniversite Reformu 1960'dan 1980'e*. Ankara, 2004, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü. 2-3.

Ugyanakkor az 1961-es Alkotmány hatályba lépését követő korszak érdekessége, hogy az 1965-ben megjelent Magán Felsőoktatási Intézmények Törvénye²¹ alapján, a fiatal életkorú lakosság számának, és ezzel együtt a felsőfokú végzettség iránti igény megnövekedésére reagálva, magán főiskolák is létesültek. Az Alkotmánybíróság azonban az 1971-ben hozott határozattal megsemmisítette a törvénynek az említett folyamat előtt utat nyitó rendelkezését, a döntését azzal indokolva, hogy az Alkotmány egyetemek alapítására vonatkozó megszorító rendelkezése analógia útján a felsőfokú képzés nyújtására létrehozott, főiskola elnevezésű intézményekre is alkalmazandó.²²

A sorban a legutolsó, az 1982-ben elfogadott, és jelenleg is hatályban lévő Alkotmány vonatkozó rendelkezéseinek bemutatását megelőzően azonban érdemes még egy gondolat erejéig megállni a felsőoktatás részletesebb szabályait tartalmazó felsőoktatási törvényeknél is.

3.2. A török felsőoktatási törvények alakulása

Az 1946-ban megalkotott Egyetemi Törvényt²³ 1973-ban új Egyetemi Törvény váltotta fel.²⁴ Az 1973-ban megalkotott törvény érdekessége, hogy a központi irányítás és ellenőrzés szorosabbra vonását egy Felsőoktatási Testület elnevezésű, központi irányítást végző közigazgatási szerv létrehozatalával kívánta megvalósítani. A törvény ezen rendelkezését azonban 1975-ben az Alkotmánybíróság, az egyetemek részéről benyújtott indítvány nyomán megsemmisítette, ezért akkor még nem kezdhetette meg működését az említett államigazgatási szerv.²⁵ Létrejött azonban az állami irányítás és ellenőrzés másik központi szerve, az Egyetemi Ellenőrző Testület.

Még az 1982-es Alkotmány elfogadását megelőzően, 1981-ben került megalkotásra a legújabb, a 2547. számú törvénnyel kihirdetett Felsőoktatási Törvény.²⁶ Az 1981-es Felsőoktatási Törvénnyel kapcsolatban a török szakirodalom a leglényegesebb, és egyúttal azóta is a legtöbbet vitatott változásnak tartja, hogy e törvény – annak ellenére, hogy 1975-ben az Alkotmánybíróság alkotmányellenesnek minősítette az ilyen jellegű intézmény létesítését – a központi irányítás és ellenőrzés szerveként újból visszahozta a Felsőoktatási Testületet, és a korábbinál is szélesebb hatáskörrel ruházta fel.²⁷ Az 1982-es Alkotmány pedig az 1981-es Felsőoktatási Törvény által a Felsőoktatási Testület számára adott hatásköröket alkotmányi szinten is megerősítette azáltal, hogy a hatáskörrel kapcsolatos rendelkezéseket az Alkotmányba emelte.²⁸

21 Az 1965. évi 625. számú törvénnyel kihirdetett Yüksek Öğretim Kurumları Kanunu.

22 Aksoy, *Yüksek Öğretimdeki Reformlar*, 2004. 3–4.

23 Az 1946. évi 4936. számú törvénnyel kihirdetett Üniversiteler Kanunu.

24 Az 1973. évi 1750. számú törvénnyel kihirdetett Üniversiteler Kanunu.

25 Akın, Fehmi: *1933'den Bu Yana Üniversite Düzenleri*. Ankara, 1997, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. 81.

26 Az 1981. évi 2547. számú törvénnyel kihirdetett Yüksek Öğretim Kanunu.

27 Aksoy, Hasan Hüseyin: *Yüksek Öğretimdeki Reformlar*. 2004, 13.

28 L. az 1982. évi 2709. számú törvénnyel kihirdetett Alkotmány 131. cikkét.

A felsőoktatás központi állami irányítását tehát az 1982-es Alkotmány, valamint az 1981-es Felsőoktatási törvény szerint a Felsőoktatási Testület²⁹ és az Egyetemközi Testület³⁰ végzik. A két testület közül a Felsőoktatási Testületnek van kiemelkedő szerepe az irányítással és a felügyelettel kapcsolatos széleskörű hatáskörei folytán. E Testülethez tartozik egyébként a Felsőoktatási Ellenőrző Testület,³¹ és a felsőoktatásba a központi szervezésű felvételi vizsga alapján felvételt nyert hallgatóknak a felsőoktatási intézmények között történő elosztását végző Hallgatók Felvételi és Elhelyezési Központja³² is.

A török felsőoktatás történetében újabb érdekes fordulat, hogy az 1982-es Alkotmány azzal együtt, hogy rögzítette, hogy az oktatás és a tanulás az állam felügyelete és ellenőrzése alatt áll, és az oktatási és nevelési intézményekben kizárólag oktatási, nevelési, és kutatási tevékenység végezhető,³³ kimondta, hogy törvényben meghatározott eljárási rend és alapelvek szerint, haszonszerzési cél nélkül, állami felügyelet és ellenőrzés mellett, alapítványok is alapíthatnak felsőoktatási intézményt.³⁴

A fenti előzmények után, 1983-ban kiegészítésre került az 1981-ben megalkotott felsőoktatási törvény az alapítványi egyetemekre vonatkozó rendelkezésekkel, és ezzel megnyílt a jogi lehetőség a nem állami fenntartású egyetemek alapítása előtt.³⁵ Az alapítványokon kívül azonban más személy vagy szervezet felsőoktatási intézményt nem alapíthat. Ennek kiemelése azért lényeges, mert az iskolai oktatást előkészítő, valamint az alapfokú és a középfokú oktatási tevékenység végzésére alapítható például még profitorientált oktatási intézmény is, ennél fogva léteznek nyereség elérésére alapított magánóvodák, magán általános iskolák, magángimnáziumok.³⁶ Mindenesetre, az 1965-1971. közötti rövid időszakot nem számítva, 1982-től a felsőoktatásban is megnyílt a lehetőség a nem állami intézmények létesítésére.

29 Yükseköğretim Kurulu (YÖK)

30 Üniversitelerarası Kurulu

31 Yükseköğretim Denetleme Kurulu

32 Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi

33 Az 1982. november 7-én, a 2709. számú törvénnyel kihirdetett Alkotmány 42. cikkének szövege: „Eğitim ve öğretim, Atatürk ilkeleri ve inkılapları doğrultusunda, çağdaş bilim ve eğitim esaslarına göre, Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Bu esaslara aykırı eğitim ve öğretim yerleri açılmaz. ... Eğitim ve öğretim kurumlarında sadece eğitim, öğretim, araştırma ve inceleme ile ilgili faaliyetler yürütülür. ...” (magyar fordításban: „Az oktatás és a tanulás, az Atatürk alapelveknek megfelelően, korszerű tudományos és nevelési módszerekkel, az állam felügyelete és ellenőrzése mellett végezhető. Az említett elvekkel ellentétes oktatási és nevelési intézmény nem nyitható. ... Az oktatási és nevelési intézményekben kizárólag oktatási, nevelési, és kutatási tevékenység végezhető.”)

34 Az 1982-es Alkotmány 130. cikkének szövege: „Kanunda gösterilen usul ve esaslara göre, kazanç amacına yönelik olmamak şartı ile vakıflar tarafından, Devletin gözetim ve denetimine tâbi yükseköğretim kurumları kurulabilir.” (magyar fordításban: „Törvényben meghatározott eljárási rend és alapelvek szerint, haszonszerzési cél nélkül, állami felügyelet és ellenőrzés mellett, alapítványok is alapíthatnak felsőoktatási intézményt.”)

35 Az 1983. évi 2880. számú törvény 32. cikkével kiegészített 1981. évi 2547. számú Yüksek Öğretim Kanunu (Felsőoktatási Törvény) szerint.

36 Başaran, Ethem – Çınkır, Şakir: *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara, 2013, Siyasal Kitabevi. 446–447.

4. AZ ALAPÍTVÁNYI EGYETEMEK ARÁNYA A TÖRÖK FELSOÓKSTATÁSBAN

Törökországban tehát 1982. óta az alapító, és ennél fogva a fenntartó személyéhez igazodóan kétféle egyetem létezik: az állami és az alapítványi egyetem.³⁷

Az első alapítványi egyetem az 1984-ben alapított Bilkent Egyetem volt, de ezután jó ideig mégsem jött létre újabb alapítványi fenntartású egyetem. Az 1990-es évek közepén, az engedélyezés gyakorlatában bekövetkezett szemléletbeli változásnak is köszönhetően, alapítási hullám indult.³⁸ A 2014-es adatok szerint pedig a 196 törökországi felsőoktatási intézmény közül 73 alapítványi alapítású, vagyis magán felsőoktatási intézmény.³⁹

Dr. Szigeti Andrea
intézetvezető főiskolai docens, GFF

FELHASZNÁLT IRODALOM

Akın, Fehmi: *1933'den Bu Yana Üniversite Düzenleri*. Ankara, 1997, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksoy, Hasan Hüseyin: *Üniversite Reformu 1960'dan 1980'e*. Ankara, 2004, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aksoy, Hasan Hüseyin: *Yüksek Öğretimdeki Reformlar*. Ankara, 2004, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Başaran, Ethem – Çınkır, Şakir: *Türk Eğitim Sistemi ve Okul Yönetimi*. Ankara, 2013, Siyasal Kitabevi.

Başaran, İbrahim Ethem: *Türkiye Eğitim Sistemi*. Ankara, 1996, Yargıcı Matbaası.

37 Megj.: Az 1973. évi 1750. számú törvénnyel kihirdetett Ünisversiteler Kanunu (Egyetemi Törvény) szerint a felsőoktatásnak egységesnek kell lennie. Ezen elv következményeként Törökországban ma már minden felsőoktatási intézmény az egyetem elnevezést viseli. Főiskola elnevezéssel már nem működik felsőoktatási intézmény.

38 1996-ban alapította meg a Fejziye Mektepleri Vakfı (Fejziye Iskolák Alapítvány) az általam 2014-ben a Campus Hungary ösztöndíj segítségével meglátogatott Işık Egyetemet is.

39 YÖK üniversite listesi (www.yok.gov.tr)

A KERESZTÉNY GYÜLEKEZET SZEREPE A SZEGÉNYSÉG ELLENI KÜZDELEMBEN

BEVEZETÉS

Amikor a szegénység elleni küzdelem kérdése felmerül, a legfontosabb bizonytalanság mindig az, hogy tulajdonképp kinek a feladata is ez a munka. Jézus elég világossá teszi, hogy szinte sziszifuszi küzdelemről van szó, hiszen „*a szegények mindig veletek lesznek*” (Jn 12,8).

E rövid gondolatébresztő tanulmány célja, hogy segítsen azon elgondolkodni, hogy a keresztény közösség maga hogyan válhat a szegénység elleni küzdelem hordozójává. Nem egyértelmű ugyanis, hogy akár az egyházon belül is pozitív módon álljanak hozzá a kérdéshez. A személyes elkötelezettség és a személyidegen, hivatalos megoldási kísérletek közt nagyon sokszor elvész a keresztény (kis)közösség, amely talán az egyik legfontosabb hordozója lehetne ennek a szeretetszolgálati munkának.

Kérdésünk az, hogy teológiailag igazolható-e a felvetés, miszerint a szegényekért való munka *leghatékonyabb kezdeményezője és kivitelezője* a keresztény közösség lehet. Ezzel ugyanis nem csak maga a szeretetszolgálati gyakorlat válik színesebbé és hatékonyabbá, de egyúttal maga a gyülekezet is épül, hiszen *rátalál* küldetésének egyik legfontosabb céljára.

E tanulmány egy alapokat tisztázó rövidebb előadás írásos vázlata, amely ebben a rögzített formában sem kíván többet elérni: felvetni az alapfogalmakat és továbbvezetni a gondolatokat egy gyakorlati megoldás felé.

A SZEGÉNYSÉG REALITÁSA A MAI MAGYARORSZÁGON

Nagyon nehéz pontosan körülhatárolni a szegénység összes aspektusát, hiszen eleve nehéz meghatározni *kit is tekintünk igazából szegénynek*. A létminimum alatt élő, de rendszeres jövedelemmel rendelkező ugyan úgy szegénynek számíthat, mint a hajléktalan, akinek nagyon kevés esélye van arra, hogy bármikor is rendezett életkörülmények között éljen.

Bármilyen statisztikát is vizsgálunk azonban, azt láthatjuk, hogy a szegények száma minden tekintetben növekszik. Egyre több a hajléktalan, egyre nagyobb a szociális bizonytalanságban élők száma és egyre nagyobb kihívást jelent a „láthatatlan szegény-

ség”, azaz a statisztikailag megfoghatatlan, az anyagi bizonytalansággal összefüggésben feltáruló általános létbizonytalanság kérdésköre.¹

Az egyre kiterjedtebb problémakör ellenére a szegénység kihívását számos oldalról igyekeznek kezelni, kordában tartani, netalán visszaszorítani. Érdemes röviden számba venni, hogy *milyen területeken* folyik a szegénység elleni küzdelem.

1. Hivatalos, azaz állami, illetve önkormányzati hatáskörben.

2. Alapítványi munkában, nagyon sokszor központi finanszírozással, azaz pályázati tevékenységen keresztül. Ide sorolhatjuk a területen működő egyházi alapítványokat, egyesületeket is, valamint

3. egyházi feladatként, de intézményesedve, azaz tulajdonképp központosított, professzionális munkaként.

Vizsgált modellünk, azaz az egyéni felelősségre alapozott, közösségi kezdeményezésre épülő szeretetszolgálat nem tartozik a leggyakrabban bevett gyakorlatok közé és jelentősége eltörpül a többihez képest.

AZ EGYHÁZ FELELŐSSÉGE A SZEGÉNYGONDOZÁSBAN

A szegénység emberileg megoldhatatlan problémájával szemben egy kissé naív kérdésnek tűnik annak felvetése, hogy *mit tenne Jézus az emberi hiányosságokat látva*. A válasz az, hogy *elindulna és betöltené a szükségeket*. Ebből következően az egyháznak is ezt kell tennie. A kérdés nem is az, hogy *ezt meg kell-e tenni*, vagy nem, hanem az, hogy ki is legyen ennek a szolgálatnak a hordozója.

A parancs világos és számtalan olyan szentírási ige van, amelyen keresztül bizonyítható a szolgálatba indulás fontossága. Az egyik ilyen ige a felebarát iránti szeretet kötelessége (Mt 22,34–40), amely akár a téma egyik alapvetésének is felfogható.² A másik példa János első levelének egy nagyon konkrét üzenete, amely nem hagy kétséget afelől, hogy a szegény felebarátért való felelősségünk a kereszthalál áldozatából eredeztethető. „*Abból ismerjük a szeretetet, hogy ő az életét adta értünk; ezért mi is tartozunk azzal, hogy életünket adjuk testvéreinkért*” (1Jn 3,16). Ez az életátadás fundamentális önátadást jelent, ami mindenképp személyes és hitből fakadó.

A kettős parancs megalapításával Jézus nyilvánvalóan a két parancs szükségszerű összekapcsolását célozta: az Isten iránti szeretetnek egyúttal az ugyanolyan fontos felebaráti szeretetben kell megnyilvánulnia, a felebaráti szeretet pedig az istenszeretetből nyeri erejét.³

Ezt a jézusi parancsból fakadó egységet *két veszély* fenyegeti. Ez a feladat kudarcra van fenyeget, ha az istenszeretetet a hitbéli aktusra korlátozzuk és akkor is kudarcra van

1 Paár Ádám és Vojtonovszki Bálint: *Hajléktalanügyi Osztályjelentés*. Budapest, 2011, Összefogás Köz-alapítvány. 44.

2 Paul Josef Cordes: *Tegyük jót mindenkivel*. Budapest, 2007, Új Ember. 58.

3 i.m. 61.

ítélve, ha személyes Isten valósága feloldódik az emberek közötti kapcsolatokban. Tehát nem lehet hinni cselekedetek nélkül és nincs értelme cselekedni hit nélkül.⁴

Hitből cselekedni lényegében egy *eukarisztiai mozzanat*. Ez is egyfajta kenyértörés, de amíg a liturgiában a kenyértörés a hit megerősítésére szolgál, addig a szolgálatban a felebarát megsegítésére. Izajás könyvének 58. részében pontosan erről olvashatunk: „*Ha kenyeret adsz az éhezőknek, és jól tartod a nyomorultat, akkor fölragyog a sötétben világosságod, és homályod olyan lesz, mint a déli napfény*” (Iz 58,10).

Erre a szó szerint vett kenyértörésre Jézus számtalan helyen szólítja fel közösségét. Egyik legszebb példája ennek az ötezer ember megvendéglése, ahol a kiindulópont az emberek szüksége. A tanítványok az egyszerű emberi lehetőségekben vélik felfedezni a megoldást: „*Lakatlan ez a hely, és későre jár. Bocsásd el a sokaságot, hogy menjenek a falvakba, és vegyenek élelmet maguknak.*” (Mt 14,15). Jézus azonban a saját felelősségükre világít rá: „*Nem kell elmenniük: Ti adjatok nekik enni!*” (Mt 14,16). A tanítványok ekkor felajánlanak mindenüket, amijük csak van: öt kenyeret és két halat és ezt követően Jézus segít nekik, de a tulajdonképpeni munka a tanítványokra marad: „*... vette az öt kenyeret és a két halat, feltekintett az égre, megáldotta, megtörte a kenyereket és a tanítványoknak adta, a tanítványok pedig a sokaságnak.*” (Mt 14,19).⁵

Ha összevetjük ezt a történetet a mi korunk kihívásaival, akkor arra jöhetünk rá, hogy a mi *kiindulópontunk* is ugyanaz: *az emberek szüksége*. Ebben a helyzetben az Úr felhívja figyelmünket a mi *személyes felelősségünkre*. Csak az emberi cselekedeteken keresztül oldhatjuk meg a problémákat. Azonban nem vagyunk egyedül. Ha mi *átadjuk magunkat Jézusnak, ő átalakít* mind minket, mind pedig tetteinket.

A KERESZTÉNY KÖZÖSSÉG

MINT A SZEGÉNYEKÉRT VÉGZETT KÜLDETÉS HORDOZÓJA

A fent érintett szolgálati lehetőségek mind személyes elkötelezettséget igényelnek. Azok a személyek, akik Jézus tanítványai mindannyian erre a feladatra vannak elhívva. Ezeknek a kihívottaknak az egységét nevezzük az egyháznak (*ekklesia*), azokat, akiket Isten a kihívás után visszaküld a világba, hogy az Ő tanúi legyenek. Így lehet *Isten népe egyszerre elhívott és elküldött*. Ezt a közösséget, az egyházat, jogosan hívhatjuk Krisztus testének, hiszen a személyek egységükben képesek arra, hogy Jézus küldetésének folytatói legyenek.⁶

A szeretetszolgálat mai nagy problémája épp az, hogy részvevői intézményesedtek, így a *küldetés hordozója nem közvetlenül Krisztus teste*, akiknek tagjai személyes elhívás alapján végzik feladatukat, hanem a *caritas* fölülről szerveződik.⁷ Ezzel szemben újra

4 i.m. 63.

5 Stephen B. Bevans és Roger P. Schroeder: *Constants in Context*. Maryknoll, NY, 2004, Orbis. 363.

6 Lesslie Newbigin: *The Gospel in a Pluralist Society*. Grand Rapids, 1989, Eerdmans. 136.

7 Cordes, 2007. 63.

hangsúlyoznunk kell, hogy az egyházat emberek alkotják és a hangsúly nem az intézményen van.

A kérdést azonban meg is fordíthatjuk. A közösség *maga is az által jön létre, hogy részesedik Krisztus missziójában*. Az a közösség, amely nem a jézusi kettős szeretetparancsot alapján áll fenn, elveszíti élő kapcsolatát Istennel, amely ugyanolyan módon defektushoz vezet, mintha a közösség csak az istentiszteletre (*liturgia*) koncentrálna.

Ha imént a kenyér megosztását a rászorulóval „*eukarisztiai mozzanatnak*” minősítettük, akkor használjuk ugyan ezt a képet annak érzékeltetésére, hogy miként válik a közösség Krisztus testévé. Ahogyan az eukarisztiában használt ostya (kenyér) is azáltal válik Krisztus testévé, hogy *átlényegül a „megtörés” által*, úgy az emberi csoport is azáltal válik Krisztus testévé, hogy *„megtöri” magát*, azaz önfeláldozó módon szolgál mások felé. Ha a közösség megosztja „kenyerét” a másikkal, akkor átlényegül, és mint Krisztus teste létezik tovább.⁸

Isten tulajdonképp a saját küldetésébe vonja be az egyházat, azzal, hogy misszióra küldi. Ez minden tekintetben *egy misszió*nak számít, ám ennek mégis *két* iránya van. Ez egyik az egyházon belülre (*ad intra*) irányul, a másik a világba (*ad extra*). E két irányú misszió további három részből tevődik össze a szó (*kerygma*), a tett (*diakonia*) és a létezés (*koinonia* és *martyria*) egységéből, amely a gyakorlatban a keresztyén közösség életében nyilvánul meg.

Jellegzetes hiba az egyház életében, hogy nagyon sokan csak az *ad intra* irányra koncentrálnak, ami egy kicsit úgy működik mintha lemerült elemeiket szeretnék feltölteni. Sokak egyházi élete csupán azt jelenti, hogy kell, hogy legyen *egy hely, ahol feltöltődhetnek*, megnyugodhatnak, békességet lelhetnek. Ez mindenképp fontos, de az egyház küldetésének létezik az *ad extra* iránya is, ahol a lelkileg megerősített emberek *kifelé fordulnak és szolgálnak életükkel*, akár a szegények felé is.⁹

Ha az egyházi közösségek ezt nem felejtik el, akkor nem csak ígét fognak hirdetni, de az ige szavait tettekre fordítják, ill. prófétai tanúként lesznek jelen a világban. Nem elfelejtendő ugyanis, hogy egyház legfontosabb célja, hogy prófétai dialógust folytasson a világgal a világ érdekében, amelybe hite szerint elküldetett.

Konkrétan a szegénység ellenes küzdelmek során is megjelenik a közösségek és az egyes magánszemélyek bizonytalansága. Lehetséges, hogy önmagában *fontosnak és jónak* tartják azt, hogy az egyház tegyen a szegényekért, de mégis magatartásukban probléma és konfrontációkerülés van. Az egyes ember nem akar szembesülni a szegénység szorításával, ezért inkább *adományokkal*, vagy *pénzzel* támogatja a közös ügyet. Sokszor, sokan még eddig sem jutnak el. Ez a magatartás automatikusan erősíti az intézményesedett, központosított szeretetszolgálat rendszerét legyen az bár állami, avagy egyházi fenntartású.

8 Juan Luis Segundo: *The Sacraments Today*. Maryknoll, NY, 1974, Orbis. 10.

9 Bevans és Schroeder, 2004, 394.

Ki kell hangsúlyozni, hogy bármely szeretetszolgálat *jobb a semminél*, ugyanakkor ha az élő egyházi közösségek tagjai maguk is azt érzik, hogy *nem felelősségük* a közvetlen segítség, illetve van valaki aki *helyettük elvégzi* a feladatot, akkor egy nagyon fontos erőforrás deaktiválódik.

Ha a keresztény közösségek szentírási modelljeiből indulunk ki, akkor láthatjuk, hogy a korai keresztény közösségek, ellentétben a pogány társadalommal forradalmi módon, a közösség *minden segítségre szoruló tagjáról gondoskodtak*. Elsősorban özvegyekről, árvákról, öregekről és betegekről, de a munkaképtelenekről, munkanélküliekről, foglyokról, száműzöttekről, valamint mindenkiről, aki ínséges helyzetbe jutott. Mindez *nem korlátozódott a saját közösségre*, hanem a más nehéz helyzetbe jutott keresztényeket is segítették, sőt a segítség *túlterjedt az egyház falain is*. Az *agapé*, az Istentől származó szeretet a Mt 5,43–48 tradíciójában magába foglalta az egyházon kívüli embereket is.¹⁰

Nagyon szép példája a más közösség felé való gondoskodásnak a Pál apostol által szervezett gyűjtés a jeruzsálemi gyülekezet számára. Holott itt is elsősorban arról van szó, hogy közösségek segítenek egy másik közösségnek, de a cél mégis *a szegények tetteles megsegítése*. Ez a gyűjtés egyfajta modell abból a szempontból, hogy a pénz összeszedésén túl egyfajta lelki gondoskodást is magába foglal. Pál a *charis*, „kegyelmi tett” kifejezést használja rá, megmutatva azt, hogy a keresztényeknek ez a tulajdonsága sokban hasonlatos más kegyelmi ajándékok (*charismata*) használatához. Amikor a korinthusiaknak tanít erről a keresztény erényről, akkor jelzi azt is, hogy voltaképpen mindig ez a magatartás lenne a kívánatos. A szegények megsegítése tehát nagyon *szoros összefüggésben van* az Istennek való odaszánt étellel. Ha a hívő átadja az életét, Isten megajándékozza őt és annak segítségével lesz képes arra, hogy önmaga is ajándékozóvá váljon.¹¹

ÖSSZEGZÉS – EGY ÚJ KÖZÖSSÉGI MODELL A SZEGÉNYEKÉRT VALÓ KÜZDELEM SZOLGÁLATÁBAN

Ahhoz, hogy plébániai közösségeink, illetve gyülekezeteink aktívabb részt vállaljanak a szeretetszolgálatban, tudatosabban oda kell figyelnünk a közösségépítésre. Az Isten által kijelölt *ad intra* és *ad extra* irányokra egyaránt szükség van, mint ahogy a *szó*, a *tett* és a *létezés* hármas fókuszpontjára is.

Ezek aktivizálása csak úgy történhet, ha a gyülekezeteket tudatosan építjük. Ez úgy lehetséges, hogy közösségeinkben világosan kijelöljük azokat a célokat, amelyek részint az *ad intra*, részint pedig az *ad extra* célokra irányulnak, illetve tudatosan koncentrálnunk arra, hogy a közösség programjai a *kerygma*, *diakonia*, *koinonia* és *martyria* vonzásában valósuljanak meg.

10 Gerhard Lohfink: *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Luzern, 1990, Egyházfórum. 155–156.

11 Christian Link – Ulirch Luz – Lukas Vischer: „... *kitartóan részt vettek a közösségben...*” Budapest, Kálvin, 2004. 98–99.

A szegények felé való küldetés csak akkor válhat világos céllá a közösségben, ha az egész gyülekezet megfelelő módon működik és épül fel. Épp ezért helye kell, hogy legyen a behívásnak (*martyria*), az igei megerősítésnek (*kerygma*) és a közösség megélésének (*koinonia*) egyaránt. Ha ezek a helyükön vannak, valamint ezek mindegyike működik, akkor és csak akkor fog elégségesen működni a *diakonia*, azaz a szeretetszolgálat.

Kimondhatjuk tehát, hogy 1) a *szegények felé* végzett szolgálat *szerves része* az egyház életének, 2) ennek *eredeti formája* nem az intézményesített karitás, hanem a *helyi közösség* munkája, 3) és hogy ez a szolgálat akkor tud eredményes lenni, ha az egész közösség jól működik és *építését* egy a behívástól, a megerősítésen és közösség gyakorlásán át a kifelé való fordulásig terjedő *részletes közösségépítő terv* vezérli.¹²

Dr. Czagány Gábor
főiskolai docens, GFF

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bevans, Stephen B. és Schroeder, Roger P.: *Constants in Context*. Maryknoll, NY, 2004, Orbis.

Cordes, Paul Josef: *Tegyünk jót mindenkivel*. Budapest, 2007, Új Ember.

Link, Christian – Luz, Ulirch – Vischer, Lukas: „... *kitartóan részt vettek a közösségben...*” Budapest, 2004, Kálvin Kálvin.

Lohfink, Gerhard: *Milyennek akarta Jézus a közösséget?* Luzern, 1990, Egyházfórum.

Newbiggin, Lesslie: *The Gospel in a Pluralist Society*. Grand Rapids, 1989, Eerdmans.

Paár Ádám és Vojtonovszki Bálint: *Hajléktalanügyi országjelentés*. Budapest, 2011, Összefogás Közalapítvány.

Segundo, Juan Luis: *The Sacraments Today*. Maryknoll, NY, 1974, Orbis.

¹² E közösségépítési koncepció részletesebb leírása Czagány Gábor: A gyülekezetépítés egy új szemlélete. *Deliberationes* VI. évf. 2. – VII. évf. 1. (2013/2–2014/1), 44–52.

LISZKAI TAMÁS
PUNK MÁRIA

RITUÁLIS ÉLETSZEMLELET A HÉTKÖZNAPOK TECHNOKRATIKUS VILÁGÁBAN

A rituális kompetencia megjelenése a pedagógiában¹

FELVEZETÉS

A neves francia dogmatikus teológus, *Louis Maria Chauvet* szerint a liturgia és a rítus általában nem a párbeszéd rendjében létezik, hanem a cselekvés rendjében, mivel a rítus alapvetően cselekmény, amelyben a szó, a zene, a gesztus, a mozdulat, az idő és a tér mind cselekszik (*Du symbolique au symbole. Essai sur les sacrements, 1979.*). Ez azt is jelenti, hogy a rítusba való belépéshez egyúttal ki kell lépni abból a mentalitásból, ahol a dolgokat előbb elgondolják, s csak azután teszik meg. Hasonló ez ahhoz az ún. lingvisztikai fordulathoz, mely a 20. század első felének nyelvi reflexiójában volt megfigyelhető: eszerint a nyelv nem csupán eszköz, amelynek az a funkciója, hogy kifejezzen valamit, ami már eleve jelen van az értelemben; nem a gondolat kinyilatkoztatása, hanem cselekvési forma, amely el tud szakadni a következtető logikától. Vagyis a cselekvés nem a logika megtestesülése és szabályozott kivetülése, hanem fordítva: a cselekvésben fedezhető fel végül egy speciális gondolatrendszer és értékelés, amely nem létezett előbb – talán mert eredetében transzcendens. A rituálpedagógia mint lehetséges alternatív modell jogosultságának esetében így mindjárt felmerülhet egy lényeges kérdés: honnan ered az ember konkrétan megnyilvánuló transzcendens érzékenysége mint *hic et nunc* érzékenység, továbbá mi erősíti, ill. gátolja annak fennmaradását és a személyiségre tett közvetlen hatását. Mitől válik az ember a hétköznapok szintjén is transzcendenciára fogékony létezővé?

Érdeemes itt megjegyezni *Ludwig Wittgenstein* néhány képfilozófiai vonatkozású megállapítását, amely az ember szimbolikus, *fogalom-elöttes* gondolkodását jellemzi. Az osztrák filozófus szerint a szónyelv és a képanyelv együtt, egymást áthatva funkcionálnak; a képek, ugyanúgy, mint a szavak, életformánkba ágyazott önálló eszközök. Ám míg szavaink túlnyomórészt konvencionálisak, a képek lényeges vonatkozásokban természetüknél fogva eleve adott, konkrét jelentést hordoznak, ahol a gesztusok és mozdulatok is képek. A *Filozófiai megjegyzésekben* azt írja, amikor a gyermek gondol-

¹ A Gál Ferenc Főiskola 2014. november 20-án, „Messzelátó Tudomány” címmel az MTA Tudomány Ünnepe konferenciáján tartott előadás kivonatolt változata.

kozik, „képeket alkot magának”, képeket, amelyek önkényesek, „amennyiben más képek ugyanezt a szerepet játszhatták volna”. Ennek megfelelően „a «közönséges ember» gondolati folyamatai sokkal inkább szimbólumok keverékében mennek végbe, amelyek közül a tulajdonképpen nyelvek talán csak csekély részt alkotnak” (*Philosophische Bemerkungen*). Vagyis az ember általános, eredendő, sőt, primordiálisnak tekinthető gondolkodásmódja könnyebben épül szimbólumokra, mint nyelvi jelekre. A Filozófiai grammatikában pedig hozzáteszi, „ahhoz, hogy a kép mondjon számomra valamit, nem szükséges, hogy reá tekintve szavak jussanak eszembe. Mert hiszen a képnek kellene a közvetlenebb nyelvnek lennie”, amikor is a „kép önmagát mondja nekem” (*Philosophische Grammatik*).

Ez a képi gondolkodás a rituális érzékenység alapja, egyúttal a misztériumhoz, mint a transzcendens tapasztalat tárgyához való természetes fogékonyság eszköze is.

Odo Casel liturgikus teológiájában a misztérium megféleltethető egy természetes elemi képnek. Ehhez Platón Philéosz dialógusának egyik gondolatából indul ki, amely szerint az ősök azáltal voltak a legközelebb az őseredethez, hogy úgy érezték, mintha Istennel együtt ültek volna egy sátorban és ezzel részt is vettek volna bölcsességében. Ez volna maga a primordiális hagyomány, mint mitikus hagyomány gyökere, vagyis a kereszténység előtti vagy azon kívüli, kultuszok és rítusok által átörökített hagyomány, „Isten ősidőben elhangzott beszédeinek visszhangja” (ld. *Bemerkungen über den Begriff der Tradition*, 1957). Rituális jellege hozzáköthető a $\mu\sigma\tau\eta\rho\iota\omicron\nu$ kifejezés szógyökéhez, ahol a $\mu\upsilon$ mint a száj bezárása és hallgatás, nemcsak a kimondott, értelmezett, logikus szó hiányát, de a látás (szem) és hallás (fül) kiemelését is jelenti; benne a kép és a hangzás, ami hat, tehát a test és a hang „beszél”. A misztérium mint rítus is ennek megfelelően beavatódás, dalokban és mozdulatokban ünnevelt kultusz, mint vágy az őseredeti Istennel való közösség után, amely a Platón által jelzett „sátorban” még megvolt. Casel szerint Krisztus kinyilatkoztatása ezt a misztériumot nem eltörölte, hanem beteljesítette (*Rede über die Kunst*, 1945.), így a rítus az emberi gondolkodást megelőző önkifejezés, amely mindig szimbolikus, képszerű és hozzátartozik az emberi Én egységes elképzeléséhez.

Ennek az egységnek keresését tűzi ki célként a rituálpedagógia, számot vetve a társadalmi beágyazottságából adódó lehetőségi korlátokkal. Az ember a posztmodern civilizációban már képtelen primordiális, a hagyomány forrásait megélt személy lenni, rituális érzékenységét azonban még fel tudja ismerni, és ha a rítusok mesterségesen szervezett keretei között is, de érzéklni tudja magában a szimbólumok technikai gondolkodást megelőző hatását, amely közvetlen viszonyt alakít ki azzal a misztériummal, amely túlnő saját világunk zárt rendszerén.

NÉHÁNY KONKRÉT SZEMPONT

A rituálpedagógia gyakorlatilag a *rituális érzékenység* és *rituális kompetencia* kialakításának lehetőségeire reflektál a gyermek személyiségében.

Háromféle kompetenciát ismerünk eddig, mégpedig az *értelmi, érzelmi és szociális kompetenciát*. A rituális kompetencia minden eddig ismert kompetenciák alapja, de átfogja az összes intelligenciát is (ld. nyelvi intelligencia, vizuális-térbeli intelligencia, logikai-matematikai intelligencia, mozgási intelligencia, zenei intelligencia, interperszonális intelligencia, ill. metakognitív [spirituális] intelligencia).

A rituálpedagógia segítségével visszavezethető az ember abba a *primordiális fejlődési állapotba*, amelyben a művészettel (megfelelve a szimbolikus gondolkodásnak) egyként létezett, mert a művészet úgy hatotta át a hétköznapjait, hogy az életével, tevékenységével, hitével együtt önmagát az univerzum egységeként élte meg. Ez a gyermek fejlődési szintjének felel meg, amikor pl. a mozgás erőteljesebb kommunikációs forma, mert a szimbolikus látásmód része. Ezzel a rituálpedagógia elsősorban az emberi „ÉN” egyetemességét keresi és az ember elemi *transzcendens érzékenységét*. A szegény színház módszerével dolgozik, megvalósításához (óratartás, előadás szervezés) kevés eszköz kell. Nem lexikális tudásalapú, vagyis nemcsak a tudat szintjére korlátozódik, hanem *a test és az ösztönök területét is érinti*. A rítusokhoz hasonlóan megtanítja az embert arra, hogy már egészen fiatal kortól (óvodaskortól) kezdődően tanuljon bízni a transzcendensben, mert *az ösztönök/test szintjén is megtalálta vele a kapcsolatot*. Technikája mindenkinek a sajátja, nem kíván professzionális tudást vagy képességet, ezért nem alapja egyetlen intelligencia sem, hanem az ember hitelességén és őszinteségén múlik, amelyet önmagával és másokkal szemben tanúsít. Kifejezése az organikus és erőteljes test-hang használatban valósul meg, mert megtalálta benne az ember a kapcsolatot saját testével és hangjával, ahol a test és a hang nemcsak illusztrál, hanem teljességgel részt vesz a mozgásban és a cselekvésben.

Ma alternatív formának tekintik, de *ősi hagyományokra épül*, mint a törzsi rítusok, a görög színház vagy a középkori misztériumjátékok, továbbá a mai keleti színházak is ezt a formát alkalmazzák.

A rituálpedagógia így tulajdonképp olyan művészetpedagógia, amelyben nem a színház és az előadás jelenik meg elsődlegesen, hanem az ember. Nem a színházi produktum a fontos, hanem a folyamat, amelyet az ember megtesz, hogy *kreatívvá és alkotóképessé* váljon. Az alkotóképesség ez esetben a saját út megtalálása önmagához, a másik emberhez, a transzcendenshez, de a gyerekeknél lehet a tananyaghoz vagy a világhoz is, amely számukra ismeretlen vagy idegen. Az út/folyamat jelenti a kompetencia lényegét, hogy tudja *alkalmazni is a megszerzett ismereteket*. Nemcsak megismeri és megtanulja, hanem interiorizálja – elfogadja a sajátjának is, mert megismerte valódi emberi természetét, és be is tudja építeni a hétköznapokba, hiszen a rituálpedagógia órákon való részvétellel tapasztalatait gyarapíthatta.

Ehhez adnak ötleteket és impulzusokat a rituálpedagógia játékaik és gyakorlataik:

1. A *nem kontextus-függő* játékok a civilizációból emelik ki a gyereket, hogy felkészítse a transzcendens kapcsolatra és megéreztesse vele az ember helyét az univerzumban, valamint az emberi egyetemességet.

2. Az *erőteljes mozgást és hangot* igénylő játékok és gyakorlatok a pszichés gátak leküzdését és a hiteles, organikus mozgás/hang megtalálását eredményezik.

3. A *test korlátozásának gyakorlatai* az empátia kialakulását és a transzcendens kapcsolatot segítik – ez az érzelmi kompetencia kialakításához járul hozzá.

4. A *többirányú figyelem* gyakorlatai a koncentrációt, a figyelmet fejlesztik – az értelmi kompetencia alapja.

5. A *közösségi aktivitás, a rituális előadás-forma*, a közös akció adja a szociális kompetencia fejlesztésének lehetőségét.

Mindez az iskolarendszerbe kiválóan beilleszthető, órarendi keretek között akár heti több alkalommal is tanítható.

Ugyanakkor a rituálpedagógia megpróbálja kompenzálni is a mai tömegoktatás gyermekre tett egyes hatásait a foglalkozásokon tapasztaltak alapján. Ilyen jellegű tapasztalatok:

1. Folytonos *győzelemre törekvés* és *Én-mutogatás*.

2. Játsszani tudás hiánya, *szándékos játékrontás*.

3. A pedagógus uralkodó attitűdje melletti *fegyelemtartás*; a gyerekek nem tudnak mit kezdeni a pedagógus partnerségével vagy *szeretet-impulzusaival*.

4. A *sztereotípiákban való biztonságkeresés*, amit nehezen bontanak fel, ld. menetirányban való járás.

5. *Elveszett kockázatvállalás és újdonságkeresési, kutatási vágy ill. igény* (amíg a kisgyermek gyakorlójátékot végez, folyamatosan az újdonságra és a megismerésre törekszik, addig iskoláskorban ez a fajta gyermeki tulajdonság elsorvad):

– mert túlságosan elkényelmesedett már a sok sablontól, sztereotípiától, esetleg unottá vált e megszokott formák iránt, vagy az iskolai sémák befogadása iránt,

– mert túlságosan elkényelmesedett már az egész napos iskolapadban való üléstől és a folyamatos értelmi befogadástól,

– mert túlságosan irányítottá vált már, ezért nem tud kreatívan gondolkodni,

– mert a folyamatos versenyszellem ad csak neki motivációt, ha már nem győzhet, akkor bele sem kezd a dolgokba. Ugyanez vonatkozik az Én-mutogatásra is, ha már nem lehet a középpontban, akkor bele sem fog a tevékenységbe. Nincs benne közösségi szellem és alázat.

6. Túlságosan *elnyomják a délelőtti tanítási órán gyermeki természetét*, ezért legtöbbször kompenzálásra kényszerül, ami az agresszióban nyilvánul meg.

7. *Nagymértékben vágyják a sikert*: a délelőtti órákon alulteljesítőknek szinte lételemévé válik a sikerélmény elérése, amely önmaga számára hordoz jelentőséget, hogy önbizalmat szerezzen, a délelőtti órákon jól teljesítők körében pedig a külső elismerés (közönségsiker) hordoz elsőbbséget.

8. *Önmegvalósításra helyezik a hangsúlyt*, amely minél több megszerezhető képességben merül ki. Azonban az önmegvalósítás (azt csinálja, amit akar, olyanná válik, amilyenné ő akar) és az egyéniség lényegesen eltér egymástól. Az önmegvalósított ember irányítható, sablonokban és kész panelekben tudja csak az életét leélni, míg az egyé-

niség önálló gondolkodásra és az 'új' megalkotására képes. A rituálpedagógia nem ad új képességet, ellenben az alkotóképességet fejleszti, amely az *önmegvalósítás helyett az emberi élet minőségére és a transzcendens tapasztalásra helyezi a hangsúlyt*.

9. *Nincs igazi kompetencia-alapú oktatás* (csak lexikális tudásalapú), ezért a gyerekek az iskolapadból kikerülve (akár a klasszikus drámapedagógiai helyzetgyakorlat szintjén) megszerzett tudásukat nem, vagy csak nagyon kevésbé tudják alkalmazni, tapasztalásra váltani – így pl. megtanulják második osztályban a százas számkörben való számolást, de boltost játékpénzekkel nem tudnak játszani, vagy esetleg egy karácsonyi vásáron sem tudják, hogy az eladó helyesen adott-e nekik vissza.

Az erre adható lehetséges alternatívák:

1. A rituálpedagógia biztonságot ad úgy is, hogy *a sztereotípiákat felbontja*. Az új módszerek és másfajta, megszokottól eltérő, különleges utak megmutatják, hogy pl. a tér kibővíthető, felbontható, és másképpen is alkalmazható járásnál nemcsak menetirány szerint; vagy nemcsak színpadon lehet a megszokott módon szerepelni, stb. Ezzel a gyermek rájön arra, hogy nem feltétlenül a kész dolgokat kell elfogadnia, az eredményhez másképpen, más úton, azaz a saját útján is eljuthat.

2. Kommunikációs csatornája a hiteles és erőteljes mozgás és hang, valamint a szimbolikus látásmód. A rituálpedagógia által felkínált vagy a gyermek által kitalált *mozgáselemek az előadásban kapnak jelentést és értelmet*, amely az alkotóképesség mellett a művészi és kreatív kifejezésre serkenti a gyermeket.

3. *Az egyéni fejlesztések előtérbe helyezésével* tovább motiválhatjuk a gyermek mozgásos és hangos kifejezésbeli fontosságának megérezését és a sikerélményhez való eljutását. De az egyéni fejlesztés nem magamutogatást jelent. Az előadásban közösségi aktivitás van, nincsenek főszereplők és mellékszereplők – *mindenki főszereplő* és egyaránt fontos, ha egyvalaki téveszt, akkor a többiek munkáját is elrontja.

4. Az órák vagy szakkörök *élményszerűsége és következetessége* biztosítja, hogy a gyermekben interiorizálódnak a rituálpedagógia mozgás- és hangelemei. Ezekkel az eszközökkel a gyermek a folyamatos megmérettetést, a kihívást és sikerélményt saját magával szemben az órákon éli meg, és nem hordoz jelentőséget a nézők előtti szereplés vágya, a nézők előtti megmérettetés vagy tetszelgés. A rituálpedagógia célja az, hogy a gyermek rituális érzékenysége és rituális kompetenciája kialakuljon, mert az órákon, szakkörökön tanultak a hétköznapi élet mozgás és hangos megnyilvánulásába, tevékenységébe beépültek.

5. A pedagógus egyenrangú partner, aki *impulzusokat és ötleteket ad*, nem csak utasít.

6. Előkészíti és biztosítja a transzcendenssel való kapcsolatot úgy, hogy az emberi természetet figyelembe veszi, és a rítusokhoz hasonlóan *egyformán biztosítja az emberi értelem és ösztön (test és hang) organikus és hiteles megnyilvánulását*.

7. Figyelembe veszi a *gyerek testi és szellemi fejlődési szintjét*, érettségét, nem kér többet, mint amit a gyerek végre tud hajtani.

8. A *technika minden gyermeknek a sajátja, ő dönti el, hogy milyen mértékben és hogyan alkalmazza, de a vitalitást fent kell tartania.*

9. A győzelem helyett előtérbe kerül a kreativitás, az lesz az ügyesebb, aki jobb és változatosabb ötleteket tud felkínálni hangját és testét illetően.

Ft. Dr. Liszkai Tamás
főiskolai docens, GFF

Punk Mária
drámapedagógus

FIATALOK SZOLGÁLATA A FIATALOKNAK: ANTIÓCHIA

MI AZ ANTIÓCHIA ÉS MELYEK A CÉLJAI?

Az Antióchia egy plébániára alapuló szolgálat, amelyet fiatalok adnak fiataloknak. Korosztályt tekintve a 16-24 év közötti ifjúságot célozza meg. Lelkipásztorilag a legtöbb helyen jól bevált gyakorlat a bérmlákozottak meghívása, hogy a korábbi hitoktatás stílusú összejövetelek helyébe egy kreatívabb közösségépítés lépjen, s ez vezessen a döntésképes felnőttkorhoz. A közösségbe lépés személyes meghívással történik, amikor egy már antiochiás fiatal meghívja a jelöltet egy Antióchia Hétvégére, ahol az újoncból közösségi tag válhat. A hétvégi lelki programnak jelentős folytatása van a rendszeres ún. „imatalálkozó” során. A közösségbe tartozás a fiataloknak állandó lehetőséget kínál, hogy meghallgassák, megbeszéljék és jobban megértsék, mit jelent ma katolikus kereszténynek lenni. A közösségi élet segíti őket, hogy növekedjenek Krisztusnak és Egyházának szeretetében.

AZ ANTIÓCHIA TÖRTÉNETE

Az Antióchia programot 1960-ban fejlesztették ki az USA Indiana állambeli Notre Dame Egyetemén, majd 1973 óta alkalmazták a középiskolás korúakra, és plébániai alapra helyezték. Ebben a formában hozta Ausztráliába a Pirola család, és ők indították útjára 1981 szeptemberében a Sydney-i Maroubra Bay plébánián. Azóta világszerte sok országban elterjedt.¹ Az immár mozgalommá terebélyesedett közösségeket az első ismert Krisztus-követő közösségek helyéről nevezték el: „A tanítványokat először Antióchiában nevezték keresztényeknek” (ApCsel 11,26).

Az ausztráliai Antióchia közösségek missziós igyekezetének és szeretetének köszönhetően a budapesti Szent Rókus Plébánia nyolc fiatalja, egy házaspár és egy atya hazánkba hozta ezt a közösségi formát, és krisztusi küldetésük lelkesedésével kezdték építeni az első magyar Antióchia közösséget. Hat hónapnyi felkészülés után, 1995 februárjában került sor az első magyarországi Antióchia Hétvégére.

¹ Lásd Teresa Pirola, *A vonakodó próféta. Történetek és visszaemlékezések az ausztráliai Antióchia mozgalomból* című könyvét, Budapest, 2009.

A magyar Antióchia 20 éves évfordulója alkalmából a budapesti Szent Angéla Gimnáziumban megrendezett találkozón² rácsodálkozhattunk a köztünk működő Lélek gyümölcseire. A fiatalok nyitottsága és missziós lelkesedése alapvető keresztény küldetésünk, közösségeink építése számára. Ennek köszönhető, hogy hazánkban is számos plébánia megismerkedhetett ezzel a közösségi formával, amely immár mozgalomnak nevezhető. Az országhatárokon is túlnyúló magyar közösség alapítója és mindmáig vezető házaspárja Bittsánszky János és Sári. A 20 éves évfordulón tartott számvetés szerint eddig közel 5000 fiatal élhetett át egy-egy Antióchia Hétvégét, elgondolkodva a hitről, közelebb kerülve Jézushoz. A helyi közösségek alapítási évét és elnevezését az Emlékönyv tartalmazza.³

Az Antióchia jelképe egy kő és egy rózsa. A fiatalok azt döntik el, hogy kövek legyenek, amely kemény, hideg és soha nem változik, vagy rózsák, amely él és növekedni tud szépségben és sokaknak örömet ad.

A HÉTVEGE BEVEZETÉST NYÚJT A MOZGALOMBA

A péntek estétől vasárnap estig tartó Hétvége programját bevezetők, megbeszélések, közös ima, zene és pihenés alkotja. Különös hangsúly van a Szentírás, a kiengesztelődés szentségén és az eucharisztia ünneplésén. A Hétvégét vezető csoport 20-25 fiatalból áll. Ők mondják mindegyik bevezetőt, és ők vezetik a beszélgető csoportokat. A megalapított közösség legalább két hónapot tölt a Hétvégére készüléssel. A közösségbe kerülni csakis azáltal lehet, hogy elfogadja a Hétvégére szóló személyes meghívást. Aki ennek élményében részesült, a vasárnap délutáni zárómisén felavatást és küldetést nyer, s az újoncból immár antiochiássá válik.

RENDSZERES IMATALÁLKOZÓK

A Hétvége szerves folytatása a hetenként (esetleg kéthetente) megtartott ún. „imatalálkozó”. A Bittsánszky János és Sári nemzeti koordinátorok által szerkesztett – belső használatra közreadott – kézikönyv tartalmazza mind az évenként megtartandó Hétvégék, mind az imatalálkozók részletesen kidolgozott menetrendjét. Minden egyes imatalálkozó végén vállalásokat lehet tenni, melynek során minél többen kapjanak feladatot a következő alkalomra. Bevált gyakorlat, hogy elsőként a „krónikás” szerepét kell kitűzni, hiszen az máris feljegyzi a vállalásokat, és az imaalkalomról szóló néhány soros összefoglaló mellett a következő imaalkalom felelőseit is közreadja. A Hétvégéhez hasonlóan minden imaalkalomnak van egy vezetője (ha kettő, akkor egy fiú és egy lány egymást kiegészítve), egy bevezetőmondója (és aki őt bemutatja), egy vagy több zenefelelőse, egy

² Erről írt cikket Kiss Péter „Ölelő karokba esel” Egy közösség, melyben Jézus lépteit hallani címmel, amely megjelent *Új ember hetilap*, 2014. október 5-i számában.

³ Forrás: <http://anti-20.blogspot.hu/p/antiochia-csaladfa.html> (2015.03.05)

imafelelőse, egy teremdekorátora, egy vagy több vacsorafelelőse.⁴ Így legalább tízen minden alkalommal úgy érkeznek, hogy a közösséget szolgálataikkal építik.

A MOZGALOM FELÉPÍTÉSE

Az Antióchia minimális szervezettel dolgozik és a hangsúly a plébániák öngazgatásán van. Ezen autonómia miatt fontos, hogy a helyi egyházközségek felelősséget érezzenek azért, hogy ragaszkodjanak az Antióchia-élmény vezérfonalaihoz, és hogy fennartsák a kapcsolatot a mozgalom többi részével. Ennek segítésére összekötő team-ek vannak egyházmegyei és nemzeti szinten. Egy ilyen team rendszerint két fiataalt, egy házaspárt és egy papot vagy szerzetest tömörít. Az ő szerepük, hogy megőrizzék a mozgalom irányultságát és lelkületét, megkönnyítsék a kommunikációt, valamint a közösségek megszólíthatók legyenek. A „Szülők és Ifjúsági Vezetők” ún. SzIV találkozót évente tartanak, hogy a mozgalom egységét erősítsék.⁵

PLÉBÁNIÁRA ALAPOZOTT

A lelkes tagok természetes törekvése az, hogy meghívják barátaikat, akik más plébániához tartoznak. Ez gyors számbeli növekedéshez vezet, azonban hosszú távon önpusztító. Jelentős erőfeszítésre van szükség, hogy az Antióchia mozgalmat a plébániái határok között tartsuk. Számos oka van ennek: egyrészt a plébánia része kell legyen annak a három szintérnek, ahol a katolikusok hite fejlődik (együtt a családdal és az iskolával). A plébánia életébe való bekapcsolódás különösen azok számára lehet fontos, akik elhagyják az iskolát, hogy ne úgy tekintsék a vallást, mint valami, ami az iskolához tartozik. Másrészt igaz ugyan, hogy a Hétvégén résztvevő fiataljainknak gyakran nem sok fogalmuk van a plébániáról, ezt az Antióchia élménye meg tudja változtatni. Azonosulnak saját plébániájukkal, és később be is kapcsolódnak életébe.⁶

4 Mivel a közös étkezés közösségépítő, a legtöbb közösségben az imatalálkozót közös vacsorázással kezdi. Ennek feltétele az élelem beszerzése, előkészítése valamint a rend visszaállítása. Jó, ha ezt is mindig más vállalja fel a közösség tagjai közül.

5 Az országos SzIV-találkozókat korábban mindig Budapesten tartották, de a dinamikusan fejlődő dél-alföldi közösségek elismeréseképpen 2015. március 21-én a szegediek kapták a házigazda szerepet.

6 A plébániához kötődő öntudatot erősíti a közösség elnevezése, amit mindig a plébániatemplom titulusához igazítanak (Szegeden pl. Szent Mihály Antióchia, Havas Boldogasszony Antióchia). Megfontolandó az a fölismerés is, hogy egy másik plébánia életében való részvétel egyre inkább eltávolítja az embert azoktól, akikhez földrajzilag közelebb van. A másik plébániára való átjárás különösen abban az irányban hat, hogy elbátortalanítsa a családokat, hogy együtt járjanak templomba. Végül, de nem utolsó sorban a huzamosabb részvétel nehezzé válik, amikor a közlekedés és a távolság gondot jelent. Tehát a mozgalom távlati missziós célja, hogy lépésről lépésre minden egyes helyi plébánián segítse életre hívni a helyi fiatalokból álló Antióchiát.

LELKISÉG

Az Antióchia mozgalom a lelki fejlődésre irányul. Hangsúlyt helyez a szentségekre, és a személyes kapcsolat oldaláról közelít a hithez. Az Egyházat a krisztushívők közösségének látja, amely azért létezik, hogy „higgyen a világ” (Jn 17,21). Fölfedeztük, hogy a szociális események fontosak az emberi fejlődéshez, azonban úgy tűnik, ezeket legjobban maguk a fiatalok tudják megszervezni informálisan, a keresztény közösség létrejöttének természetes következményeként.

FIATALOK SZOLGÁLATA FIATALOKNAK

Az Antióchia fiatalok vezetésével és közreműködésével dolgozik. Ők vezetik a Hétvégeket, ők mondják a bevezetőket, vezetik a kiscsoportos beszélgetéseket és az alvócsoportokat, és ami a legfontosabb, szolgálják egymást „egy embert egy ember” alapon a Hétvégén és utána is. Azzal, hogy meghallgatják a másikat, hogy megosztják élményeiket, támogatják és kihívás elé állítják egymást, segítik társaikat, hogy tisztábban lássák személyes helyzetüket az evangélium üzenetének fényében.

Az Antióchia erőteljes eszköz ahhoz, hogy a jövő vezetősége felnövekedjék, mert olyan hozzáállást alakít ki, hogy az Egyház nem más, mint a hívők, akik kapcsolatban vannak az Úrral és egymással, és mindenkinek megvan a saját szerepe ebben a közösségben. A fiatalok fölfedezik, hogy ők a jövő egyháza, és nem csak a jövőé, és kortárs csoportként néha hatékonyabban tudják barátaik életét befolyásolni, mint a papok vagy a szülők. Fiatalok a „szülő plébániáról” gyakran részt vesznek az új közösségek megalakításában is. Ez még jobban segíti, hogy missziós lelkület és egyházi vezetőség alakuljon ki.⁷

Az Antióchia nagyban épít a barátság és vezetőképesség emberi értékeire. Mivel a fiatalok sokkal jobban fel tudják mérni, hogy mi befolyásolja társaikat, mint az idősebbek, alapvető, hogy az ő szavuk érvényesüljön a stílus kérdésében, és a személyek egyes szerepekre való kiválasztásánál (itt kap különös jelentőséget az ún. „mag-csoport”).

Érdemes hangsúlyozni, hogy a fiatalok életöröme és vitalitása fontos ajándékok, amelyekre szüksége van az Egyházunknak ahhoz, hogy betöltse küldetését. Ezen ajándékokat a plébániai élet fő vonalába kell helyezni, hogy az „örömhír” része legyen, és ne csak egy megtúrt extraság.

FELNÖTTEK SZEREPE AZ ANTIÓCHIÁBAN

A felnőtt támogatás alapvető ebben a mozgalomban. Bár kevesen vannak és háttérben maradnak, mégis a felnőttek érettséget, folytonosságot biztosítanak, és tanácsaikkal segítik a fiatalokat. Fontos, hogy olyan felnőtt vezetőik legyenek, akik „két lábbal a földön állnak” és akikben a fiatalok megbíznak.

⁷ A 2014. szeptember 19-21 napjaiban tartott jubileumi találkozón örömteli volt szembesülni azzal a számadattal, hogy a magyar Antióchia különböző közösségeiből 17 papi vagy szerzetesi hivatás került ki az elmúlt 20 év alatt (forrás: Tóth Elek előadása).

Ideális esetben a pap jelenlétével és lelki tanácsadóként vesz részt a közösség életében, leginkább „személytől személyig” alapon.⁸ Ez azonban nem mindig lehetséges, és az Antióchia képes működni világi vezetők kezdeményezésével és támogatásával a plébános beleegyezése mellett.⁹

A „szülőpárnak” különleges szerepe van az Antióchiában. Ezért ajánlott a program bevezetésével addig várni a plébánián, míg egy alkalmas házaspár elérhetővé nem teszi magát. Az ő szerepük több mint, amit egy szokásos ifjúsági mozgalom támogatása jelent. Több annál, hogy felnőtt férfi és női szerep-modellt biztosítsanak.

Az Antióchia fő iránya, hogy Krisztus-központú közösséget építsen. A házaspár a legalapvetőbb emberi közösség. A fiatalok közösségében tanúságot tesznek elkötelezettségükről és bensőséges kapcsolatokról. Ez a tanúságtétel és a házasság szentsége olyan dimenziót ad a közösségnek, amely különbözik attól, amit egy egyedülálló adhat.¹⁰ Ez különösen azért jelentős, mert sok fiatal jön az Antióchiába széttrött családból és sérült helyzetből. Az otthon vendégszeretete és a házaspár nyitottsága kulcsfontosságú (ezért hívhatjuk őket közösség „szülőpárjának”). Az otthonuk és a szívük olyan helyé válik a közösség tagjai számára „ahová be lehet ugrani”.¹¹ Ezért fontos, hogy legyenek olyan házaspárok, akik érzékenyek a fiatalok világa iránt.¹²

A szülőpárok sajátos szolgálata abban is megmutatkozik, amikor a fiatalokkal ún. „műhelymunkát” végeznek. Ez abban áll, hogy minden egyes, a fiatalok által a társaik előtt elmondandó „bevezetőt” (kiselőadást) átbeszélnék a felnőttek valamelyikével. A téma kitűzése után az Antióchia kézikönyvben¹³ összegyűjtött vezérfonalak felhasználásával folyik a munka, amely a pizkozat megírásától a végleges szöveg felolvasásáig tart. A bevezetőt tartó fiatal éppen az általa megfogalmazott gondolatok által ismerheti meg a közösség többi tagja. Ugyanakkor tudatosítani kell az előadóban, hogy azzal építi a közösséget, ha az Egyház tanításával összhangban álló tapasztalatait mondja el.

8 Néhány plébánián szerzetesek kezdeményezték a mozgalom helyi megtelepedését. Fontos támogató szerepük van, és a közösségben tanúságot tesznek szerzetesi hivatásukról.

9 A pap a püspököt képviseli a plébániaközösségben. Azért van ott, hogy a világiakkal együtt dolgozzon, és kihívást jelentsen számukra szemléletmódjuk kiszélesítésében, hogy mit is jelent katolikusnak lenni. Ugyanakkor fontos forrás-szerepet tölt be teológiai tudása és lelkipásztori tapasztalatai miatt. Különösen fontos, hogy támogassa az antióchiás szülőpárokat.

10 A mozgalom gyümölcének tekinthető az a számadat, miszerint az elmúlt 20 évben több mint 260 antióchiás találta meg élete párját a közösségben, valamint e házasságokból több mint 175 gyermek született (2014. szeptemberig tartó számvetést Tóth Elek a jubileumi ünnepségen ismertette).

11 Az angol szakkifejezés: „a drop-in-centre”.

12 A szülőpárnak késznek kell lennie arra, hogy a közösségi tagok részt vegyenek az életükben, vagyis a saját és a fiatalok érdekében legyenek készek megosztani magukat. Mivel ez időbeli elköteleződéssel jár, kívánatos, de nem alapvető, hogy legyenek tizenéves gyerekeik, akik benne vannak az Antióchiában. Így a gyermekekkel együtt fognak dolgozni, és nem tőlük elválasztva. Az is ideális lenne, ha minden közösségben két vagy több házaspár volna.

13 Belső használatra sokszorosított anyag, melyet csak a közösség szülőpárjai és papjai illetve szerzetesei kapnak kézhez.

Végül megemlítendő, hogy azok a házaspárok játszottak fő szerepet az Antióchia meghonosításában és elterjesztésében, akik a Házás Héttvége vagy a Cursillo mozgalomban részt vesznek.

*Dr. Thorday Attila
főiskolai tanár, GFF*

ROMÁKKAL KAPCSOLATOS NORMÁK SZAVAINAK KVANTITATÍV ELEMZÉSE¹

1. A KUTATÁS MÓDSZERE, ÚJSZERŰSÉGE

Régóta téma hazánkban a romákkal, cigányokkal kapcsolatos oktatási, foglalkoztatási kérdések megoldásának lehetősége. Tanulmányok sokasága született a kérdéskörben, támogatási programok indultak, a helyzet azonban ennek ellenére sem tűnik megoldottnak.

Feltételezésünk szerint a probléma gyökerei mélyebbre nyúlnak, mint ahogy azt első látásra gondolnánk. Éppen ezért megvizsgáltuk a teljes magyar joganyagban, hogy a roma, illetve cigány szavak mellett milyen gyakorisággal fordul elő – többek között – a „munka”, a „foglalkoztatás”, az „alkalmazás”, illetve az „oktatás” és a „képzés” szó.

A szavak gyakoriságát, illetve előfordulási helyeit azonosítva megrajzoltuk a kapcsolati hálókat, amelyek rögtön vizualizálták is az eredményeket.

A kutatás további érdekessége, hogy a szóhasználatot három parlamenti ciklusban vizsgáltuk, a 1998-as ciklus végét (az akkor hatályos jogszabályok alapján), tehát a Horn-kormány idején, a 2010-es ciklus végét (az akkor hatályos jogszabályok alapján), tehát a Bajnai-kormány idején, illetve 2013-ban (az akkor hatályos jogszabályok alapján), tehát a második Orbán-kormány idején. A szövegállapotok az adott időpontban hatályos jogszabályokat mutatták, így lehetnek átfedések is.

Kutatásunk feltétele, hogy elérhető volt elektronikus formában a jogi szabályosságok (azaz a valóságos jog teljességét alkotó érvényes és érvényesülő normák) gyűjteménye. Munkánk során a Complex, a HVG-Orac adatbázisait használtuk. Elmondhatjuk, hogy napjainkra egyszerűen kereshetővé vált a „codex” ami Tamás András *Legistica* című munkájában szereplő definíciója szerint „*térben és időben érvényes jogi szabályosságok összessége. A codex műszó: terminus technicus. Mint egyetlen könyv, ilyen nincs a valóságban [...] Szabályokból és jogelvekből [valamint] akarat-kifejezésekből áll.*” A „kódex” egyszerre tartalmazza a jogalkotás folyamatának terminológiáját, a jogszabályok és más jogi szabályosságok terminológiáját, így tartalmazza a joggyakorlatra utaló bírósági határozatokat, döntvényeket is, ezen kívül pedig kereshető benne a jogi szakirodalom, a „jogtudósok” álláspontja. A codex valóságos elvárás-rendszer, amelynek a gyakorlatban

¹ A tanulmány a Birher N. – Bertalan P.: *Hálózatokban*. Veszprém, 2014. c. könyvben megjelent munka átdolgozott változata.

való érvényesülése is megjelenik a szövegekben. Ez utóbbi az élő jog (*ius vivens*), amely a kódex rendszerében normatív erővel bír.

A szabályok a nyelvben jelennek meg, éppen ezért a szövegek nyelvi elemzése elkerülhetetlen.

A kutatás első fázisában megvizsgáltuk egyes – témánk szempontjából központi – kulcsszavakon keresztül, hogy valóban tényleges és szoros kapcsolat van-e a jogalkotás előkészítése, a kodifikációs impulzus megszületése (Kampis György: *Kodifikáció – elmélet és gyakorlat*. Unió, é.n. 15.) és a jogszabály szövege között, továbbá van-e szöveg-szintű kapcsolódás a joggyakorlat és a szakirodalom között.

A kutatás nem egyszerűen szavak előfordulási gyakoriságát kívánta elemezni, hanem a szavak közti kapcsolatokat is bemutatta a normaalkotás egyes fázisainak megfelelően. Azaz: megvizsgáltuk, hogy adott témában (cigány, roma, kisebbség, nemzetiség, egyház) a jogalkotás mely fázisaiban (szakirodalom, parlamenti vita, normaszövegek, bírósági határozatok) milyen szavak fordulnak elő, és hogyan kapcsolódnak össze az egyes jogalkotási fázisok mentén. A vizsgált szavakat szóasszociációs felmérés alapján a témához jellemzően kötődő szavak köréből választottuk ki. A kulcsszavak kiválasztásánál jelentős szerepe volt a Kormány és az ORÖ között megkötött Keretmegállapodás kulcsszavai figyelembe vételének.

A kapcsolati minták változását három kormányzati ciklus idején hatályos normák szerint is elemeztük (1998, 2010, 2013).

A jogalkotás során a kodifikációs impulzus vagy a politikától vagy a szakértőktől ered. Kutatásunk következő lépésében a szövegelemzéssel kinyert kulcsfogalmak eredetét érdemes oly módon is megvizsgálni, hogy kik azok a jogalkotási szereplők, akik a kulcsfogalmakat használják. Fontos vizsgálati terület lehet, hogy a politikai vagy éppen szakmai fogalmakat a közbeszéd milyen módon értelmezi, tematizálja, továbbá milyen erőt gyakorol arra, hogy az jogszabállyá transzformálódjon. Hasonlóan nagy a jelentősége annak, hogy a jogalkotás a kezdeményezésre jogosult közjogi szervektől; szakmai háttérszervektől (pl. dekoncentrált intézményektől), civil szakmai szervezetektől érkezik-e?

A szakmai szervezetek elsődlegesen a problémára hívják fel a figyelmet, a politikai kezdeményezések ezzel szemben az elérendő megoldást, célt írják elő a kodifikáció számára.

Külön szempontként jelennek meg a Nemzetközi és Európai Uniós aktusokból származó impulzusok, amelyek jellemzően egyszerre tartalmaznak kötelező és mérlegelhető elemeket. (Alaptörvény E, Q cikk)

2. A SZABÁLYOZÁS JELLEGE

A terminológia vizsgálata során nyilvánvalóvá vált, hogy különbség van a jogszabályok és a közjogi szervezetszabályozó eszközök szóhasználata között. Ez utóbbi határozat vagy utasítás lehet és a jogforrási hierarchiában betöltött szerepét a Jat. pontosan

meghatározza. Legfontosabb jellemzője, hogy normatív eszköz. A határozat a kibocsátó szerv szervezetét és működését, tevékenységét, valamint cselekvési programját tartalmazza, az utasítás pedig a kibocsátó vezetése, az irányítása vagy a felügyelete alá tartozó szervek szervezetét és működését, valamint tevékenységét szabályozza. A határozatok közül az OGY határozatok foglalkoztak a vizsgált témáknak elsődlegesen a letisztult politikai, a kormányhatározatok pedig az elsődlegesen operatív szempontjaival.

Ezen kívül megjelenik még az egyéb, Jat-on kívüli szabályozó eszköz, amelynek pontos meghatározása összetett feladat. A Jat. 24.§ (3) bekezdésében találunk annyi utalást, hogy „állami szerv vagy köztisztület tevékenységét és működését szabályozó – törvény alapján kiadható – más jogi eszköz jogszabállyal és közjogi szervezetszabályozó eszközzel nem lehet ellentétes.” Ez számunkra azt jelenti, hogy létezik, sőt, a tételes jogunk el is ismeri nem definiált egyéb szabályozások alkalmazását. Nemzetközi szervek gyakorlatában „*soft law*” megjelölést használhatunk e körre. Tartalma általános, de nem normatív szabályozás. Kötőereje pedig elsősorban a kiadmányozó legitimitásán (elismertségén) vagy hatalmi pozícióján alapul. Ilyen eszközök köre nagyon széles, de mindnek közös jellemzője, hogy egy, már létező normatív szabályozás (rendszerint jogszabály) alkalmazását segítik elő, vagy magyarázzák. Ide sorolhatjuk az iránymutatókat, irányelveket, körleveleket, belső szabályzatokat; de ide tartoznak az ún. „fehér könyvek”, útmutatók is. Formailag – mivel máshova nem sorolható – a szabvány is e körbe tartozik. Formai kötöttségek nincsenek ilyen eszközök esetében, érvényességükhöz kifejezetten a megismerhetőség, a nyilvánosságra hozatal tartozik.

A szóhasználatbeli különbség megjelenik a valóságos jogi normák minden területén: valóságos jogi normák az érvényes és egyúttal érvényesülő normák.

A valóságos jog osztályai:

- a jogalkotás által alkotott jogszabály: a jogalkotói jog eredménye;
- az alkotmánybíróság döntései nyomán keletkező jogszabályok: negatív jogalkotás (*cassatio legis*) eredménye;
- a bírói gyakorlatban kialakított szabály: a törvénykezés (*iudicatura*) eredménye;
- a jogtudomány által kifejtett szabályosság: a tudomány művelésének eredménye (*iuris prudentia*);
- a jogalanyok gyakorlatában használt szabályosság: a köznapi jogi gyakorlat eredménye (*praxis iuris*);
- a közigazgatási hatóságok működése során kialakult szabályosságok;
- az ombudsmanok működése során kialakuló szabályosságok;
- a választott bíróságok működése során kialakuló szabályosságok.

A szabályrendszer egyszerre jelenik meg az állam tudásrendszereként és elvárásrendszereként. A tudásrendszer arról szól, hogy mit hogyan kell érteni, mi az, aminek jogi relevanciája lehet, az elvárásrendszer pedig arról, hogy mit hogyan kell tenni. Ideális esetben a leírás és az előírás egybeesik, azaz az van a szabályokban, ami a gyakorlatban is megjelenik. Az előírás megkövetelhető és kikényszeríthető. A jogszabályalkotói

hatalom erő-helyzetben van. Ez az erő azonban csak akkor válik érvényesíthetővé, ha a joggyakorlat hajlandó azt érvényesíteni. Ha a jogalkotói hatalom és a jogalkalmazói hatalom másról beszél, a rendszer diszfunkciójára kell gyanakodnunk.

Kutatásunkban a codexben kereshető jogalkotói jogot, a bírói gyakorlat és ezt kiegészítve a jogszabály-előkészítés szóanyagát vizsgáljuk (társadalmi közbeszéd), kiegészítve a vonatkozó szakirodalommal.

3. A SZABÁLYOK ÉLETCEKLUSAI

A jog nem csak a jogalkotást jelenti. A jog születésénél nagy jelentősége van a társadalmi közbeszédnek, a sajtó által tematizált tartalmaknak is. Ennek a közbeszédnek egy már a jogalkotás szempontjából tisztított változata a parlamenti vita, ahol a képviselők a törvények, országgyűlési határozatok megalkotása kapcsán politikai érveket hoznak fel. Ezek a politikai érvek gyakran vannak összhangban a többé-kevésbé átpolitikált közbeszédrel, tömegtájékoztatással, azonban nem feltétlenül jelennek meg ugyanabban a formában a jogszabályok szövegében, vagy éppen a bírósági gyakorlatban. Kutatásunk során ezért az elemzésben különválasztottuk a normatív szövegek három alapvető életciklusát. Megkülönböztettük a parlamenti viták szövegeit, a jogszabályok szövegeit és a bírósági határozatok szövegeit. Kutatásunk során csak a jogszabályok címeit vizsgáltuk, tekintettel arra, hogy a címeknek tartalmazniuk kell a norma lényegét.

A jogszabályok szövegeire vonatkozó rendelkezések:

2010. évi CXXX. tv. A jogalkotásról

jogalkotás alapvető követelményei

2.§ (1) *A jogszabálynak a címzettek számára egyértelműen értelmezhető szabályozási tartalommal kell rendelkeznie.*

(2) *Jogszabály a hatálybalépését megelőző időre nem állapíthat meg kötelezettséget, kötelezettséget nem tehet terhesebbé, valamint nem vonhat el vagy korlátozhat jogot, és nem nyilváníthat valamely magatartást jogellenessé.*

(3) *A jogszabály hatálybalépésének időpontját úgy kell megállapítani, hogy elegendő idő álljon rendelkezésre a jogszabály alkalmazására való felkészülésre.*

(4) *A jogszabályok megalkotásakor biztosítani kell, hogy a jogszabály*

a) megfeleljen az Alaptörvényből eredő tartalmi és formai követelményeknek,

b) illeszkedjen a jogrendszer egységébe,

c) megfeleljen a nemzetközi jogból és az európai uniós jogból eredő kötelezettségeknek és

d) megfeleljen a jogalkotás szakmai követelményeinek. Az azonos vagy hasonló életviszonyokat azonos vagy hasonló módon, szabályozási szintenként lehetőleg ugyanabban a jogszabályban kell szabályozni. A szabályozás nem lehet indokolatlanul párhuzamos vagy többszintű. A jogszabályban nem ismételtető meg az Alap-

törvény vagy olyan jogszabály rendelkezése, amellyel a jogszabály az Alaptörvény alapján nem lehet ellentétes.

Tovább pontosítja a jogalkotás technikai szempontjait a 61/2009. IRM rendelet a jogszabályszerkesztésről.

A jogszabály tervezetének a megjelölése

9.§ A jogszabály tervezetének a megjelölésére a jogszabályok kihirdetés során történő megjelölésének szabályait azzal az eltéréssel kell alkalmazni, hogy a jogszabály tervezetének a megjelölése nem tartalmazza a jogszabály sorszámát és a kihirdetése idejét.

A jogszabály tervezetének a címe

10.§ (1) A jogszabály tervezetének a címében a jogszabály tárgyát vagy tartalmának lényegét kell röviden megjelölni úgy, hogy az a jogszabályt más jogszabálytól egyértelműen elhatárolja.

(2) A címet úgy kell megfogalmazni, hogy

a) a módosító és a hatályon kívül helyező jogszabályok, valamint a különböző helyi önkormányzatok által megalkotott rendeletek kivételével ne legyen hatályban több azonos című jogszabály,

b) az ne tartalmazzon – a módosítás, az eltérő szöveggel történő hatályba léptetés, a hatályba nem lépés és a hatályon kívül helyezés kivételével – a szabályozás aktuására utaló kifejezést, és

c) a cím utolsó szavához a „-ról”, „-ről” rag kapcsolódjon.

A nemzetközi szerződést kihirdető jogszabály tervezetének a címe tartalmazza a nemzetközi szerződés teljes megjelölését és a „kihirdetéséről” kifejezést.

A bírósági határozatok esetében valamivel hosszabb szövegekkel találkozunk, mint a jogszabályok címeinél, ezért esetenként nagyobb találati gyakoriságot is kapunk. Ebben az értelemben a találati számokat össze kell vetni az egyéb adott témában kapott találati számokkal. A korrekciókat az elemzések során elvégeztük.

További korrekciós szempont, hogy a jogalkotási tevékenység az elmúlt időben megnőtt, csak a törvények vonatkozásában elmondható, hogy számuk jelentősen nőtt, 2013-ban 2009-hez képest 22%-kal. (http://www.parlament.hu/adatok/text/2005_2013/dontes.pdf)

Felmerül a kérdés, hogy jelen kutatás mennyiben szolgálja az elméleti felismeréseken túl a jogalkotás és a joggyakorlat hatékonyságának növelését. Világosan látszik, hogy a jogrendszer szó-szintű vizsgálata a korábbi technikai nehézségek miatt akadályokba ütközött. Mára viszont egyértelművé vált, hogy ez a fajta elemzés új összefüggésekre deríthet fényt. Ezekből az összefüggésekből kiindulva a normaalkotás és alkalmazás szereplői képessé válhatnak arra, hogy egyes kulcsfogalmakat még tudatosabban integ-

ráljanak a normák rendszerébe, továbbá azonosítsák azokat a pontokat, ahol a további jogalkotási vagy jogalkalmazási tevékenység szükséges.

Egyértelmű, hogy ha a roma vagy a cigány fogalommal kapcsolatban nem jelenik meg markánsan a felzárkózás vagy az egészség fogalma, további jogalkotási tevékenységre van szükség. Vagy ha a cigány szóval kapcsolatban nagyon magas a büntetőjoggal összefüggő BH-k aránya, meg kell vizsgálni ennek okát és elemezni kell, hogy ezekben az esetekben a cigány szó az elkövetői, vagy az áldozati oldalon jelenik-e meg inkább.

Az adott kérdéskörrel kapcsolatos politika kialakításának a jövőben elengedhetetlen feltétele kell, hogy legyen a korábbi joganyagok a kutatásban elvégzett módszerrel történő elemzése, és ennek fényében az új politikák meghatározása.

4. A KUTATÁSRA VONATKOZÓ ÖSSZEFOGLALÓ MEGÁLLAPÍTÁSOK

Világosan látszik, hogy a módszer jól alkalmazható, elemzésekhez megfelelő mintázatokot képes előállítani. A módszer azonban továbbfejlesztendő, részben a kulcsszavak kiválasztásának módszertanát, részben az elemzett szövegek terjedelmét tekintve. Kívánatos lenne a jövőben nem csak a jogszabály címeket, hanem a teljes szöveget is megvizsgálni. (Ezzel együtt úgy gondoljuk, hogy a jogszabály címek természetükből adódóan jó iránymutatást kell, hogy adjanak önmagukban is.)

- Jelen kutatási témánkkal kapcsolatban elmondható, hogy a terminológiát illetően elkülönül egymástól a jogalkotás és a joggyakorlat. Amíg az érvényesülő jogot reprezentáló bh-k elsődlegesen a büntetőjoghoz kapcsolódó szavakat használnak a roma, cigány témákban, addig a tételes jogi normák inkább támogatásról, költségvetésről beszélnek. Vizsgálni kell majd, hogy ez a látszólagos „kettős beszéd” a tételes jog érvényesülésének hatástalanságát vagy egyszerűen az eltérő jogterületeken kikristályosodó releváns kifejezések számosságát tükrözi-e?
- Sajátos, hogy alacsony az előfordulási aránya a roma/cigány témakörben a felzárkózás, egészség szavaknak, illetve ritkán fordulnak elő az áldozatvédelemhez vagy a szociális ellátáshoz kötődő szavak. Ezeket a hiányosságokat a későbbiekben markáns összefüggésbe kell állítani azokkal a felmérésekkel, nemzetközi kutatásokkal, amelyek a magyarországi és egyéb európai romák egészségügyi, oktatási helyzetével foglalkoznak.
- Szintén érdekes, hogy a kulcsszavak mintázata az elmúlt három évben nem változott lényegileg. A régi módszerek még mindig nagyon erősen meghatározzák a normaalkotás szavait. Egyedül a normaalkalmazás vonatkozásában terén látható markáns tendencia, itt jelent meg egyre több, a büntetőjoghoz tartozó fogalom. Logikusan merül fel az a kérdés, hogy vajon a jogalkotás egyáltalán fejlődést mutat-e a roma népességet érintő szabályozás terén az előző ciklusokhoz képest?

A fenti ellentmondások akár a cigány/roma téma nem megfelelő kezelését is jelezhetnék. Ezzel szemben viszont feltétlenül hangsúlyozni kell, hogy *csak az elmúlt három*

évben jelent meg a felzárkózás-politika szöveg szinten is a normákban. Az 1998-as kapcsolati mintázatokat tanulmányozva láthatjuk, hogy egy-egy kulcsfogalom organikus rendszerbeépülése éveket vesz igénybe. A *foglalkozás, oktatás* szavak is csak 2010-re lettek a szabályozás szerves részei. Mindez a jogalkotás terminológiájának bizonyos konzervativizmusát bizonyítja, amely azonban sem az emberi jogok érvényesülésének mutatót, sem pedig az új tervezetek kommunikációját illetően nem kívánatos. Ebben a terminológiai értelemben a legfontosabb előrelépések megkezdődtek a felzárkózás vagy az egészség szavak bevezetésével. Ez azonban valóban csak az első lépéseket jelenti. Hosszútávú stratégiai tervezéssel ezen az úton tovább is kell haladni.

Elengedhetetlen a jogalkotás és a joggyakorlat ilyen szempontú összehangolása is, továbbá a már rendszerbe illesztett szavak hatásosságának növelése például az oktatás vagy a foglalkoztatás területén.

Ezen túlmenően maguknak a rendszerbe illesztett és kipróbált szavaknak mint terminusoknak a használata is visszahat egyrészt a jogalkotás termékeinek koherenciájára, másrészt a szabályok érvényesülésére. A szabályok tervezeteinek előzetes kommunikációja már eleve olyan kifejezés-hálózatot kell, hogy alapuljon, amely plasztikusan hordozza – a mi esetünkben – a roma népesség érdekében, a roma lakosság helyzetének javítása érdekében megfogalmazódó pozitív célkitűzéseket.

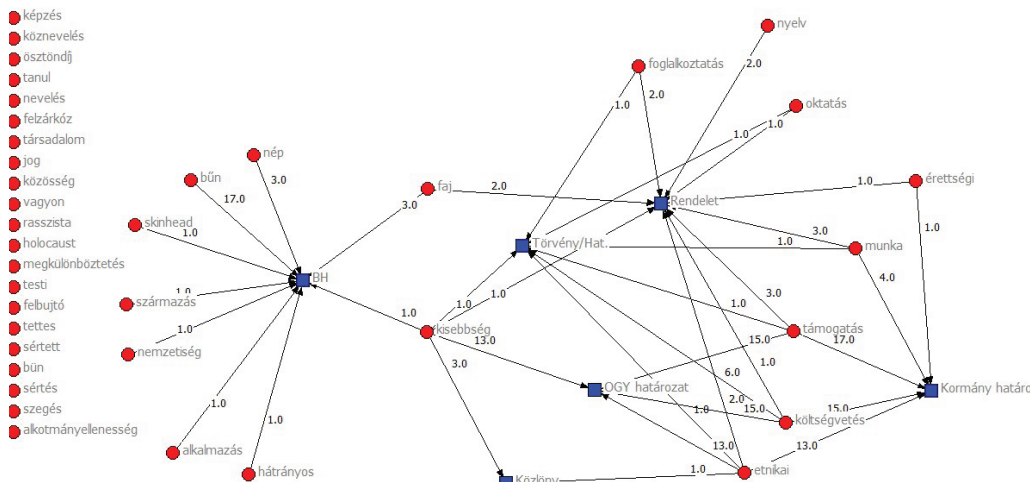
A fentieknek megfelelően az elemzés hatást gyakorolhat a jogszabály-tervezetek minisztériumi előterjesztései megfogalmazására, a tervezetek indokolásának tartalmi struktúrájára. Ha a tervezetek előkészítés–normaszöveg–indokolás–kommunikáció-ve-tületét (irányát) vizsgáljuk, akkor a jól kiválasztott kifejezések a teljes szöveg kontextu-sából csomópontokként kiemelkedve olyan tartalmilag is hiteles pozitív kommunikáció alapelemei lehetnek, amely a tervezetek elfogadását, az elfogadott normák hatékony ér-vényesülését nagyban segítheti.

Mindez fordítva is igaz: ha a norma politikai kommunikációja felől szemantikailag vizsgáljuk a szöveget, szükséges az, hogy a kommunikációban szereplő „hívószavak” a normaszövegben kimutathatóan megjelenjenek, vezérfonalul szolgáljanak.

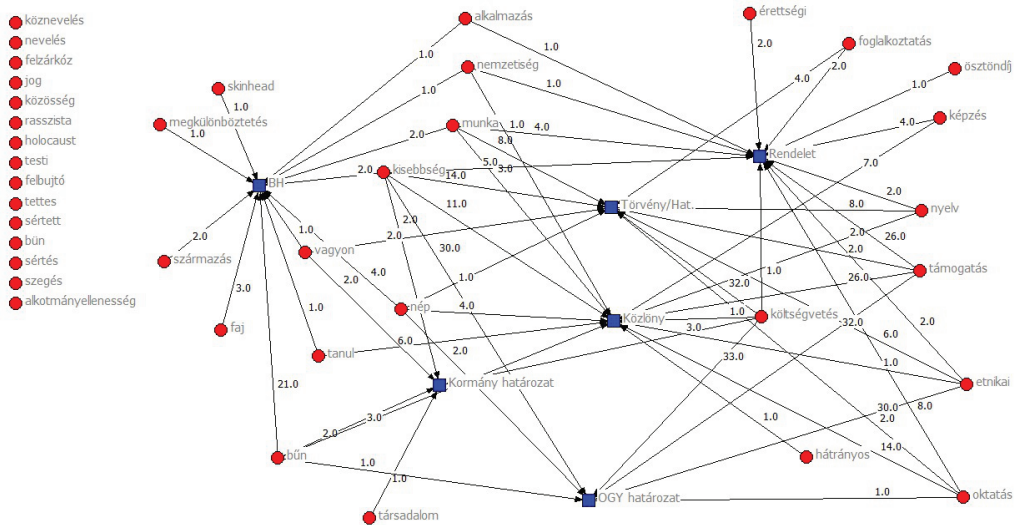
Vagyis a lent elemzésre kerülő ábrák olyan hálózatot modelleznek, amely valósa-gosan jelen van a szövegekben és relevánsan jellemzi azokat a torzulásokat, amelyek a diszfunkcionális vagy elégtelen szabályozásból erednek. Fel kell hívni azonban a figyelmet arra is, hogy az adatbázisok elemzése nem teljeskörű, a címek szerinti keresés je-lentős szűkítést is jelent. Az egyes kulcsszavak összevetése pedig távolabbi asszociációs tereket is kapcsolatba hozhat. A kutatás újszerűsége és eredetisége együtt jár a jövőben még finomítandó metodikával.

5. SZÓKAPCSOLATI HÁLÓK ELEMZÉSE

Cigány (1998, 2010, 2013)

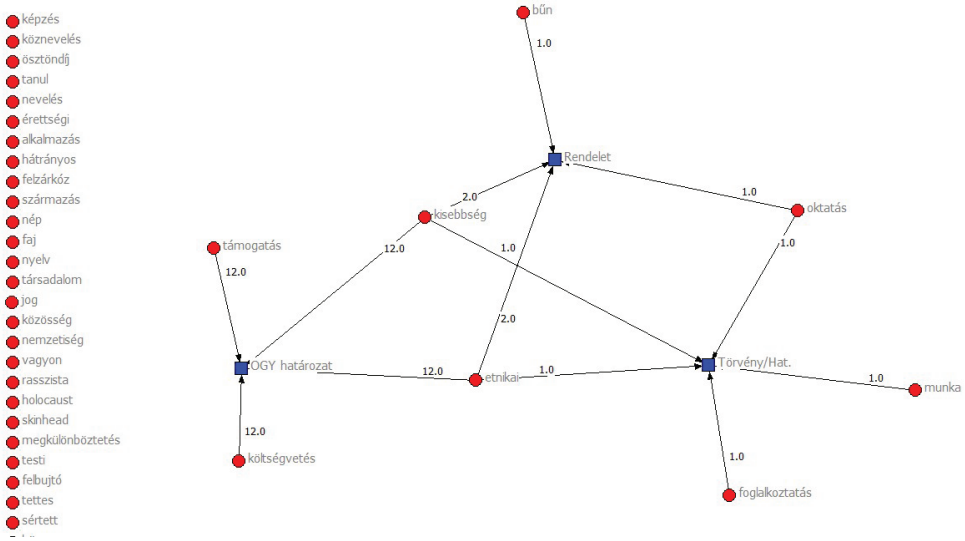

1. ábra

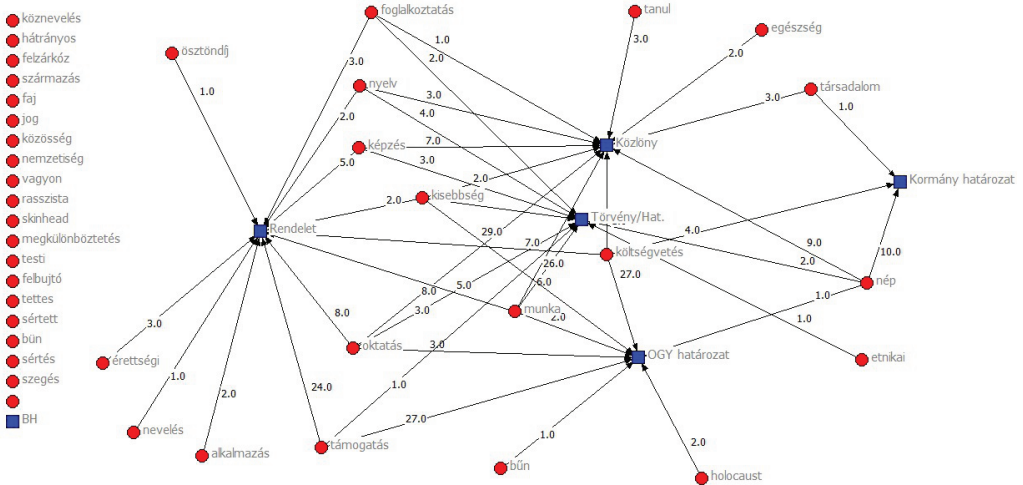

2. ábra

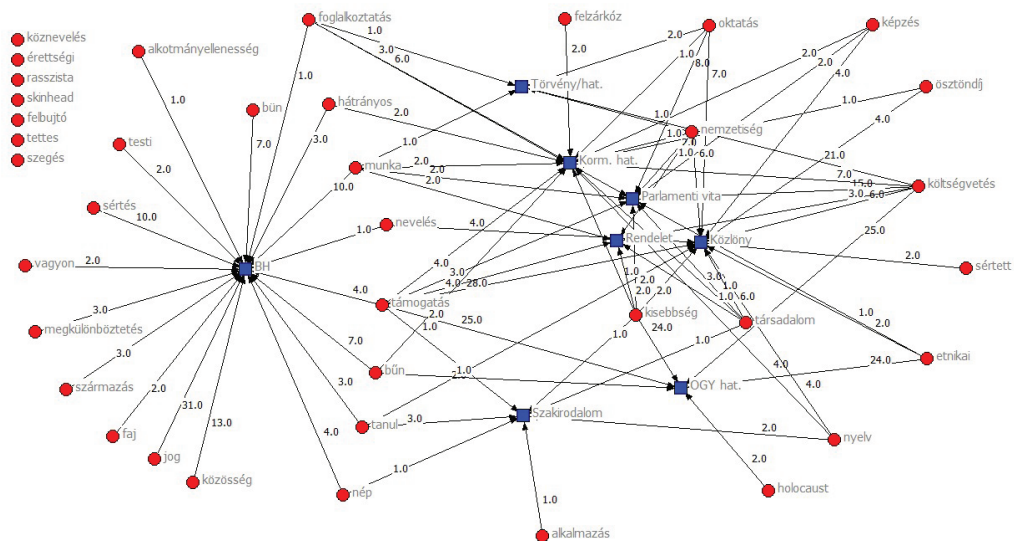
Roma (1998, 2010, 2013)

4. ábra

5. ábra

6. ábra

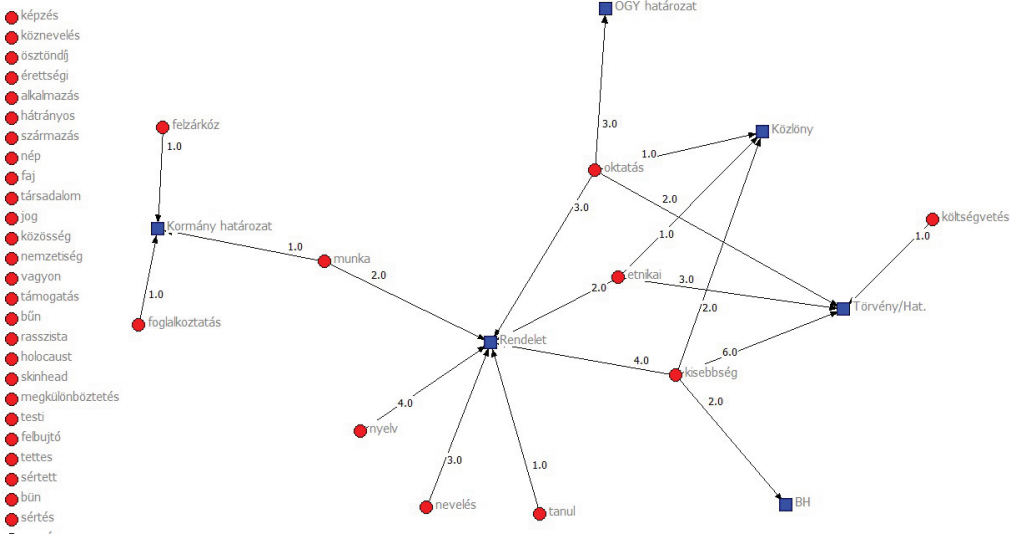
Összefoglaló megállapítások az ábrákhoz:

– Az alapvető kulcsfogalmak vonatkozásában a szerkezet nem mutat lényegi eltérést a cigány témától.

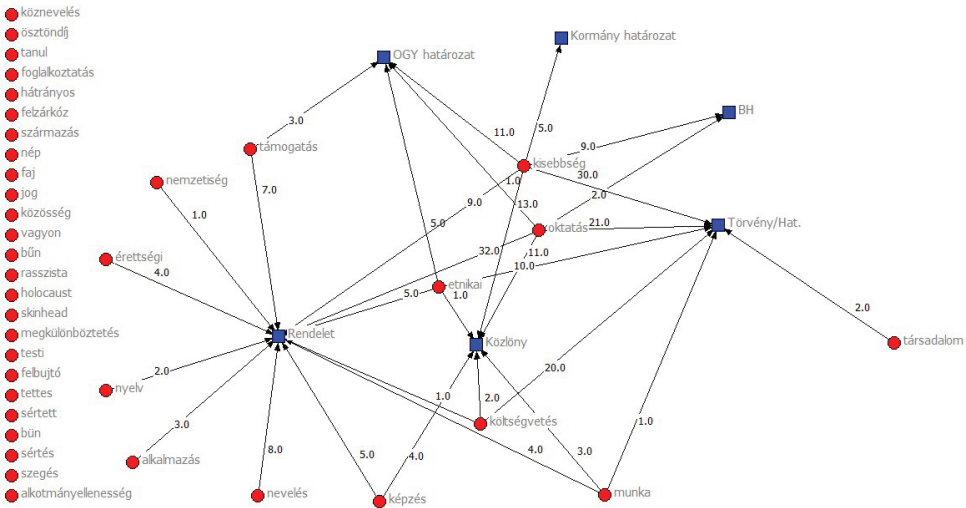
– A BH-k csak a 2013-as találatokban jelennek meg. Ez arra utal, hogy a roma szó használata csak az utóbbi évek jogalkalmazói tevékenységében került a szövegekbe. Természetesen mindez nem azt jelenti, hogy a roma szó korábban ne fordult volna elő BH-ban, csak azt, hogy a roma szó és a vizsgált szavak együttesen a vizsgált adatbázisok alapján korábban nem szerepeltek Bh-kban.

– A 1998-as ábra a cigány témához képest általánosságában is jóval egyszerűbb, ebben az időszakban a roma kifejezés tehát kevésbé integrálódott a normákkal kapcsolatos szóhasználatba. Mindez azt igazolja, hogy a társadalmi közbeszéd változása a jogalkotás és jogalkalmazás termékeire jelentős hatást gyakorol, szinte közvetlen összefüggést mutat.

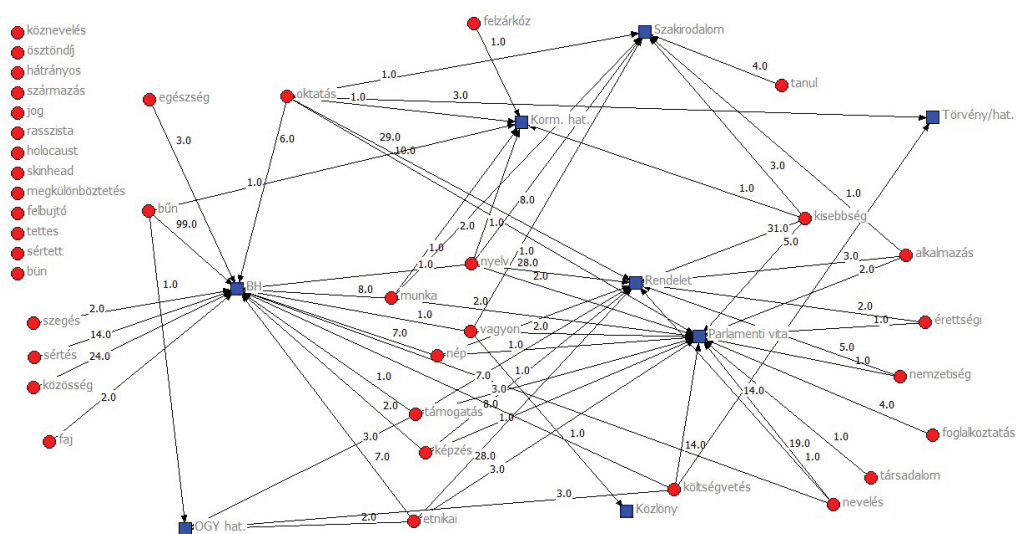
Kisebbség (1998, 2010, 2013)

7. ábra

8. ábra

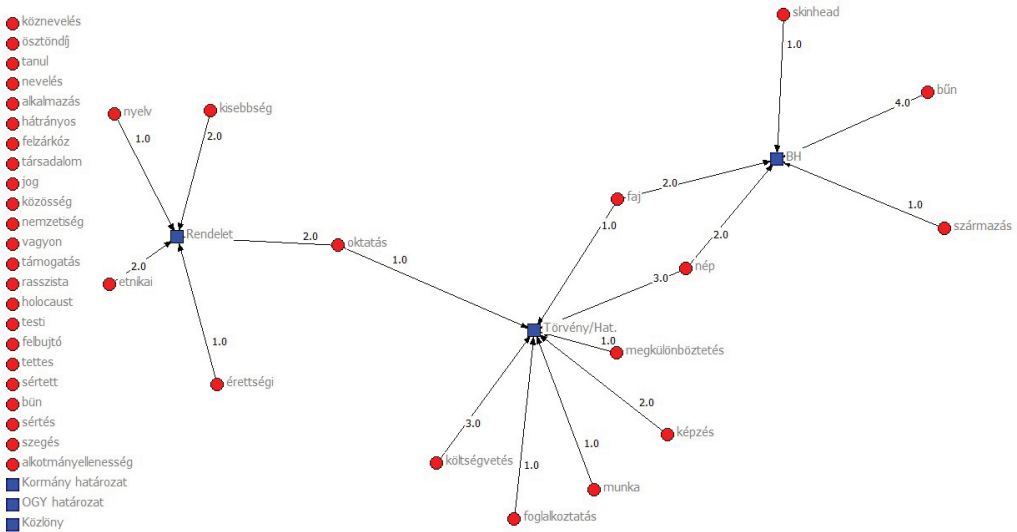

9. ábra

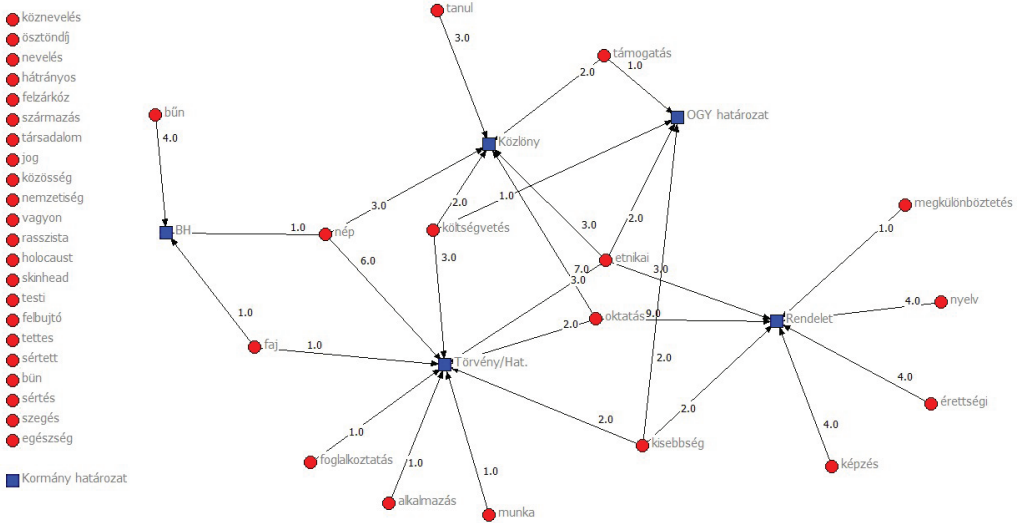
Összefoglaló megállapítások az ábrákhoz:

- A találatok száma jelentősen alacsonyabb, mint a cigány témában (2013-ra vonatkozóan 475/766).
- A *nyelv* kulcsszó centrális helyet foglal el 40 találati számmal, a *cigány* esetében ez a szám 7, *roma* esetében 10)
- A *támogatás*, *költségvetés* kulcsszó megjelenik a BH-kban is.
- A parlamenti vitában és a szakirodalomban arányaiban magas a téma előfordulási gyakorisága.
- Egy alkalommal megjelenik a *felzárkóz* kulcsszó, ami a fent jelzett pozitív változások jele.

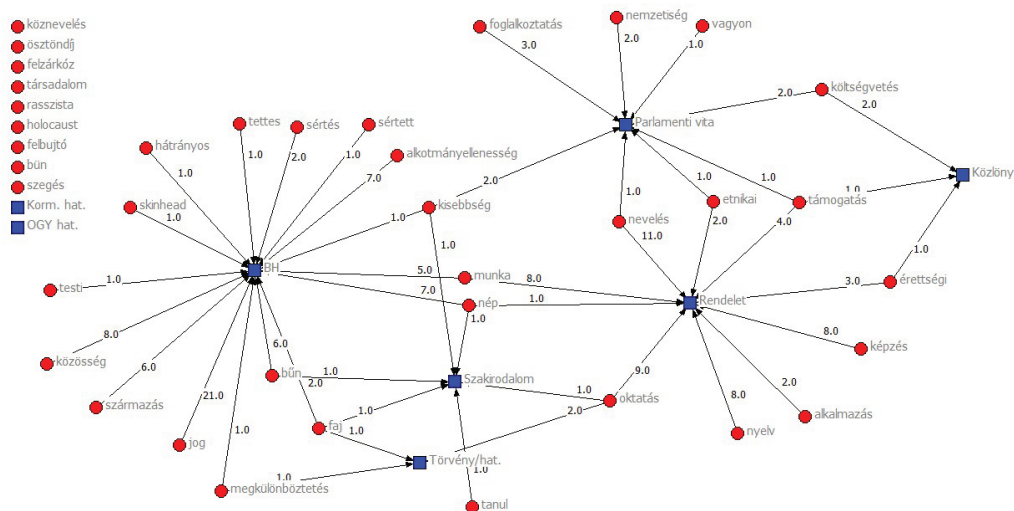
Nemzetiség (1998, 2010, 2013)

10. ábra

11. ábra

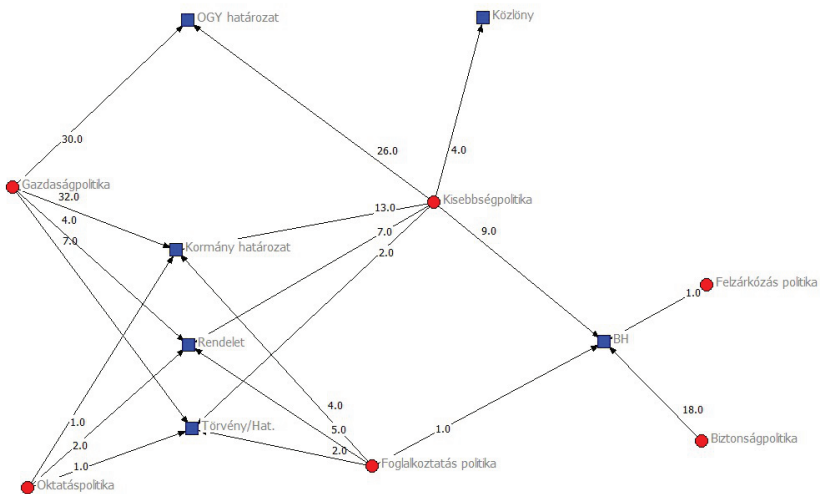

12. ábra

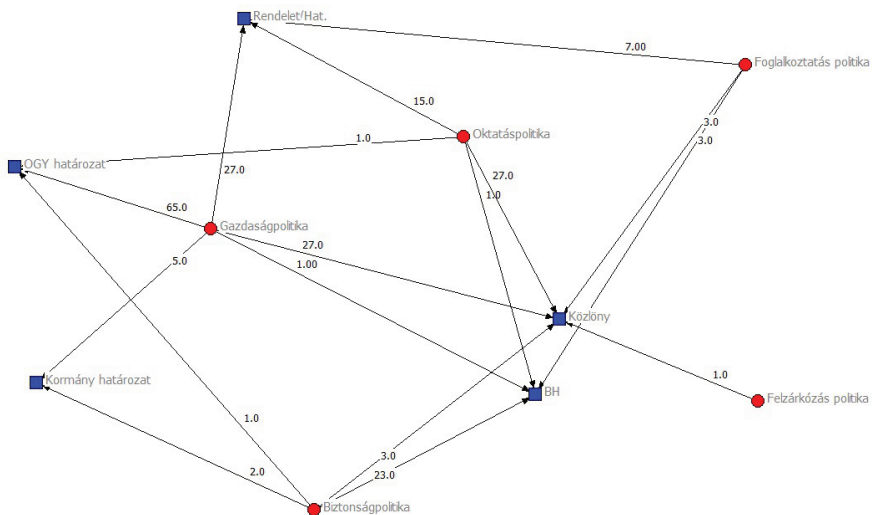
Összefoglaló megállapítások az ábrákhoz:

- A téma a Kormányhatározatokban és OGY határozatokban ritkán fordul elő.
- A téma a BH-kban folyamatosan növekvő mértékben jelenik meg, az *alkotmányellenesség* kulcsszó 7 alkalommal szerepel. Ez arra utal, hogy a cigányság esetében megfigyelt alkotmányellenesség kulcsszó alacsony megjelenéséhez képest a nemzetiség más vonatkozásban szignifikánsan az alkotmányosság kontextusában tematizálódik.
 - A normák szövegében magas találati arányt mutat a *nyelv*, *képzés*, *nevelés* kulcsszó, ami Magyarországnak a nemzetiségek irányába való elkötelezett támogatását igazolja.
 - A *felzárkózó* kifejezés nem szerepel a találatok között, ami ismét csak arra utal, hogy a cigányság kérdései nem általánosságban a nemzetiségek témakörében kerülnek kifejtésre.

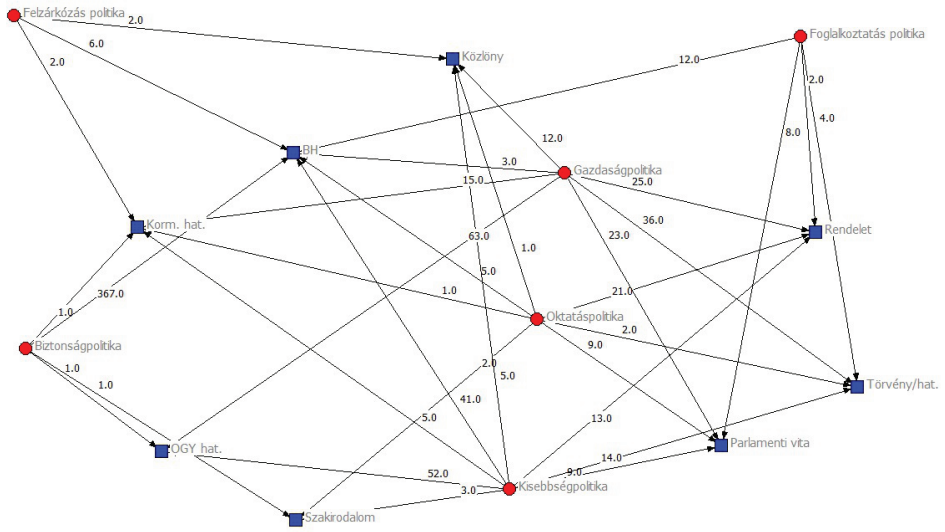
Témák szerint összesített találati minták a három vizsgált időszakban:
Cigány

14. ábra

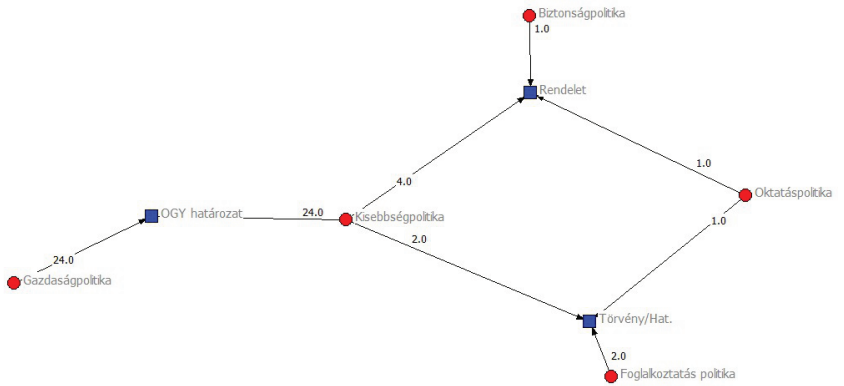
15. ábra

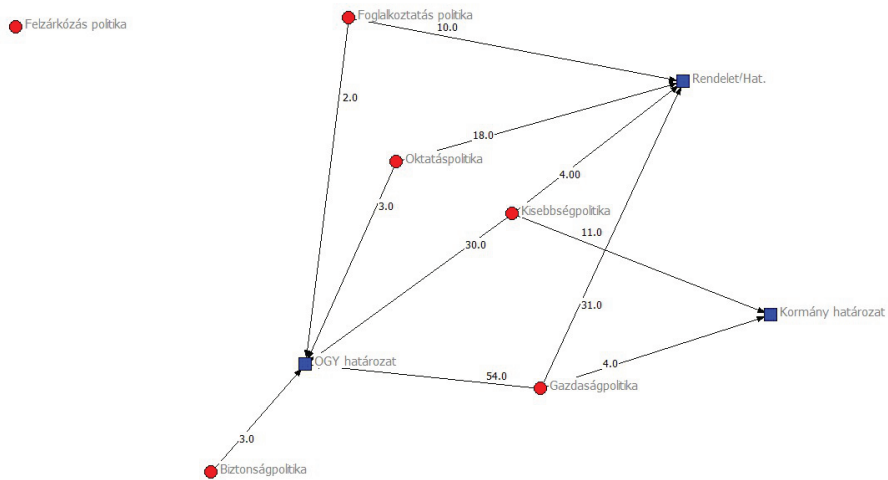
16. ábra

Roma

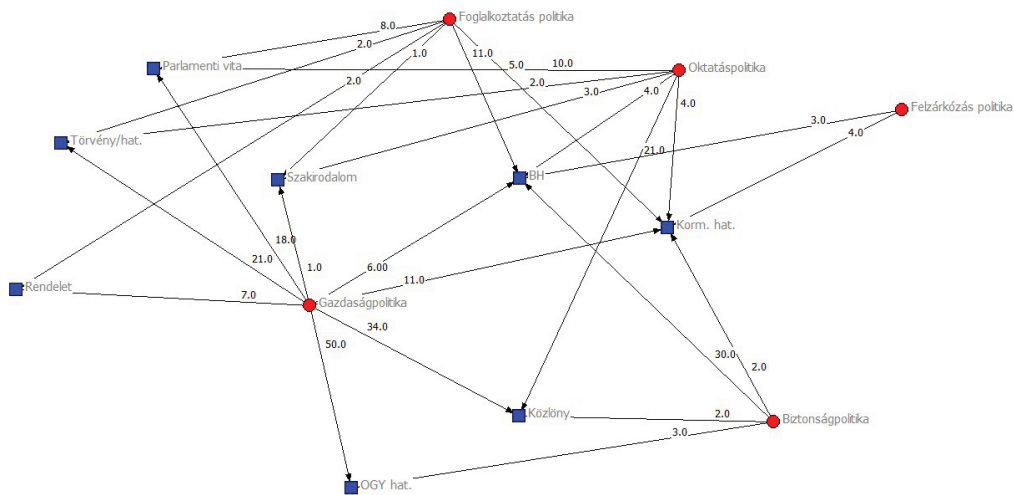
● Felzárkózás poltka

17. ábra

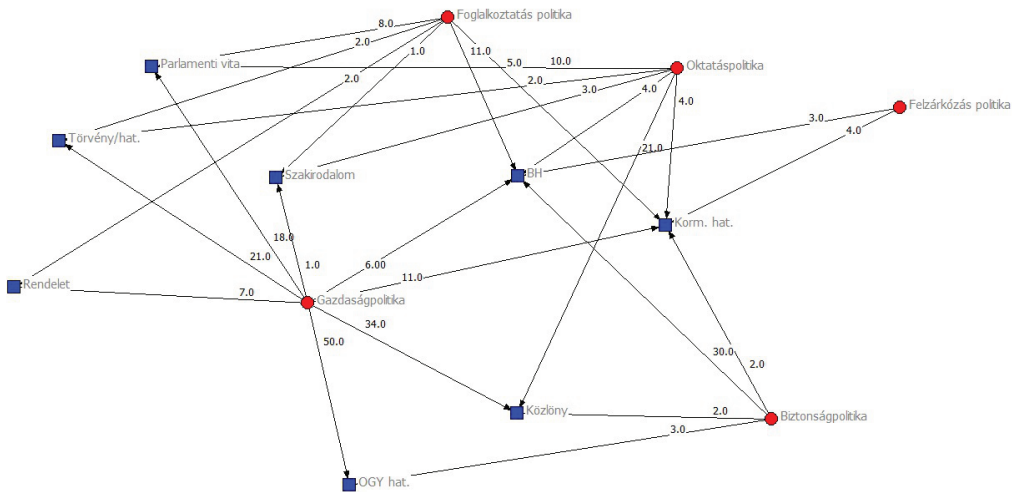

18. ábra

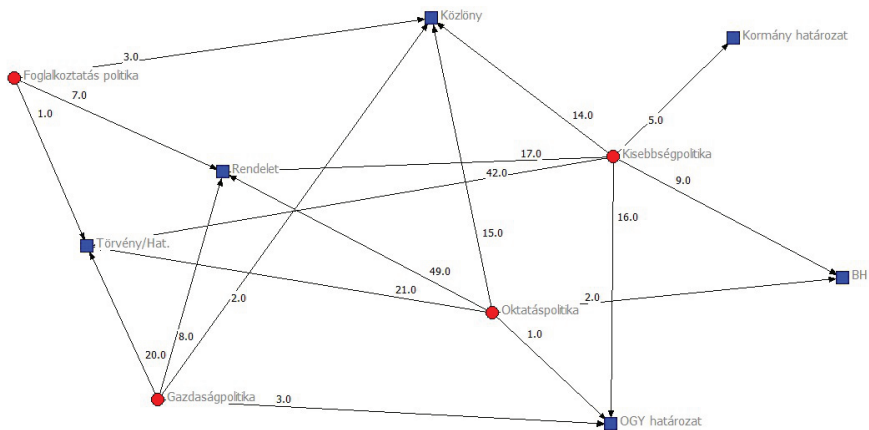
19. ábra

Kisebbség

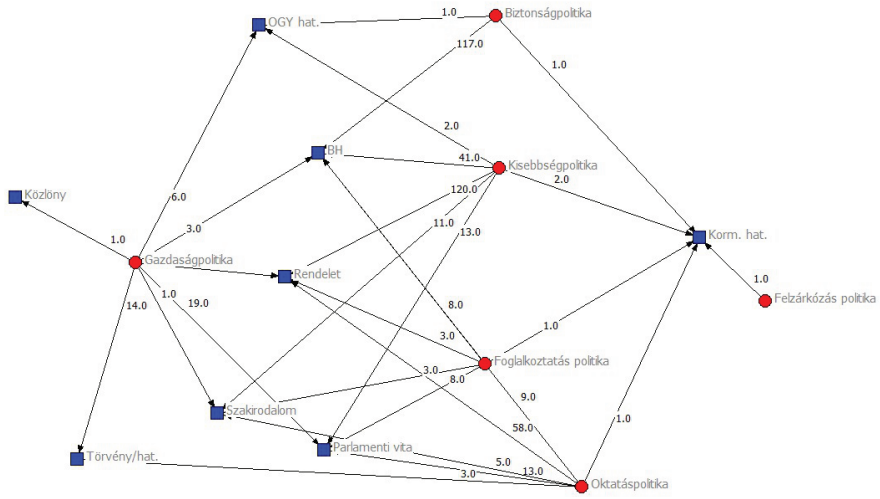

20. ábra

- Felzárkózás politika
- Biztonsáspolitiká

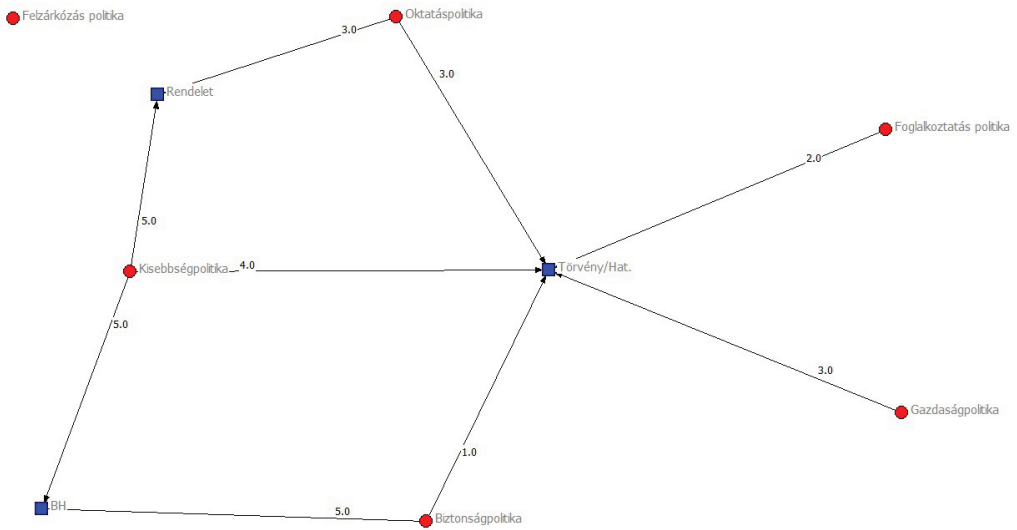

21. ábra

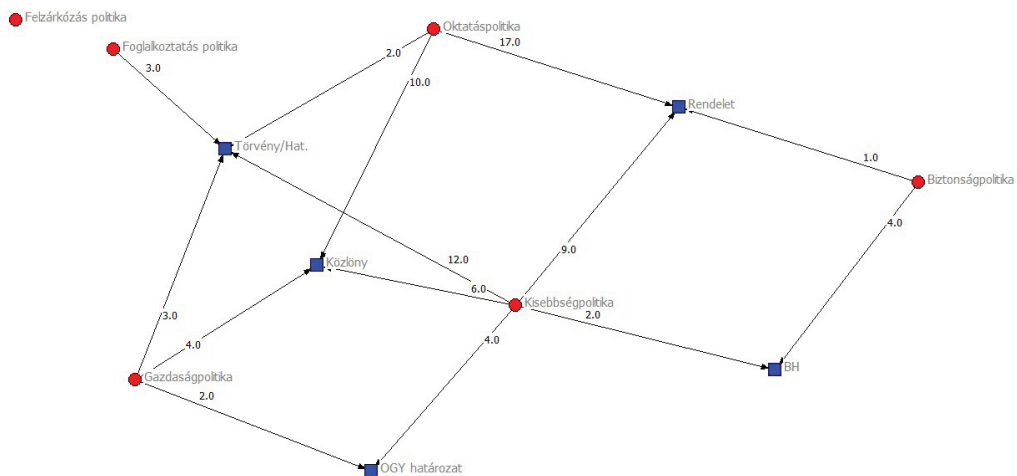

22. ábra

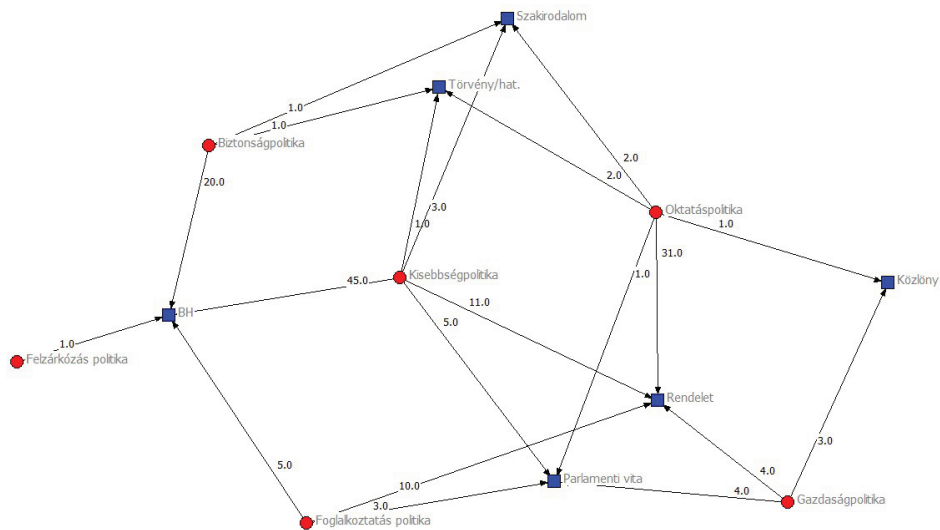
Nemzetiség

23. ábra

24. ábra

25. ábra

6. A MUNKA, A FOGLALKOZTATÁS ÉS AZ OKTATÁS KULCSZAVAK ELEMZÉSE

A kutatás eredményei a roma/cigány és a *foglalkoztatás, munka, oktatás* kulcsszavak összefüggéseit jellemzik.

Az ábrákat vizsgálva rögtön szembetűnő, hogy mind a roma, mind pedig a cigány szó esetében a leggyakrabban előforduló és a struktúrában központi helyet elfoglaló szavak a kisebbség, a költségvetés, a támogatás, illetve fokozatosan szorul ki a központi helyéről az etnikai kifejezés. Feltűnő az is, hogy az 1998-as állapothoz képest a szerkezetek egyre összetettebbek lettek, egyre több kulcsszó, egyre komplikáltabb rendszerben kerül elő.

Megdöbbenítő viszont, hogy a 2010-es és a 2013-as állapot alig különbözik egymástól. Az egyetlen lényeges, és vélhetően a roma népesség jogi kezelését illetően inkább negatív változás, hogy a 2013-as gráfban a joggyakorlat (bh-k) egyre erősödően kapcsolja a roma és cigány szavakat a bűn, sértés, szegés szavakkal. Itt kell megjegyezni, hogy a „bűn” megjelenik önálló találatként is, illetve „bűn-” formában, mint valamilyen szó része. Ez a kontextus ugyanakkor nem tekinthető végzetesen negatívnak, hiszen a romák mint elkövetőkhöz kapcsolódó társítások mellett a joggyakorlatban jelentős erősödést mutat a romák sérelmére elkövetett (gyűlölet- és egyéb) bűncselekmények jogi kezelése, a korábbiakhoz képest explicitebb megfogalmazása.

Mind a „roma”, mind pedig a „cigány” szavak kapcsolati hálójából jól látszik, hogy a foglalkoztatáspolitikai szempontok egyre inkább előtérbe kerülnek 2010-re, a „munka”, „alkalmazás”, „foglalkoztatás” szavak egyre gyakoribbá váltak. Megjelentek mind a bírósági határozatokban, mind pedig a jogszabályokban. Ez a helyzet lényegileg azonos maradt a 2013-as évig. Sajátos, hogy a kormányváltások ellenére a jogszabályok milyen kis mértékben változtak ebben a tekintetben.

Ezzel együtt meg kell jegyeznünk, hogy a gyakorlatban a közmunkaprogramok jelentősen átformálták a foglalkoztatáspolitikai rendszert. Itt tehát nem azzal szembesülünk, hogy a jogi normák szövegének változatlansága a jogi valóság változatlanságát tükrözi, hanem azt kell megfigyelnünk, hogy adott esetben a normaszövegek hálójának változatlanul hagyása mellett is történhetnek lényegi változások a jogi valóságban. Ez ugyanakkor felhívja a figyelmet arra az egyszerű tényre is, hogy a foglalkoztatáspolitikai rendszer gyökeres átalakulása nem fordított kellő energiát arra, hogy ennek során a cigányságra vonatkozó releváns kérdések kifejezetten megjelenjenek. A foglalkoztatáspolitikai átalakulása a szövegek kapcsolati hálójából is következtethetően oly módon történt, hogy ennek során a kommunikáció centrumában azok az általános tézisek álltak, mint segélyezés/közmunka, munkához, szociális biztonsághoz való alanyi jog/erre irányuló állami kötelezettségvállalás (államcél).

Tekintettel arra, hogy a foglalkoztatáspolitikai kérdések a roma népességre irányuló kérdések lényegi középpontjához hatolnak, a szóhasználat változatlansága jelezheti azt is, hogy elégtelen a cigányság/munka/foglalkoztatás kontextus normatív kezelése. Egyszerűen megfogalmazva a jogi szövegek nem mondják ki világosan, hogy a foglalkozta-

táspolitikai kérdések nagyon erőteljesen egyszersmind a cigányság foglalkoztatásának kérdései is.

A legszélsőségesebb esetben a cigány kontextusban a 2010-es állapothoz képest a képzés szó találati gyakorisága 30-ról 2013-ra 3-ra esett vissza. Nem ennyire jelentősen, de hasonló tendenciát találunk az oktatás vonatkozásában is. Egyedül a nevelés szó az, amelynek az előfordulási gyakorisága nő. 2010-ben még nem is szerepel cigány kontextusban, azonban 2013-ban már 9-szer fordul elő, igaz, csak egy jogszabálytípusban, a rendeletekben.

Világosan látszik, hogy a hatékonyság egyik feltétele a képzés és a munkaerő-piac stratégiai összehangolása. Ennek lehet egyik kiváló kitörési pontja a munkáltatás terén a foglalkoztatási szövetkezet a romák vonatkozásában (a megvalósítás homlokterébe állítva a fenntarthatóvá tételt, az elsődleges munkaerő-piacra jutást), míg az oktatáspolitikai terén az ösztöndíjprogramok erősítése (megfontolva azt, hogy az ösztöndíj/teljesítmény egymással milyen párhuzamba állítható a megvalósítás során)

Ez a stratégiai fejlődés lehet a kulcsa annak is, hogy megszűnjön az a jelenlegi, évtizedek alatt a „jogrendbe kódolódott” diszkrimináció, amelynek következménye, hogy a joggyakorlat a cigány kontextusban a „sértés” szót 18-szor gyakrabban használja, mint az egyházi kontextusban, továbbá 60-szor gyakrabban, mint a „nemzetiség” kontextusban.

*Dr. Birher Nándor
főiskolai tanár, GFF*

VISELKEDÉST BEFOLYÁSOLÓ REJTETT ÉRTÉK- ÉS NORMARENDSZEREK MEGVÁLTOZTATÁSA KAPCSOLATÉPÍTŐ BESZÉLGETÉSSSEL

Emberi kapcsolataink minősége meghatározza jólétérzetünket, közérzetünket, szakmai teljesítőképességünket. Nem mindegy, hogy napjainkat stresszben, vitatkozva vagy csendes sértődöttségben kell eltöltenünk, avagy képesek vagyunk nézeteltéréseink ellenére is kölcsönös tiszteleten alapuló párbeszédet folytatni munkatársainkkal, diákjainkkal, családtagjainkkal és netán még szakmai vetélytársainkkal is. Nem mindegy, hogy kapcsolatainkat problémák esetén kénytelenek vagyunk elhagyni, avagy újjá tudjuk őket építeni. Mindannyian ismerünk olyan embereket, akik a legnehezebb, ellentétes nézetekkel teli kommunikációt is képesek nyugodtan, túlfűtött érzelmek nélkül megélni, de olyanokat is, akiknél hamar elszakad a cérna. A különbség sokszor annak tudható be, hogy a társalgás résztvevői milyen kapcsolatvezetési eljárásokban jártasak illetve mennyire ismerik önmagukat. Ez utóbbi ismeretek nagyon elkelnének iskoláinkban is.

Mit is szeretnénk látni az iskolában? Például, hogy a tanár és a tanulók ugyanazokat az íratlan szabályokat követik. Rendet és tiszteletet, továbbá hogy a tanulás és tanítás viszonylag akadálytalanul zajlik. Együttműködést a tanár és a diákok között, a kapcsolati szabályoknak való önkéntes alárendelődést.

Ehelyett sok esetben mit tapasztalunk?

Feleselést, káromkodást, a tanári utasítások semmibe vételét. Az íratlan szabályokat különbözően értelmezik. A tanulás és tanítás folyamatát állandó megszakítások jellemzik. Hiányzik az együttműködés, a kapcsolati szabályok megkérdőjeleződnek? Sötét éjszaka van, erkölcsi sötétség. Az emberek nem látják egymást, mert csak a maguk jólétével törődnek. Ezért gyakran karamboloznak vagy átgázolnak egymáson. De nem látják önmagukat sem, mert hiányzik a másik ember szociális tükröt adó tekintete. Minthogy nem látják az utat, elvétik az útirányt, azután azt is elfelejtik, hogy hová akarnak menni. Sőt elfelejtik, hogy valaha volt úti céljuk: hogy egyáltalán lehet értelme az emberi életnek.

Mi lehet a megoldás?

A magyar iskolák a diákok normaszegését, az erőszakos cselekedeteket büntetéssel, megtorlással próbálják kezelni, általában sikertelenül. Jó néhány példát megismerhetünk az utóbbi időben a sajtóból is, ahol a fiatalkori erőszak különböző megnyilvánulásaira az érintettek válasza a törvényi szigor, a rendőri fellépés, az adott intézményből

való kitiltás volt. Szakemberek szerint ezek – bár sokszor megegyeznek a társadalom véleményével – nem vezetnek megoldáshoz.

Mi a gond ezekkel a megoldásokkal? Ha a gyerek nem érti és érzi, hogy amit csinált, elfogadhatatlan, káros, fájdalmat okoz, akkor a büntetés önmagában nem fogja „megjavítani”. A megtorlások központú konfliktusmegoldással nem az elkövetett cselekményt minősítik, büntetik, hanem az érintett gyerekeket, személyt utasítják el.

A közösségek és azon belül az emberi kapcsolatok az iskolák és nevelési intézmények alapkövei. Az oktatási intézmények jó esetben olyan kapcsolati erőforrásokat és körülményeket termelnek ki, amelyek elősegítik a tanulást. Ha ez nem történik meg, ezek az intézmények nem képesek funkciójukat betölteni, és a társadalom zavart, boldogtalan helyeivé válnak. Ahelyett, hogy szolgálnánk egymásnak, manipulálni igyekszünk egymást. Magunkkal törődve nem látjuk, nem értjük egymást. Emberi kapcsolataink útvesztőjén sötétben botorkálunk. Honnan jöhet fény az éjszakába? Választ kell adnunk a kérdésekre: Kik vagyunk? Honnan jöttünk? Mi az életünk értelme? Kicsoda Jézus és miért jött? Ha megtaláljuk a válaszokat, felragyog a fény a mi éjszakánkban is.

„A beszéd során hozzuk létre önazonosságunkat, azt akik vagyunk. Az egyén mindig kapcsolatban létezik, sohasem elszigetelten. A jelentéseket pedig a közösségben élők produkálják, nem pedig az egyes egyének. A nyelv nemcsak jelentéseket hoz létre, hanem saját magunkat is. Ezért számít, hogy hogyan beszélünk. Ezért fontos, hogy tudatosan odafigyeljünk beszélgetéseink folyamatára”¹

Patricia Grace: Pillangók²

Nagymama befonta kisleány unokája haját, majd így szólt: „Vidd magaddal az uszónádat, tedd be a táskába. És ne feledd az almát se. Aztán iskola után gyere egyenesen haza, ne kóborolj el. Figyelj a tanító nénire, és fogadj neki szót!”

Nagyapa már kinn állt a lépcsőn. Lesétált vele és elkísérte az ösvényig. Közben átszólt a szomszédnak: „A kisunokám iskolába megy. Mostantól itt lakik velünk.”

„Igazán aranyos.” mondta a szomszéd. „Csodásan néz ki azzal a két copffel.”

„És okos is.” mondta nagyapa. „Minden nap ír a füzetébe.”

„Tényleg? Helyes.” mondta a szomszéd.

Nagyapa megállt egy pillanatra az unokájával a kereszteződésnél, majd így szólt: „No menj iskolába. Figyelj jól a tanító nénire, és csináld azt amit mond.”

Amikor a kisleány hazajött az iskolából nagyapa épp a káposztaföldön kapált. Nagymama babot szedett. Befejezték a munkát.

„Hazahoztad a füzetedet?” kérdezte nagymama.

„Igen.”

1 Drewery, W. (2007). Restorative practices in schools: Far-reaching implications. In G. Maxwell & J. H. Liu (Eds.), *Restorative justice and practices in New Zealand: Towards a restorative society*. Wellington: Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington.

2 Kecskeméti Molnár Mária: *Resztoratív eljárások*. Jegyzet és munkafüzet, Wellington, 2011.

„És írtál bele történetet?”

„Igen.”

„És milyen történetet írtál?”

„A pillangókról írtam.”

„Hozd a füzeted, és olvasd fel nekünk!”

A kislány elővette a füzetét a táskájából és kinyitotta.

„Megöltem a pillangókat.” olvasta. „Ez én vagyok és itt vannak a pillangók mind.”

„És ugye a tanító néninek tetszett a történeted?”

„Hát, nem tudom.”

„Mit mondott a tanító néni?”

„Azt mondta, hogy a pillangók gyönyörű teremtmények. Kibújnak a bábjaikból és táncolnak a napfényben. A pillangók meglátogatják a gyönyörű virágokat. Lerakják a tojásaikat, majd meghalnak. Ne öld meg a pillangókat! – ezt mondta.”

Nagymama és nagyapa hosszú ideig csendben ültek, unokájuk pedig csendben állt a meleg kertben, kezében tartva a füzetet.

„Mert látod,” – mondta nagyapa egy idő után, „a tanító néni a káposztát az üzletből veszi, ezért gondolja így.”

Számít, hogy mit mondunk, és azt hogyan mondjuk: az általunk használt nyelv létrehozza és formálja azt, hogy kik lehetünk, és hogyan viszonyulunk egymáshoz. Beszédmódunkkal identitásokat és kapcsolatokat hozunk létre. Talán ismerős az a helyzet, hogy valaki úgy beszélt Önökről, hogy az korlátozóan hatott lehetőségeikre, terveikre, önképükre, amikor úgy érezték, hogy igazságtalanul totalizálják, patológizálják Önöket? Mint például az a tanárnő, aki annak idején még általános iskolás korában került ilyen helyzetbe. Az akkori magyartanárnője gyerekeket válogatott szép kiejtési versenyre. Megállt mellette, majd a következőket mondta, az egyébként kitűnő tanuló kislánynak. „Téged nem küldelek el, mert énekelve beszélsz!” A magyar tanárnő nem is volt tudatában, hogy milyen hosszú időre és milyen hatalmas zavart idézett elő a kislány személyiségfejlődésében, önbecsülésében. Évtizedekbe telt, mire sikerült ebből az ártatlannak tűnő helyzetből kikeverednie a később pedagógus pályát választó kolléganőnek.

Diszkurziók és identitás

A diszkurziók³ olyan *kulturális normák, specifikus értékrendszerek*, melyek sajátos kapcsolatrendszerekbe szervezik az embereket. Előírják, hogy hogyan viselkedjünk egymással különböző kontextusokban. Önazonosságunkat (identitásunkat) a társadalmilag rendelkezésre álló diszkurziókból illetve a korábban már említett beszédmód segítségével hozzuk létre. Általában rejtetten, láthatatlanul fejtik ki hatásukat. Tudatosan kell keresni őket. A diszkurziók (kulturális normák, értékrendszerek) sajátos módon magyarázzák a világot. Ezt a sajátos perspektívát nevezzük tudásnak. Ha ezt a tudást, perspek-

3 Kecskeméti Molnár Mária: *Resztoratív eljárások*. Jegyzet és munkafüzet, Wellington, 2011.

tívát, nézetet, igazságként fogadjuk el, – ez a tudás meghatározza egy közösség tagjainak egymáshoz való viszonyát, akkor *ez a tudás hatalom/tudássá válik*.

Ha nekem domináns tudásokból sikerül az önazonosságomat megalkotni, akkor én befolyásolási és döntési képességekkel rendelkezőként tapasztalom meg önmagamat. Nemcsak a saját életemmel kapcsolatban, hanem időnként másokkal kapcsolatban is döntök. Ők ezt normálisnak fogják elfogadni. Azok, akiknek a tudása nincs a közösség szokásainak, tevékenységeinek és gyakorlatának meghatározására felhasználva, ők nehezen tudnak részt venni a közösségi tevékenységekben. Teljesen elhallgattatva érzik magukat. Amennyiben az első táborba tartozom, akkor a diszkurziók használója és hasznélvezője leszek, mert az én értékrendszerem van normaként elfogadva. Ha a második csoport tagjainak a számát növelem, akkor szinte alig veszek részt a közösség tevékenységében, elnyomva érzem magam.

Attól függően, hogy mi az uralkodó, elfogadott nézet a társadalomban, az iskolában, az meghatározza az ottani viselkedést. Az iskola kultúráját rejtett ideológiák (diszkurziók) határozzák meg. Lássunk néhány példát!

- A tanulásnak mindig szórakoztatónak kell lennie.
- Minden gyermeket a saját szintjén kell tanítani.
- Integrált osztályokban lehetséges minden tanuló igényének megfelelni.
- Bizonyos tanulókat lehetetlen normál osztályokban tanítani.
- Kizárólag a tanár feladata a tanulók tanítása.
- A jó tanár minden tanulót képes motiválni.
- Ahhoz, hogy tanítani tudjunk, tanulni akaró tanulókra van szükség.

A diszkurziók megingathatók kapcsolatépítő beszélgetésekkel. Csak akkor tudjuk az iskola kultúráját változtatni, ha feltárjuk azoknak a rejtett értékrendszereknek és érveknek a működését, melyek a speciális kapcsolatrendszereket fönntartják.

A *dekonstruálás*⁴ – az egyik legfontosabb kapcsolatvezetési stratégia amely segít abban hogy „azonosítsuk és megnevezzük azokat a nézeteket, amelyek formálják és befolyásolják a tanár-diák, tanár-szülő és más iskolai kapcsolatokat, beleértve azokat a nézeteket is, amelyek antagonisztikus és a tiszteletet megkérdőjelező kapcsolatokat hoznak létre.”

A dekonstrukció a kapcsolatokat szabályozó diszkurziók megnevezése. Azon rejtett és kimondatlan értékek „leleplezése” illetve „kipellengérezése”, melyek specifikus eljárásokat, társadalmi gyakorlatot és kapcsolatrendszereket tartanak fenn. A dekonstruálás olyan készség, amely segít az érték- és hitrendszerek illetve etikai alapállások kialakításában, tisztázásában és artikulálásában. Fel kell ismernünk azokat a diszkurziókat, melyek tetteinket irányítják és közösségeink szokásait és eljárásait befolyásolják. Képessé kell válni a saját és mások életére és identitására való hatásaikat azonosítani és jellemezni.

⁴ Drewery, W. & Kecskemeti, M.: Restorative Practice and Behaviour Management in Schools: Discipline Meets Care. *Waikato Journal of Education*, 2010, 15(3).

Csak ezzel a tudatossággal tudjuk a bennünket akadályozó és ártalmas diszkurziókhoz való viszonyunkat megváltoztatni.

Lássunk egy példát a dekonstruálásra! Kecskeméti Molnár Mária terapeuta beszélgetése egy diákjával.

A fiúk jobbak, mint a lányok nézet dekonstruálása⁵

– M: Ken, azt mondtad azért terpeszkedsz el és nem hagysz elég helyet a lányoknak, amikor csoportmunkát végeztek, mert a fiúk jobbak, mint a lányok.

– K: *Igen, jobbak.*

– M: Teljesen egyetértesz ezzel a nézettel, vagy néha vannak azért kételyeid?

– K: *Igen, teljesen egyetértek.*

– M: Szerinted az a hit, hogy a fiúk jobbak a lányoknál, hogy fog segíteni abban, hogy jó viszonyban légy velük?

– K: *Nem tudom.*

– M: Milyen beszélgetéseket tesz lehetővé?

– K: *Parancsokat fogok osztogatni a lányoknak és udvariatlanul és gorombán fogok beszélni hozzájuk.*

– M: Szerinted a lányok hogy fognak reagálni? Tetszik majd nekik, amit csinálsz?

– K: *NEM. Vissza fognak vágni.*

– M: Szeretsz a lányokkal veszekedni vagy néha azért jó lenne velük barátságban lenni?

– K: *Néha szeretnék szépen szólni hozzájuk, de általában fiúkkal vagyok, mert a fiúk és a lányok állandóan verekszenek.*

– M: Ha elkezdenél szépen szólni a lányokhoz, szerinted mi történne?

– K: *A többi fiú kinevetne, mert nem valami klassz dolog egy lánnyal kedveskedni.*

– M: Szerinted ez azért van, mert a többi fiú is azt gondolja, hogy a fiúk a jobbak?

– K: *Igen.*

– M: Szerinted honnan származik ez a nézet?

– K: *Nem tudom.*

– M: Népszerű?

5 Kecskeméti Molnár Mária: *Resztoratív eljárások*. Jegyzet és munkafüzet, Wellington, 2011.

- K: *Igen.*
- M: És kik értenek vele egyet?
- K: *A legtöbb fiú és a felnőtt férfiak, legalábbis azt hiszem.*
- M: Tényleg?
- K: *Tényleg.*
- M: Mindig egyetértesz ezzel a nézettel vagy néha azért kételkedsz a helyességében?
- K: *Mindig egyetérték.*
- M: Mi a bizonyítékod arra, hogy a fiúk jobbak, mint a lányok?
- K: *Hát csak jobbak.*
- M: Elvégeznél velem egy kis felmérést?
- K: *Milyen felmérést?*
- M: Segítenél összeállítani egy listát azokról a dolgokról, amelyek a fiúkat jobbá teszik és segítenél ellenőrizni, hogy a lányok miben hasonlítanak, illetve miben különböznek?
- K: *Nem bánom.*
- M: Kezddhetjük?
- K: *Igen.*
- M: Szerinted mik azok a dolgok, amelyekben a fiúk jobbak a lányoknál?
- K: *Jól tanulnak, jók matekból és közösségi munkát végeznek.*
- M: Ezen kívül?
- K: *Munkát szereznek maguknak, vigyáznak a családjukra, takarítanak, főznek, sportolnak. Kedvesek másokhoz.*
- M: A felsorolt dolgok közül mit nem tudnak a lányok elvégezni.
- K: *Hát... Ezt mind meg tudják csinálni. Nem is tudom, a lányok szerintem ugyanolyanok mint a fiúk.*
- M: Tényleg úgy gondolod?
- K: *Igen.*
- M: Akkor most melyik nézettel értesz egyet: azzal hogy a fiúk jobbak, vagy azzal, hogy a lányok és fiúk egyformák?
- K: *Azzal, hogy egyformák.*

- M: Biztos vagy benne?
- K: *Igen.*
- M: És kinek hiszel jobban, magadnak vagy másoknak?
- K: *Magamnak.*

Ebben az interjúban arra kérte Mária Kent, hogy gondolja át a „Jobbak a fiúk a lányoknál” nézet néhány, lányokkal való kapcsolataira való következményét. Egy másik pozíciót ajánlott fel neki, amelyből megvizsgálhatta ezt a diszkurziót és annak bizonyítékait. Mária tudatában volt azoknak a felnőttektől átvett nézeteknek, illetve hatalom/tudásoknak, amelyek értékrendszerét befolyásolták, ezért kérte arra, hogy magyarázza meg, miért vagy miért nem ért egy bizonyos nézettel egyet. Bár nem minden gyerek van választási helyzetben az életét befolyásoló diszkurziókat és pozíciókat tekintve, ennek ellenére hasznos lehet számára az a tér, amelyet az ilyen és hasonló beszélgetések biztosíthatnak. Ezek során biztonságban tisztázhatják fejlődő nézeteiket illetve más, addig ismeretlen perspektívákkal és értékrendszerekkel is megismerkedhetnek.

Az a tény, hogy mi emberek tudunk beszélni (Isten földi teremtményei között egyedülként!) óriási kiváltság, hatalmas lehetőség, és súlyos felelősség. Kiváltság, mert az állatok nem képesek rá. Lehetőség, mert minden más közlési módnál gazdagabb és hatékonyabb módja az információcserének, feltárulkozásnak, kapcsolatteremtésnek és kapcsolataink ápolásának. Ugyanakkor felelősséget is terhel ránk az, hogy beszélni tudunk: felelősség, hogy mit mondunk és hogyan. A szavakkal akár ölni is lehet, de lehet gyógyítani és életet menteni is. Nyilvánvaló mindezek alapján, hogyha a beszéd ennyire emberi és ennyire fontos, nagyon meg kell becsülnünk és meg kell tanulnunk megfelelően kommunikálni.

*Dr. Petróczi Erzsébet
főiskolai tanár, GFF*

FELHASZNÁLT IRODALOM

Barczy, Magdolna – Szamos, Erzsébet: *Mediare necesse est – A mediáció technikai és társadalmi alkalmazása*. Animula, 2002.

Fellegi, Borbála: *Út a megbékéléshez – A helyreállító igazságszolgáltatás intézményesülése Magyarországon*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2009.

Drewery, W. (2007). Restorative practices in schools: Far-reaching implications. In G. Maxwell & J. H. Liu (Eds.), *Restorative justice and practices in New Zealand: Towards a restorative society*. Wellington: Institute of Policy Studies, Victoria University of Wellington.

Drewery, W. (2010). Restorative Practices in New Zealand Schools: A Developmental Approach. In *Seminar Two: International perspectives on RA*. Presented at the ESRC Funded Seminar Series: Restorative Approaches to Conflict in Schools, Cambridge.

Drewery, W. & Kecskemeti, M. (2010). Restorative Practice and Behaviour Management in Schools: Discipline Meets Care. *Waikato Journal of Education*, 15(3).

Kecskeméti Molnár Mária: *Resztoratív eljárások*. Jegyzet és munkafüzet, Wellington, 2011.

Pálhegyi Ferenc: *Örjárat az etika körül*. Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest, 2009.

Szekszárdi Júlia: *Konfliktuspedagógiai Szöveggyűjtemény*. Veszprémi Egyetemi Kiadó, 1994.

Szekszárdi Júlia: A konfliktuskezelés gyakorlata. *Új Pedagógiai Szemle*, 2001/5.

Wachtel, Ted: *Real Justice – Hogyan forradalmasíthatjuk a normasértéshez való viszonyulásunkat?* The Piper's, Pennsylvania, 2007.

VIDÉKFEJLESZTÉSI PROGRAMOK A HÁZTÁJI GAZDÁLKODÁS TÜKRÉBEN

A vidék jelenlegi helyzetét az alacsony képzettségi színvonal, a vidék elnéptelenedése (előregedés, városokba történő elvándorlás), a gazdasági központoktól való távolság, a helyi infrastruktúra gyengesége, a növekvő szolgáltatáshiány, helyi közösségek szétesése jellemzi leginkább. A megoldás kulcsszavai: mezőgazdaság önellátó, öngondoskodó funkciója, helyi szint, helyi közösség, helyi erőforrások, fenntarthatóság, belső piac, hálózat, elkötelezett helyi vezető (local hero). A helyi erőforrások bevonására épülő fejlesztéseknél alapfeltétel a helyi társadalom problémamegoldó képességének javítása, a helyi szereplők bevonása, hálózatfejlesztés, helyi kapacitás (tudás, együttműködési készség, partnerkapcsolatok, társadalmi tőke) erősítése. A vidékfejlesztést érintő jelenlegi kormányzati intézkedések a felmerült problémák megoldására fókuszálnak.

A Nemzeti Együttműködés Programja (2010) hangsúlyozza, hogy a magyar mezőgazdaság számára a legfontosabb tényező a helyi és a hazai piac, melyre jó minőségű, egészséges magyar élelmiszert kell termelni. Fontos szempontként emeli ki a helyi kis- és közepes méretű mezőgazdasági vállalkozások, feldolgozó üzemek hazai és uniós forrásokra támaszkodó fejlesztését, a helyben termelt élelmiszerek direkt értékesítési feltételeinek megteremtését.

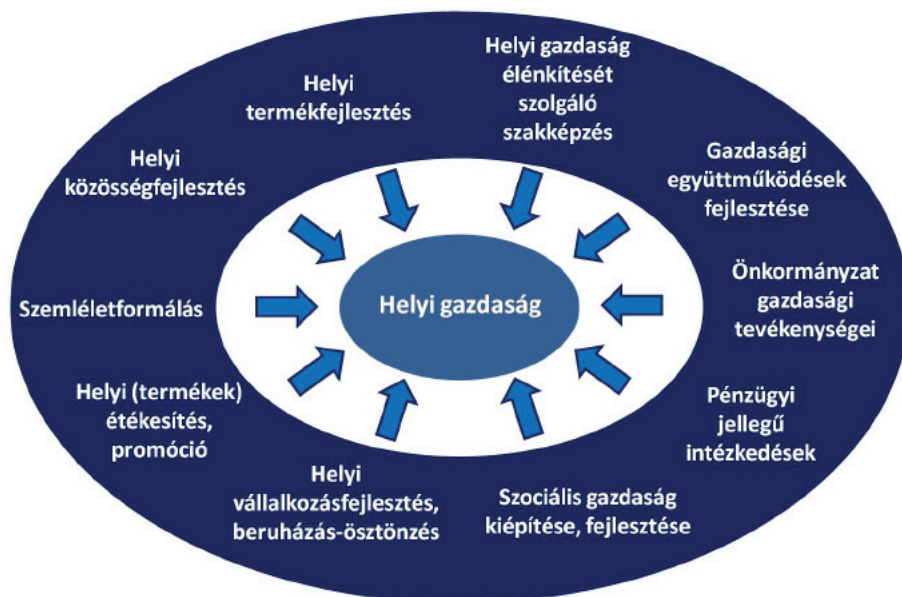
Az 1074/2012. (III. 28.) kormányhatározattal elfogadott Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020 célja, az agrárium, az élelmiszer-előállítás és kereskedelem súlypontjának megváltoztatása. Alapvető célként fogalmazza meg a hazai biztonságos élelmiszer-alapanyag ellátás biztosítását, a hozzáadott érték növelését, a kis- és közepes méretű feldolgozóüzemek létesítését, a mezőgazdasági termelők, családi gazdaságok, kistermelők helyben történő, saját élelmiszer-feldolgozásának előmozdítását, a mezőgazdasági termelők és feldolgozók, illetve a különböző termelési-értékesítési csatornák közötti tartós együttműködés megteremtését.

A vidéki térségek fejlődésének alapját a jól működő helyi gazdaság jelentheti, amely az elmúlt két évtized gazdasági, társadalmi folyamatainak következtében a legtöbb településen újjászerveződött, újjászerveződik. A helyi gazdaságfejlesztés a fenntartható fejlődés érdekében eszközölt tudatos beavatkozás a helyi gazdasági folyamatokba. Összetett struktúra, mely az eszközök széles portfóliójával rendelkezik (1. ábra).

A helyi gazdaságfejlesztés legfontosabb jellemzői:

– helyi szereplők (pl. önkormányzat, vállalkozások, civil szervezetek, lakosság) együttműködésében, részvételével és érdekében valósul meg,

- helyi kezdeményezésre jön létre,
- helyi eszközökre, belső erőforrásokra épít,
- a helyi közösség kontrollálása mellett valósul meg,
- a helyi piac szervezésére irányul,
- az eredmények alapvetően helyben hasznosulnak,
- a gazdasági célok mellett közösségi, társadalmi célokat vállal.

1. ábra A helyi gazdaságfejlesztés eszköztára (VM, 2014)

A helyi gazdaságfejlesztés várható eredményei:

- bővíti a helyi együttműködési hálót,
- a helyi erőforrások fenntartható hálózatához vezet,
- helyi vállalkozói aktivitást generál,
- növeli a település népességmegtartó erejét
- munkahelymegőrző és -teremtő szereppel rendelkezik,
- erősíti a lokálpatriotizmust,
- megújítja a város vidék kapcsolatokat (Nagyné és Jász, 2010).

A helyi gazdaság speciális területe a szociális gazdaság. Ide tartozik minden olyan társadalmi szolidaritáshoz kapcsolódó szociális tevékenység, amelyek nonprofit módon a legkülönbözőbb szervezetek (egyesületek, szövetkezetek, kölcsönös pénztárak, alapít-

ványok) végeznek a társadalom szereplőinek valós, profitorientált vállalkozások és a közsféra által le nem fedett szükségleteinek kielégítése érdekében (Nagyné 2011). E szervezetek a társadalmi hasznot éppúgy szem előtt tartják, mint a pénzügyit.

Csoba (2010) szerint, a közfoglalkoztatási programok átmenetet képeznek az aktív foglalkoztatáspolitikai eszközök, illetve a szociális alapon támogatott foglalkoztatás között. A közfoglalkoztatás az állam vagy az önkormányzatok által közfeladatok, közérdekű célok ellátása érdekében szervezett és finanszírozott, általában rövid távú (néhány hónapos) munkavégzési lehetőség.

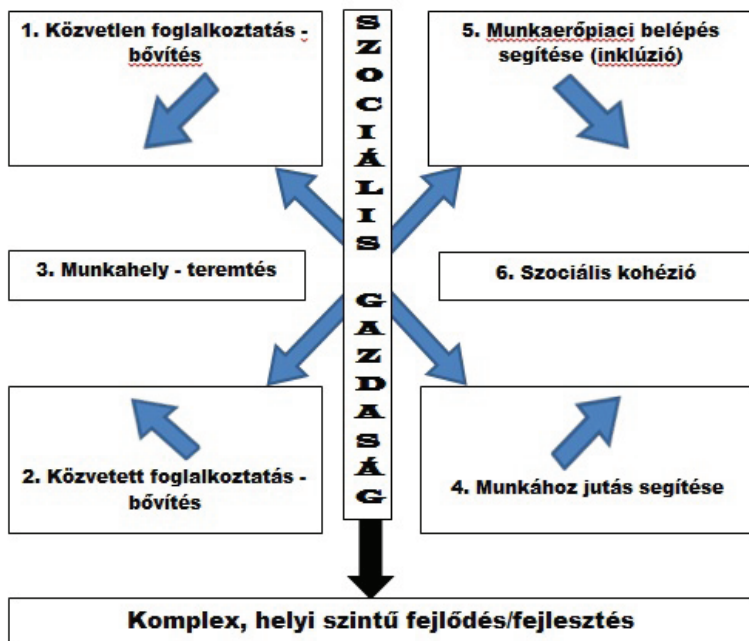
Az állam átmeneti munkalehetőséget biztosít azok számára, akik a munkaerőpiacon egészségi állapotuk, képzetlenségük, életkoruk, vagy bármely más okból hátrányban vannak, és ezért az önálló álláskeresésük eredménytelen. A közfoglalkoztatás több célcsoport számára, az ország minden területén, a szezonalitást is figyelembe véve teszi lehetővé a munkavégzést. Megvalósuló tevékenység értéket teremt, hasznos mind az egyén, mind a társadalom számára.

A közfoglalkoztatási intézményrendszer legfontosabb feladata a tartósan munka nélkül levők aktivizálása, és annak megakadályozása, hogy a munkájukat újonnan elveszített álláskeresők tekintetében bekövetkezzen a munka világától való elszakadás (Gyetvai, 2012).

Az új rendszer célja:

- a közfoglalkoztatás megszervezése,
- a társadalmilag hasznos munkavégzési formák előtérbe állítása,
- az állami források hatékonyabb felhasználása,
- a álláskereső bevonása,
- a közfoglalkoztatás új értéket teremtsen,
- közvetlen és közvetett foglalkoztatás bővítése,
- munkahelyteremtés,
- munkához jutás segítése,
- szociális kohézió (2. ábra) (Csoba et al, 2007).

Manapság a ház, tanya körül rendelkezésre álló termelési erőforrások és eszközök gyakran kihasználatlanok, az ólak üresek, tanyaépületek romosak, az állattartó épületek szerkezete amortizálódott, a jószágok száma csökken. A vidék népességtartó képességének csökkenését, a vidéki térségek elnéptelenedését, elszegényesedését Hgyor (2012) kutatásai szerint jól szervezett háztáji gazdálkodás újraindításával lehetne megállítani. Az összetett, komplex célokat szolgáló vidékfejlesztési program elsősorban az élőmunka-igényes ágazatokat preferálja (állattenyésztés, kertészet), a hazai állatlétszám folyamatos gyarapítását szolgálja. A ház körüli udvarokban, ólakban, tanyákon kis

2. ábra A szociális gazdaság működési mechanizmusa (Nagyné, 2011)

költséggel tartható (kis)állatfajok tartását, illetve a konyhakerti növények termesztését ösztönzi, kiegészítő jövedelemszerzést, részmunkaidős és helyi foglalkoztatást biztosít. Növeli az önellátást és a külső tényezőktől való függetlenedést, erősíti a térségi, gazdasági autonómiát, öngondoskodásra nevel, egészséges, friss, nyomon követhető hazai élelmiszerek előállítását célozza.

A Vidékfejlesztési Minisztérium 2010–2013 között számos kiemelt projektet indított, amelyek jelenleg is a Földművelésügyi Minisztérium kísérleti mintaprogramjaiként futnak. A programok elsődlegesen a hátrányos helyzetű, elszegényedett térségek falvaiban nehéz körülmények között élő gyermekes családok megélhetésének és életkörülményeinek javítására irányulnak. Közvetett célként fogalmazódik meg a vidéki közösségek megőrzése, a vidéki foglalkoztatás növelése, a vidéki népesség helyben tartása, elvándorlásának mérséklése, a hátrányos helyzetű családok számára rész- vagy főmunkaidős munkalehetőség biztosítása, a térségi szociális feszültségek csökkentése, a családok megélhetési gondjainak enyhítése, összességében a falu- és vidékfejlesztés támogatása.

A programok segítik az értékteremtő és közösségi foglalkoztatást, a munka világába történő visszatérést, a társadalom szövetébe való beilleszkedést, hangsúlyozzák az állatgondozás felelősségét, öngondoskodást, illetőleg a kistermelővé, vállalkozóvá válás lehetőségét. A program nyitott, bármely szervezet vagy magánszemély csatlakozhat

hozzá, aki hisz a munkában, aki küzd a szegénység ellen, és aki hisz abban, hogy a felemelkedés záloga a vidék közösségmegtartó ereje.

Néhány vidékfejlesztési program:

1.Kisállat-tenyésztési programok:

1/a..Nyúltenyésztési alprojekt (tervezett keretösszeg: 1 milliárd Ft)

Önellátási forma (Nyúl-unok a munkáért program) (1. táblázat)

Az agroszociális önellátási formára allokálható forrás: 600.000.000.- Ft

Támogatás értéke: 100.000.- Ft/család

Támogatandó családok száma: 6000

Projektmegvalósítás időtartama: 2014–2015

Anyanyúl-kihelyezés területe: országos

Egy megyén belül bevonható családok száma: fogadókészségtől, infrastruktúrától, szociális helyzettől, logisztikától, forrástól függően: változó

A projekt (piaci-vállalkozói forma – „B” komponens) ökonómiai kalkulációja VM (2014)

A piaci-vállalkozói formára allokálható forrás:	400.000.000.-Ft
Központi tenyésztelep (1000 anyás):	130.000.000.-Ft
Bak telep (500-as):	80.000.000.-Ft
Hízlaló telep (50.000-60.000-es):	20.000.000.-Ft
Koordinációs telepek (200-500 anyás):	140.000.000.-Ft
Családi vállalkozói telepek (50-60 anyás):	30.000.000.-Ft
Projektmegvalósítás időtartama:	2014-2015
Projektmegvalósítás területe: részleges (feldolgozó üzem – Baja – közeli megyék)	
1 db 1000 anyás telep (128.000-130.000 Ft/négyzetméter)	130 millió Ft
1 db 500-as bak telep	80 millió Ft
1 db 50.000-60.000-es hízlaló telep (40.000 Ft /négyzetméter)	20 millió Ft (meglévő épületbe)
1 db 500 anyás telep	65 millió Ft (elhelyezés meglévő épületbe)
3 db 200 anyás telep	25 millió Ft/telep (elhelyezés meglévő épületbe)
25 db 50-60 anyás telep	1,2 millió Ft/telep (elhelyezés meglévő épületbe)

A programhoz szükséges, kihelyezendő tenyészegyedekek száma összesen	36.000 db (ebből 6.000 bak)
A programhoz szükséges, kihelyezendő tenyészegyedekek száma családonként	6 db (ebből 1 bak)
Hízónyúl értékesítési átlagára (Ft/kg)	460 Ft + ÁFA/kg
Hízónyúl vágási súlya (átlagosan, a 12-13. hétre)	2, 65 kg/db
Fialásonkénti szaporulat (átlagosan, 1 anyára)	9 db
Fialások száma évente (átlagosan, 1 anyára)	6 db
1 anya után született szaporulat évente (átlagosan)	54 db
Születéskori testtömeg (átlagosan)	55g/egyed
Elválasztás ideje (átlagosan)	35- 40 nap
Hízalás alatti (49 nap) napi átlagos testtömeggyarapodás	40-42 g
Fialások közötti napok száma 1 anyára (átlagosan)	55-60 nap
Vemhességi idő (átlagosan)	31-33 nap
Fajlagos összes takarmányfelhasználás 1 kg értékesített hízónyúlra	3,7-4,0 kg
Takarmány jelenlegi átlagára	80-85 Ft/kg
Fialásonkénti választott szaporulat 1 anyára (átlagosan)	8 db
1 anya után évente választott szaporulat (átlagosan)	48 db/év
1 anya után értékesített vágónyúl (átlagosan)	42db
1 fialásra jutó értékesített vágónyúl anyánként (átlagosan)	7 db
Értékesíthető hízó kg 1 anyára	111 kg
Értékesíthető hízó kg 5 anyára	555 kg
1 anya után értékesített vágónyúlból származó potenciális jövedelem (átlagosan)	$42 \times 2,65 \times 460 = 51.198 \text{ Ft/év/anya}$
5 anya után értékesített vágónyúlból származó potenciális jövedelem (átlagosan)	$51.198 \times 5 = 255.990 \text{ Ft/év}$
Támogatás mértéke családonként (tenyészállatok, felszerelés, eszközök, 3 havi takarmány, gyógyszer, képzés, oktatási anyag, állatorvosi szolgáltatás)	100.000.- Ft/család
A projekt költsége 6.000 család esetén	$6.000 \times 100.000 = 600.000.000.- \text{ Ft}$
Potenciális jövedelem 6.000 család esetén	$255.990 \times 6.000 = 1.535.940.000.- \text{ Ft}$

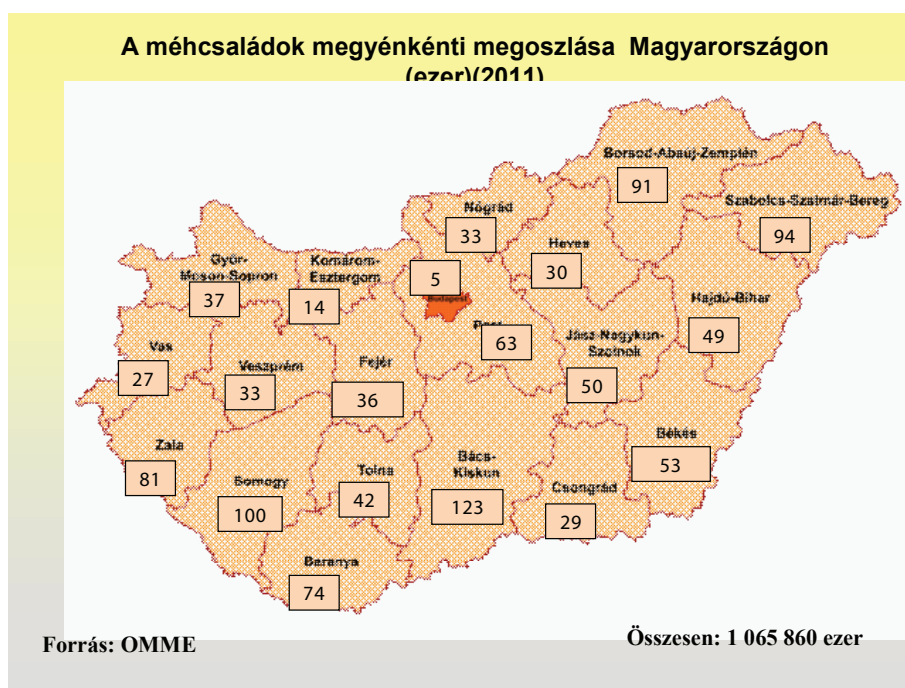
1. táblázat: A projekt (agroszociális önellátási forma – „A” komponens) ökonómiai kalkulációja VM (2014)

Egy 1000 anyás telep köré olyan integrációk kerülnének kialakításra, amelyek biztosítják a 3-4 hetenkénti 5-6 ezer db-os vágónyúl felvásárlási lehetőséget.

Anyatelepek esetében anyánként éves szinten 10.000.- Ft nyereség, míg hizlalás (60.000 db/forgó) esetén forgónként 1,2 millió Ft, éves szinten 7-8 millió Ft nyereség várható.

1/b. Húsgalamb-tenyésztési alprojekt (tervezett keretösszeg: 500 millió Ft)

Családi jövedelem-kiegészítő vállalkozási modellt legalább 200 tenyészpárra célszerű építeni. Egy 200 m² hasznos alapterületű, kezelőfolyosóval ellátott istállóba, 10 db 4x4 m-es fakkba összesen 500-600 pár galamb is elhelyezhető, ezen belül egy lekerített fakkba 50-60 pár galamb is betehető. Az istálló takarításra, fertőtlenítésre különös gondot kell fordítani. A költszkekrényeket legalább 60x80x30-as méretűre, páronként 2 fészekkel (fészektányérral és fészekanyaggal) célszerű tervezni és kialakítani, mert 12-14 napra új tojásrakás indul. Amennyiben egy család, közösség, vagy vállalkozás mintegy 50-60 pár galambot tart, akkor évente, páronként 8-10 kg madárral számolhat, ami mintegy 500 kg minőségi húst jelent. Az ilyen családi méretű gazdaságok már integrálhatók egy felvásárlási rendszerbe, akár egy szociális szövetkezetbe. Amennyiben egy faluban mintegy 10 család csatlakozik a programhoz, az már olyan mennyiség, amelyre

3.ábra A méhcsaládok megyénkénti megoszlása (OMME, 2011)

logisztikát is lehet építeni, és kapcsolni lehet a termelést egy térségi, később pedig egy országos integrációhoz.

1/c. Ökoszociális méhészeti alprojekt (tervezett keretösszeg: 400 millió Ft)

A méhészetek országon belüli megoszlása (12. ábra) alapján jól kivehető, hogy az elmaradott régiókban, – felismerve a lehetőséget és építve a régiók ökológiai adottságaira és a hagyományokra, – a méhészetek száma magasabb. Ez egy olyan vidékfejlesztési potenciált jelent, amit nem szabad figyelmen kívül hagyni a családi gazdaságok fejlesztési stratégiájának kidolgozása és megvalósítása során.

Dr. Barancsi Ágnes
intézetvezető főiskolai docens, GFF

FELHASZNÁLT IRODALOM

A Kormány 1074/2012. (III. 28.) Korm. határozata a Nemzeti Vidékstratégia végrehajtásával összefüggő feladatokról

Csoba Judit – Frey Mária – G. Fekete Éva – Lévai Márta - Soltész Anikó: *Szociális gazdaság kézikönyv*. Szerk.: Frey Mária, OFA-ROP Hálózat. Budapest, 2007, Országos Foglalkoztatási Közalapítvány.

Csoba Judit: *A tisztességes munka. A teljes foglalkoztatás: a 21. század esélye vagy utópiája?* 2010, L'Harmattan Kiadó.

<http://www.parlament.hu/irom39/00047/00047.pdf>. 2015.02.22.

Gyetzvai Gellért: *Kis Fehér Könyv a szociális (jellegű) foglalkoztatásról*. Békés, 2012, Szent Lázár Alapítvány.

Hogyor Veronika: *Közös gondok – közös megoldások? Jövőteremtő fejlődési utak hátrányos helyzetű falvainkban*. Budapest, 2012, Diplomamunka.

Nagyné Varga Ilona – Jász Krisztina: *Helyzetelemzés az OFA Szövetkezz/2007 pályázati kiírás által támogatott szociális szövetkezetek körébe*. Budapest, 2010, OFA.

Nagyné Varga Ilona III.: *Fenntarthatósági ötletek, javaslatok*. In *Módszertani kézikönyv Szociális szövetkezetek az alakulástól a fenntartható működésig*. Szerkesztő: Szamadó Róza. OFA Hálózat KoopeRáció kiemelt projekt, Budapest, 2011, OFA.

OMME: *Méhcsaládok megyénkénti megoszlása térkép*. 2011.

Vidékfejlesztési Minisztérium: *A háztáji gazdálkodás keretébe integrálható agroszociális mintaprogramok*. 2014. Nakvi, Budapest.

A MEZŐGAZDASÁG VERSENYKÉPESSÉGÉNEK NÉHÁNY KÉRDÉSE A DÉL-ALFÖLDÖN

BEVEZETÉS

Magyarország adottságai a mezőgazdaság számára kedvezőek, így ma is fontos a szerepe. A rendszerváltás óta eltelt időszakban azonban megváltozott Magyarország agrártermelése, az ágazat szerepe csökkent. A globalizált világ gazdaság és hazánk Európai Uniói tagsága is jelentős kihívást jelent a mezőgazdaság számára.

A dél-alföldi régió kiváló természeti adottságokkal rendelkezik, fontos a tradíció, a kiemelkedő szakértelem, ennek köszönhetően e régióban a mezőgazdaság jelentősége nagyobb. A régióban az ágazat kiemelt szerepét jelzi a mezőgazdaságban foglalkoztatottak országosnál magasabb aránya az összes foglalkoztatotthoz viszonyítva, az országos átlagnál nagyobb hozzájárulása a bruttó hazai termékhez, valamint az ágazat jelentősebb részesedése a beruházásokban. A Dél-Alföld gazdaságában a mezőgazdaság részesedése nagyobb, mint a többi régióban.

Sarkalatos kérdés a dél-alföldi régió mezőgazdaságának versenyképessége, illetve az azt befolyásoló tényezők. A versenyképesség a vállalatok, iparágak, régiók, nemzetek és nemzetek feletti régiók képessége a relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint tartós létrehozására, miközben nemzetközi (globális) versenynek vannak kitéve.¹ Az agrárágazat versenyképességet befolyásoló tényezők nemzetgazdasági szinten: a természeti és talajadottságok, a termelőknek nyújtható előnyök, a termelőkre kényszerített hátrányok, valamint a nemzetközi előnyök és hátrányok; vállalati szinten: a természeti adottságoktól függő tényezők, a termelőtől függő (termelési szerkezet, technológia, üzem- és munkaszervezés, kooperáció, integráció) tényezők, valamint az állami beavatkozás.² Különösen fontos a versenyképesség szempontjából a struktúra, a koncentráció, a horizontális és vertikális integráció, valamint a minőség és az értékesítés.³ A továbbiakban a struktúra és a koncentráció kérdését vizsgáljuk meg röviden.

1 Lengyel Imre: *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*. Szeged, 2003, JATEPress.

2 Buday-Sántha Attila: *A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi fejlődésben*. Pécs, 2004, Pécsi Tudományegyetem.

3 Abonyiné Palotás Jolán: Gondolatok mezőgazdaságunk versenyképességének fokozásáról. *A Földrajz Tanítása*, XVIII. évfolyam 5. szám, 2010, 3–7.

A MEZŐGAZDASÁG STRUKTÚRÁJA

Döntő jelentőségű volt hazánk gazdasága és mezőgazdasága tekintetében a rendszerváltás. Az előző rendszer gazdaságirányítási mechanizmusai, termelési rendszerei megszűntek, új helyzet állt elő a mezőgazdaságban. 1961-től a nagyüzemi termelés volt jellemző, döntően az állami gazdaságok, és a termelő szövetkezetek keretén belül folyt a mezőgazdasági termelés. A Dél-alföldi régió megyéiben is nagyüzemi keretekben folyt a termelés, a földterület 85,5 %-át állami gazdaságok és termelő szövetkezetek hasznosították. A rendszerváltás után új helyzet állt elő, a földterületek jelentős része magánkézbe került, és sajátos új birtokstruktúra jött létre.

A földterület művelési ágak szerinti megoszlását tekintve a Dél-alföldi régió eltér az országos átlagtól.⁴ Számottevő az eltérés a szántó részarányát tekintve, a Dél-Alföldön ez az érték 53,9 %, míg az országos érték 46,6 %. A kert és a gyümölcsös esetében nem jelentős a különbség, a szőlő területének aránya a régióban megközelítőleg másfélszerese az országos értéknek. A gyepek területének aránya kicsivel magasabb a régióban. Az erdősültségi fok tekintetében jelentős a különbség, Magyarországon az erdő részaránya 20,7 %, míg a Dél-Alföldön csak 13,1 %. A művelés alól kivett területek aránya 20,1 % a régióban, ami az országos átlagot jelentő 20,6 %-kal megközelítőleg azonos (1. táblázat).

Megnevezés	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád	Dél-Alföld	Magyarország
Szántó	41,4	70,6	57,3	53,9	46,6
Kert	0,7	0,9	0,7	0,8	0,9
Gyümölcsös	1,1	0,2	0,9	0,8	1,0
Szőlő	2,5	0,1	0,5	1,3	0,9
Gyep	12,3	5,7	6,5	8,9	8,2
Erdő	20,9	4,8	8,4	13,1	20,7
Nádas	1,0	0,2	0,5	0,7	0,7
Halastó	0,2	0,2	0,9	0,4	0,4
Műv. alól kiv. ter.	19,9	17,3	24,3	20,1	20,6
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

1. táblázat. A földterület művelési ágak szerinti megoszlása, 2010.⁵

A régió belül jelentős eltérések tapasztalhatók. A szántó részaránya a régió átlagánál lényegesen magasabb Békés megyében 70,6 %-os értékével, míg Bács-Kiskun megye esetében 41,4 %-os értékével az országos átlag alatt marad. Békés és Csongrád megyében települési szinten esetenként a 90,0 %-ot is meghaladja az értéke. A kert részaránya megközelítőleg ugyanakkora a régió három megyéjében, a gyümölcsös és a

⁴ Komarek Levente: *A Dél-Alföld agrárszerkezetének sajátosságai*. Szeged, 2008, Csongrád Megyei Agrár Információs Szolgáltató és Oktatásszervező Kht.

⁵ Magyarország mezőgazdasága, 2010, (Általános mezőgazdasági összeírás), KSH. Saját számítás.

szőlő részaránya azonban Békés megye esetében nagyon alacsony. A szőlő részaránya Bács-Kiskun megyében a legmagasabb: 2,5 %. A gyepek részarányát tekintve is jelentős eltérések figyelhetők meg. Bács-Kiskun megyében a részaránya magas, 12,3 %, míg Békés megyében viszonylag alacsony, 5,7 %. Az erdőszültségi fok esetében is markáns eltérések figyelhetők meg a régió megyéi között. Bács-Kiskun megyében az erdő részaránya az országos átlagnál is magasabb: 20,9 %, míg Békés megyében mindössze 4,8 %. A nádas és a halastó esetében kisebb eltérések figyelhetők meg. A művelés alól kivett területek részaránya Csongrád megyében magasabb a régió átlagértékénél, a másik két megyében alatta marad.

A dél-alföldi régióon belül a földterületek művelési ág szerinti megoszlásában történtek változások a rendszerváltás óta. E változások iránya és mértéke közel hasonló volt a régió megyéin belül. Visszaesett a szántó részaránya, 59,2 %-ról 53,9 %-ra, valamint kis mértékben a gyepek területe is csökkent. Jelentősen csökkent a kert és a szőlő területek aránya, a gyümölcsösök gyakorlatilag nem változott. A régió erdőszültségi foka emelkedett, valamint nőtt a nádas és a halastó részaránya is. A legjelentősebb változást a művelés alól kivett területek részarányának növekedése jelenti, 9,6 %-ról 20,1 %-ra nőtt részesedésük (2. táblázat).

Megállapítható, hogy a földterület hasznosításában bár történtek változások, a struktúrát tekintve nem változott jelentősen a helyzet. Egyedül a művelés alól kivett területek részaránya nőtt jelentős mértékben, a többi művelési ág csökkenése ennek tudható be, de az egyes művelési ágak egymáshoz viszonyított aránya tekintetében árnyaltabb a változás. A művelés alól kivett területek növekedése a mezőgazdaság fokozatos visszaszorulására utal. Urbanizációs és infrastrukturális fejlődést, illetve a gazdaság szerkezetén belül az ipari és a szolgáltató szektor szerepének növekedését jelzi.

Megnevezés	1988	2010
Szántó	59,2	53,9
Kert	2,2	0,8
Gyümölcsös	0,9	0,8
Szőlő	2,6	1,3
Gyep	13,8	8,9
Erdő	10,8	13,1
Nádas	0,5	0,7
Halastó	0,4	0,4
Műv. alól kiv. ter.	9,6	20,1
Összesen	100,0	100,0

2. táblázat. A földterület művelési ág szerinti megoszlásának változása a Dél-Alföldön.⁶

⁶ Területi statisztikai évkönyv, 1988, KSH. ÁMÖ, 2010, KSH. Saját számítás.

A mezőgazdasági struktúra vizsgálatához célszerű a növénytermesztést is, azon belül a szántóföldi növénytermesztést megvizsgálni. E tekintetben is számottevő változások történtek mindhárom megyében a rendszerváltás óta. A legfontosabb szántóföldi növények vetésterületét vizsgálva megállapítható, hogy a gabonafélék termesztése a Dél-Alföldön nem változott jelentősen. A búza és a kukorica dominanciája továbbra is kiemelkedő, a szántóföldek közel felén e két növényt termesztik, részarányuk 24,2 % ill. 23,9 %. E tekintetben különbség található a régió megyéi között: Békés megyében magasabb a búza és a kukorica együttes részaránya 51,9 %-os, míg Bács-Kiskun megyében alacsonyabb 43,9 %-os értékkel (3. táblázat).

Megnevezés	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád	Dél-Alföld	Magyarország
Gabonafélék	62,6	61,3	61,3	61,8	62,5
Búza	19,3	25,6	29,1	24,2	24,3
Kukorica	24,6	26,3	19,0	23,9	27,3
Száraz hüvelyesek	0,1	1,1	0,9	0,7	0,5
Gyökérnövények	1,3	0,2	1,5	0,9	0,9
Cukorrépa	0,6	0,1	0,3	0,3	0,4
Ipari növények	18,1	18,9	17,4	18,2	19,8
Napraforgó	9,6	12,9	12,0	11,5	11,1
Repce	5,2	3,2	3,2	3,9	6,4
Takarmánynövények	9,8	6,2	7,8	7,9	7,5
Zöldségfélék	2,5	2,5	3,7	2,8	1,4
Egyéb	5,6	9,8	7,4	7,7	7,4
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

3. táblázat. Szántóföldi növények vetésterületének megoszlása, 2010.⁷

Jelentős mértékben csökkent a zöldségfélék, a cukorrépa és a takarmányfélék termesztése. Utóbbiak a feldolgozóipar visszaesésére és a jelentős mértékben lecsökkent állatállomány kisebb igényére vezethető vissza. Emelkedett azonban az ipari növények, különösen a repce és a napraforgó részaránya.

Összességében megállapítható, hogy a búza, a kukorica és a napraforgó dominanciája jellemzi a régió szántóföldi növénytermesztését. A struktúra viszonylag megmerevedett, a vetésszerkezet hasonló a rendszerváltás előtti nagyüzemi termeléshez, azonban napjainkban a termelés jelentős részét sok esetben elaprózott birtokszerkezetű egyéni gazdaságok valósítják meg, akik számára ez nehezebb feladat.

Az állattenyésztés kapcsán a legjellemzőbb tény a Dél-Alföld esetében az állatállomány radikális lecsökkenése a rendszerváltás óta. Ennek következtében a főbb mezőgazdasági ágak egymáshoz viszonyított arányai megváltoztak az állattenyésztés rovására.⁸

⁷ ÁMÖ, 2010, KSH. Saját számítás.

⁸ Abonyiné Palotás Jolán – Komarek Levente: *Jegyzet Magyarország társadalomföldrajza tanulmányozásához*. Szeged, 2005, JATEPress.

A rendszerváltást megelőző időszakhoz viszonyítva a régióban a szarvasmarhaállomány 47,3 %-ra, a sertésállomány 33,1 %-ra, a juhállomány 67,7 %-ra a esett vissza (4. táblázat). A csökkenés mértéke a régió megyéiben jelentős különbségeket mutat, az egyes állatállományok különböző mértékben csökkentek, főleg Békés és Csongrád megyében volt jelentős a visszaesés. Bács-Kiskun megyében azonban ez kisebb mértékű volt, s a juhállomány kapcsán nagyon jelentős emelkedés tapasztalható (4. táblázat).

Megnevezés	2010/1988 (százalékban)			
	Bács-Kiskun	Békés	Csongrád	Dél-Alföld
Szarvasmarha	59,8	47,9	34,8	47,3
Sertés	53,1	30,8	22,2	33,1
Juh	197,2	24,3	51,8	67,7
Tyúk	92,4	26,2	25,3	42,1

4. táblázat. Az állatállomány alakulása a Dél-Alföldön⁹

KONCENTRÁCIÓ A MEZŐGAZDASÁGBAN

A koncentráció megfigyelhető a modern tőkés mezőgazdaságban és mezőgazdasági termelésben. A versenyképes, megfelelő mennyiségű és minőségű áru előállításához a fokozódó szabályozások és technológiai előírások miatt szükséges a megfelelő koncentráció.¹⁰ A magyar mezőgazdaságot a szocialista időszakban meghatározó nagyüzemi gazdálkodás szerepe, súlya a rendszerváltást követően nagymértékben csökkent, új helyzet állt elő, a földterületek jelentős részének magánkézbe kerülésével sajátos új birtokstruktúra jött létre, az üzemi koncentráció alapjaiban változott meg. Az átalakulást követően a koncentrációval ellentétes folyamatok játszódtak le, a szétaprózódási folyamatok voltak meghatározók.¹¹ Az utóbbi időszakban bekövetkező változások ugyanebbe az irányba mutattak, az egyéni gazdaságok aránya a termelésben csökkent, s ennek kihatásai a koncentrációban is érvényesültek.

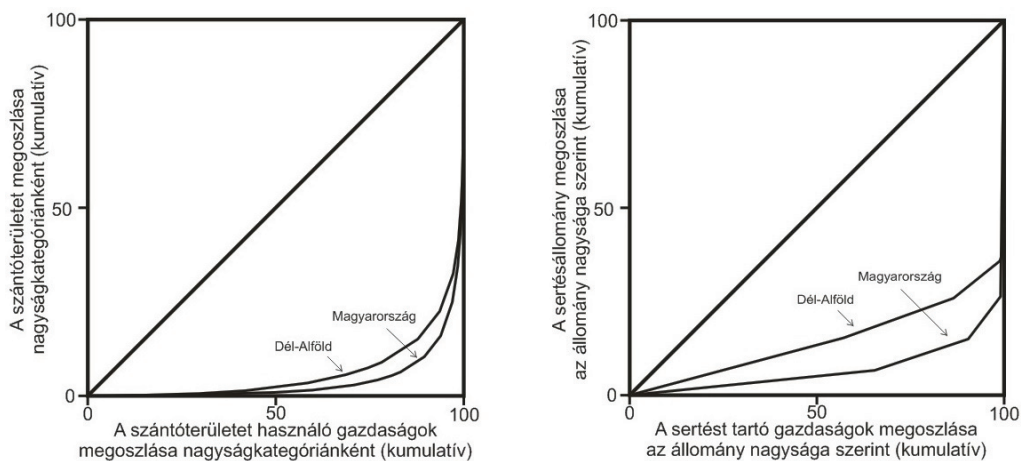
A növénytermesztés koncentrációjának vizsgálatához a szántó művelési ághoz tartozó földterületek koncentrációját kell először megvizsgálni. A rendszerváltás után a szántóföldek nagy része is privatizálódott, a szántóföldi hasznosítású területek jelentős része egyéni gazdaságok kezébe került. Az egyéni gazdaságok részaránya a legmagasabb az Alföld két régiójában, azonban az utóbbi időszakban jelentősen lecsökkent az egyéni gazdaságok száma, valamint kisebb mértékben az általuk művelt szántó területe, ugyanakkor emelkedett az egy egyéni gazdaságra jutó szántóterület nagysága, s nagyobb mértékben az egy gazdaságra jutó szántóterület nagysága is.

⁹ Területi statisztikai évkönyv, 1988, KSH. ÁMÖ, 2010, KSH. Saját számítás.

¹⁰ Gazdag László: Versenyképes agrártermelés és a régió versenyképessége. In: Farkas Beáta – Lengyel Imre: *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szeged, 2000, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, 33-38.

¹¹ Buday – Sántha 2004.

A szántó művelési ág koncentrációjáról megállapítható, hogy az üzemi koncentráció nagyon alacsony, a területi koncentráció viszont igen magas. 2007-ben országosan az 5 hektárnál kisebb gazdaságok adták az összes gazdaság 83,2 %-át, s ezek művelték a szántóterület 6,4 %-át, ugyanakkor a 100 hektárnál nagyobb gazdaságok az összes gazdaság 1,6 %-át tették ki mindössze, mégis a szántóterület 65,6 %-a tartozott hozzájuk. A Dél-Alföldön az 1 hektár alatti nagyságkategóriákra kisebb szántóhányad esett, mint országosan. A közepes méretű 1-50 hektárig terjedő nagyságkategóriákra azonban e régióban esett Magyarország összes régiója közül a legnagyobb szántóhányad. (1. ábra).

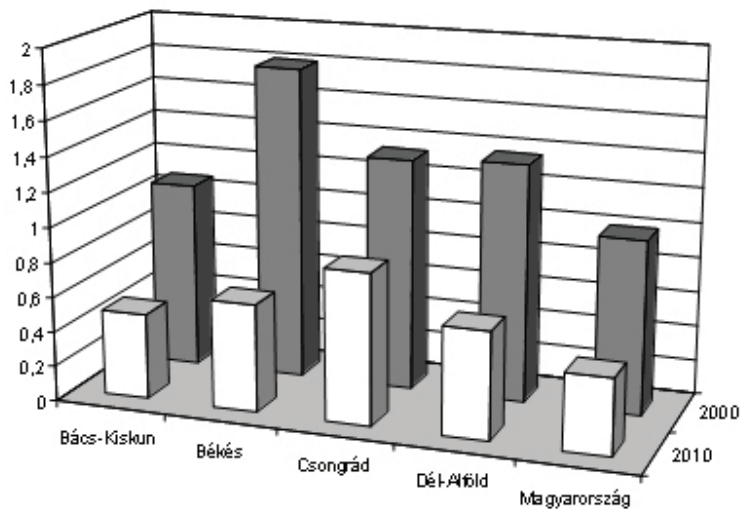
1. ábra. A szántóterület és a sertésállomány koncentrációja, 2007.¹²

Az állattenyésztés koncentrációja kapcsán a sertésenyésztés koncentrációját vizsgálhatjuk. A sertésállomány a rendszerváltást követően folyamatos visszaesést mutatott, Magyarország összes régiójában lecsökkent a száma. Az állomány volumenének csökkenésében azonban a 2000-es évek elejétől kezdve nagyon jelentős különbségek találhatók. A gazdálkodó szervezetek által birtokolt sertésállomány mérete nem, vagy csak csekély mértékben csökkent, az egyéni gazdaságok által birtokolt állomány azonban mindenütt jelentősen visszaesett. Az egyéni gazdaságok és a gazdálkodó szervezetek által birtokolt állomány egymáshoz viszonyított aránya jelentősen megváltozott utóbbiak javára (2. ábra).

A sertésenyésztés koncentrációját tekintve megállapítható, hogy az állomány koncentrációja magas, az üzemi koncentráció azonban alacsony. Magyarországon 2007-ben az 50 darabnál kevesebb sertéssel rendelkező gazdaságok tették ki az összes gazdaság 99,1 %-át, míg az állatállomány 26,3 %-val rendelkeztek, ugyanakkor az 1000 darabnál több sertést tenyésztő gazdaságok tették ki a gazdaságok 0,1 %-át, s az állomány 66,7 %-át birtokolták. A koncentráció a legkisebb mértékű a Dél-Alföldön, amely régió-

¹² Magyarország mezőgazdasága, 2007, (Gazdaságszerkezeti összeírás), KSH. Saját szerkesztés.

ban a legmagasabb sertésállomány volumene, ill. az egyéni gazdálkodók által tenyésztett állomány volumene. E régióban a 10-49 darab sertéssel rendelkező gazdaságok vannak jelen a legnagyobb arányban, ezek birtokolják az állomány legnagyobb hányadát. Megállapítható, hogy a legkisebb koncentrációval rendelkező Dél-Alföldön főleg a közepes méretű gazdaságok vannak többségben.

2. ábra. A sertésállomány összetételének változásai (egyéni gazdaságok/gazdasági szervezetek), 2010.¹³

A mezőgazdaság koncentrációjának sajátosságait jól jellemzi az egy gazdaságra jutó átlagos állatállomány és használt mezőgazdasági terület nagysága a gazdálkodó szervezetek és az egyéni gazdaságok összehasonlításában. A gazdálkodó szervezetek átlagosan lényegesen nagyobb állatállománnyal és mezőgazdasági területtel rendelkeznek, mint az egyéni gazdaságok. Az utóbbi időszakban bekövetkező változásokat tekintve azonban találhatók különbségek. Az egyéni gazdaságok esetében az egy gazdaságra jutó állatállomány és használt mezőgazdasági terület is növekedett, azonban ez az egyéni gazdaságok felszámolódásának következtében ment végbe. A gazdálkodó szervezetek esetében az egy gazdaságra jutó állatállomány növekedett, azonban a használt mezőgazdasági terület jelentősen csökkent (5. táblázat).

¹³ ÁMÖ, 2000, 2010, KSH. Saját szerkesztés.

Megnevezés	Egy gazdaságra jutó állatállomány (állategység)				Egy gazdaságra jutó használt mezőgazdasági terület (hektár)			
	Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok		Gazdasági szervezetek		Egyéni gazdaságok	
	2000	2010	2000	2010	2000	2010	2000	2010
Bács-Kiskun	678	678	3	6	549	279	3	6
Békés	598	717	3	3	607	411	4	7
Csongrád	775	1149	3	3	469	361	3	5
Dél-Alföld	670	773	3	4	543	340	3	6
Magyarország	609	643	2	3	533	323	3	5

5. táblázat. Az egy gazdaságra jutó állatállomány és a mezőgazdasági terület alakulása.¹⁴

ÖSSZEZÉS

Összegezve megállapítható, hogy a Dél-alföldi régióban mezőgazdaság jelentős szerepet tölt be, azonban az ágazat versenyképessége szempontjából a struktúra és a koncentráció nem ideális. A termelési szerkezet nem változott jelentősen a rendszerváltást követően, a megváltozó piaci környezetre és az új kihívásokra csak kevéssé reagált az ágazat. A koncentrációt tekintve megállapítható, hogy az üzemi koncentráció alacsony, ugyanakkor a területi koncentráció, ill. az állatállomány magas. Az utóbbi időszakban a koncentráció kis mértékben növekvő tendenciát mutatott, azonban ennek az oka nem a szerkezetváltás, az innovatív megújulás, hanem az egyéni gazdaságok felszámolódása volt. Az Európai Unió csatlakozás és a megváltozó világgazdasági környezet miatt az utóbbi időszakban a magyar mezőgazdaságot érintő kihívások legjelentősebben az egyéni gazdaságokat sújtották, a gazdasági válság is őket érinti legérzékenyebben.

*ifj. Soós István
tanársegéd, GFF*

¹⁴ ÁMÖ, 2000, 2010, KSH.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

Abonyiné Palotás Jolán: Gondolatok mezőgazdaságunk versenyképességének fokozásáról. *A Földrajz Tanítása*, XVIII. évfolyam 5. szám, 2010, 3–7.

Abonyiné Palotás Jolán – Komarek Levente: *Jegyzet Magyarország társadalomföldrajza tanulmányozásához*. Szeged, 2005, JATE Press.

Buday-Sántha Attila: *A természeti tőke és az agrárgazdaság szerepe a területi versenyképességben*. Pécs, 2004, Pécsi Tudományegyetem.

Csatári Bálint – Farkas Jenő Zsolt: Vélemények a magyar vidékről. *A falu*, XXV. évfolyam, 3. szám, 2010, 9–19.

Gazdag László: Versenyképes agrártermelés és a régió versenyképessége. In: Farkas Beáta – Lengyel Imre: *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szeged, 2000, SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATE Press, 33–38.

Komarek Levente: *A Dél-Alföld agrárszerkezetének sajátosságai*. Szeged, 2008, Csongrád Megyei Agrár Információs Szolgáltató és Oktatásszervező Kht.

Lengyel Imre: *Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon*. Szeged, 2003, JATE Press.

Magyarország mezőgazdasága, 2000, (Általános mezőgazdasági összeírás), KSH.

Magyarország mezőgazdasága, 2007, (Gazdaságszerkezeti összeírás), KSH.

Magyarország mezőgazdasága, 2010, (Általános mezőgazdasági összeírás), KSH.

Nagy Gábor (szerk.): *Dél-Alföld*. Budapest-Pécs, 2009, MTA RKK – Dialóg-Campus Kiadó. (A Kárpát-medence régiói; 10.)

Területi statisztikai évkönyv, 1988, KSH.

AZ EGYHÁZAK SZEREPE BÉKÉS VÁRMEGYE OKTATÁSÜGYÉBEN A TRIANONT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

1. BEVEZETÉS

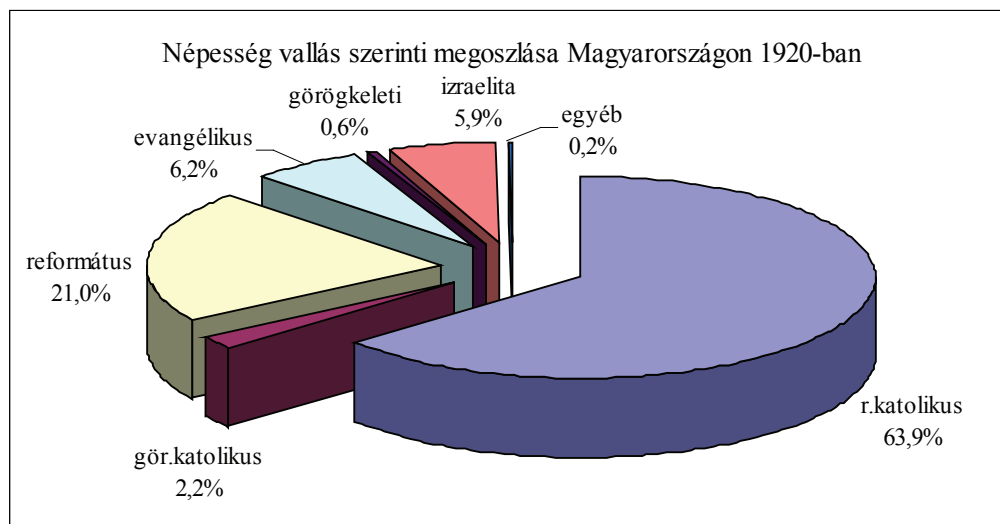
Magyarországon az 1990-ben végbement rendszerváltás megnyitotta azt a lehetőséget, melynek végeredményeként csatlakozhatott az Európai Unióhoz. Ez a lépés az élet minden területén jelentős változást hozott. A politikai, társadalmi, gazdasági átrendeződés természetesen hatott az oktatásügyre, amely mindig is követte a központilag meghatározott irányvonalat. Ennek megfelelően a szocialista érában háttérbe szorított egyházak a 20. század utolsó évtizedének kezdetétől, 40 éves kényszerpihenő után óvodától az egyetemig újra feladatot vállaltak az oktató-nevelő munkában. Az egyházi intézmények zömét a katolikus egyház működteti, ennek azonban, mint mindennek a múltban találhatjuk meg az előzményét. A hívek számát tekintve mindig is a katolikusok voltak legtöbben Magyarországon, így az oktatás minden szintjén a katolikus egyház tartotta fenn a legtöbb intézményt. Az 1948-ban végrehajtott államosításkor tőlük vették el a legtöbb iskolai ingatlant, így az 1990-es években, mikor az állam átadta az egyházak által visszaigényelt intézményeket a katolikus egyház infrastrukturális feltételei lettek újra a legjobbak.

Ahhoz, hogy megértsük a rendszerváltás utáni helyzetet szükséges a szocialista, időszakot megelőző évtizedek oktatásügyét megismerni, ezért tanulmányomban a két világháború közötti etapot veszem górcső alá. Az első részben az országos helyzetet tárom fel, majd hosszabban tárgyalom annak a megyének az oktatási viszonyait, melyben 2014. augusztus 1-től működik a Gál Ferenc Főiskola Pedagógiai Kara. A Szeged-Csanádi Egyházmegye által fenntartott felsőoktatási intézmény azért jelentős ebben a régióban, mert még a Trianon utáni időszakban is protestáns dominancia volt jellemző Békés vármegyére. A statisztikai adatok jól szemléltetik, hogy a többségben lévő protestánsok, közülük is az evangélikusok, az országos helyzettől eltérően milyen jelentős szerepet játszottak a vármegye oktatásügyében.

2. AZ EGYHÁZAK SZEREPE A MAGYAR OKTATÁSÜGYBEN A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN

Magyarország a Trianoni békeszerződés következtében 1920-ban területének kétharmad részét elvesztette, minek következtében a vallási térképe is átrajzolódott.

1. számú diagram

Forrás: Karner Károly: *1931 Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*

Az újonnan kialakult határokon belül maradt népesség vallási struktúrájában az egyes felekezetek összlakossághoz viszonyított arányszáma változott. Az eredeti nagyságú Magyarországhoz képest a megmaradt területeken emelkedett a katolikus hívők aránya 54%-ról 63,9%-ra, a reformátusoké 14%-ról 21%-ra és az izraelitáké 4,1%-ról 5,9%-ra. Az evangélikusok arányszáma 8,06%-ról 6,2%-ra csökkent, de az ország megcsonkítása a legdrasztikusabban a görög katolikus (8,8%-ról 2,2%-ra) és a görögkeleti (9,8%-ról 0,6%-ra) egyházakat sújtotta. A területek elcsatolása a politikai és gazdasági veszteségek mellett az oktatásügyet is érzékenyen érintette. Az egyetemektől az elemi iskolákig számtalan iskolai objektum maradt „külföldön”.

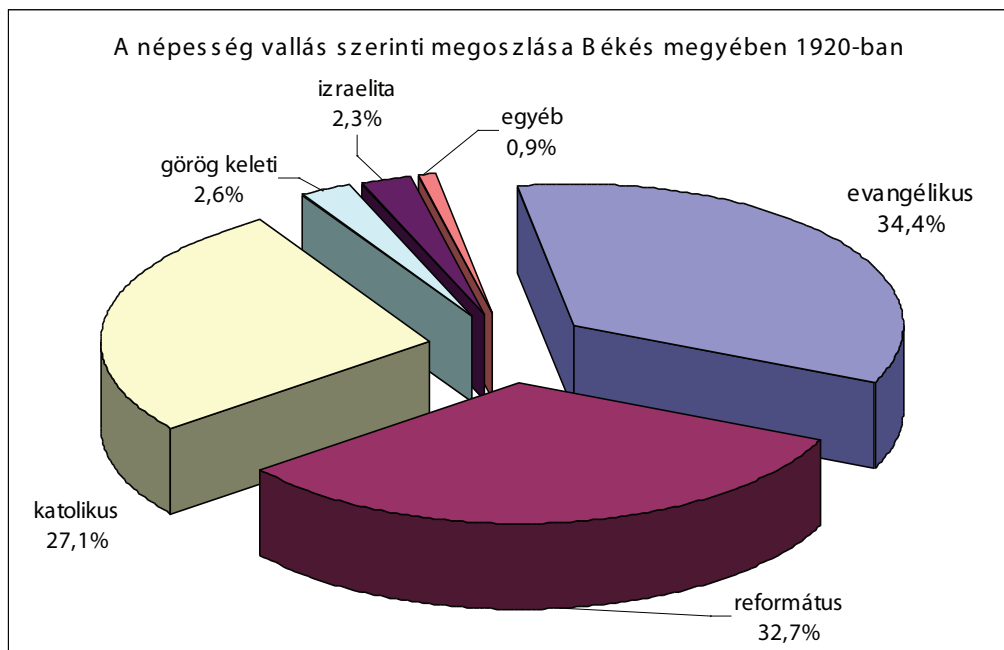
A megmaradt országban a jelentős katolikus dominancia az intézmények számában is megmutatkozott. A húszas évek közepén, az 1927-28-as tanévben az egyházak által fenntartott elemi iskolák közül a katolikusok 62,3%-t, a reformátusok 23,9%-t, az evangélikusok 8,8%-t működtettek. A fennmaradó 5% a többi egyházhoz tartozott. A polgári iskolák közül a katolikusok 73 fiú, illetve leányiskolát tartottak fenn, míg a protestánsok összesen 15-t. A gimnáziumok esetében a római katolikusokra a felekezeti jellegű tanintézetekből 52,3%, a reformátusokra 31,6%, az evangélikusokra 12,3% és az izraelitákra 3,8% esik.¹ Az adatokból kitűnik, hogy a katolikus egyház az összlakossághoz viszonyított arányszámának megfelelő mértékben vette ki a részét az elemi, a középfokú és a középiskolai képzésben.

¹ Karner Károly: *Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Budapest, 1931. 89.

3.1. Az elemi iskolák fenntartó szerinti megoszlása Békés vármegyében

Békés vármegyében az elemi iskolák fenntartó szerinti megoszlásában az országos helyzethez hasonlóan szintén a nagyobb felekezetek dominanciája érvényesült. Az arányok azonban eltérnek a magyarországi trendtől, melyben közrejátszott a Békés vármegyére vallási szempontból jellemző protestáns dominancia.

2.számú diagram

Forrás: Karner Károly: Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában. 1931.

A diagram adataiból kitűnik, hogy Békés vármegyében a lakosság kétharmada tartozott a protestáns egyházakhoz, mely háromszorosa az országos aránynak. Ennek megfelelően a különböző felekezetek által fenntartott iskolák száma is lényegesen más képet mutat, mint Magyarországon.

1.sz.táblázat

A felekezetek által fenntartott elemi iskolák Békés vármegyében

	20/21	25/26	30/31	35/36	40/41
R.katolikus	50	52	59	60	60
Református	24	24	25	25	25
Evangélikus	43	42	42	43	45
Gör.keleti	2	2	3	2	1
Unitárius	1	1	1	1	1
Izraelita	6	7	7	6	5
Összes felekezeti	126	128	137	137	137

Forrás: Statisztikai évkönyv. Magyar Királyi Statisztikai Hivatal

A reformátusok az országos szinthez hasonlóan vették ki részüket az elemi iskolák fenntartásából, közel 20%-t működtettek, ugyanannyit, mint az evangélikusok, akik az országos helyzetükhöz viszonyítva mintegy háromszor többet tartottak fenn. A tény azonban az, hogy a katolikus egyház annak ellenére, hogy hívei a vármegye lakosságából csak 27%-kal részesültek, mégis a legtöbb elemi iskolát működtette. Sőt amíg a többi egyház csak szinten tudta tartani az iskolarendszerét, addig a katolikus egyház 10-zel növelte az intézményei számát a vizsgált időszak végére.

A Magyarországon kevésbé reprezentált egyházak a vármegyében minimális számban tartottak fenn iskolát, igaz azok megtartására vigyáztak. Példa az unitárius iskola, amely kiállva a történelmi viharokat a vizsgált időszakban végig színesítette az elemi iskolák palettáját.

3.2. A békés vármegyei gimnáziumok fenntartó szerinti megoszlása

A hét békés vármegyei gimnáziumra a sokszínűség volt a jellemző. Volt állami (békéscsabai leány), katolikus (gyulai), evangélikus (szarvasi, békéscsabai fiú, orosházi) és református (békési, szeghalmi). Mivel az iskolák fogadták a más vallású diákokat is és az iskolai élet során nem akarták „átnevelni” őket, a szülők zöme inkább a távolságot vette figyelembe gyermeke beíratásánál, mint sem a felekezeti hovatartozást. Ennek ellenére minden iskolában megvan a vallási dominancia a diákok között. Ez érthető, hiszen az az egyházközség karolta fel a gimnáziumokat, melynek az adott területen a legnépesebb volt a hívő családok száma. Mivel az újratelepítés óta Békés vármegyére a protestantizmus a jellemző, ennek megfelelően a vármegyei gimnáziumokban a Gyulai Katolikus Gimnáziumon kívül a protestáns vallású diákok voltak túlsúlyban.

2. számú táblázat

A megyei diákok vallási megoszlása 1920-40 közötti időszak átlagában

	R. kat.	G. kat.	Ref.	Ev.	Gör.kel.	Izr.	egyéb
Békés (ref.)	22,4%	0,2%	63,4%	6,7%	1,1%	5,4%	0,8%
Bcs. Rudolf (ev.)	33,8%	1,1%	12,1 %	37,5%	0,4 %	14,7%	0,4%
Bcs. Lórántffy (állami)	32,7%	0,5%	11,8%	33,9%	0,8%	20,1%	0,2%
Gyula (r.kat)	69,5%	1,2%	16,6%	1,9%	2,5%	8,5%	0,6%
Orosháza (ev.)	23,3%	-	11,5%	54,7%	1,2%	8,9%	0,4%
Szarvas (ev.)	26,4%	-	9,4%	53,3%	0,4	10,2%	0,3%
Szeghalom (ref.)	18,9%	0,4%	69,4%	2,9%	0,7%	6,8%	0,9%
Összesen:	32,3%	0,4%	27,8%	27,4%	1%	10,6%	0,5%

Forrás: Békés vármegyei gimnáziumainak értesítői

A táblázat adatainak elemzésekor szembeötlik az a különbség, ami a két protestáns egyház által fenntartott gimnáziumok tanulói összetételére jellemző. A reformátusok iskoláiban (Békés, Szeghalom) döntő mértékben az egyházkerülethez tartozó diákok jártak és az evangélikusok alig képviseltették magukat. Ez arra vezethető vissza, hogy

Békés vármegyében az evangélikusok viszonylag homogén szigeteket alkottak. Három gimnáziumuk (Békéscsaba, Szarvas, Orosháza) jól lefedte életterületet, ráadásul a Lórántffy leánygimnázium is Békéscsabán működött.

A katolikusok a megye összes gimnáziumában jelentős mértékben képviseltették magukat. A saját fenntartású gyulai intézményben közel 70%-os a részesedésük a diákok között, ami a legmagasabb a hét gimnázium viszonylatában. A többi esetben is a második legnépesebb csoportot alkották, melynek következtében az összesített eredmény alapján a diákok között a legtöbb katolikus volt. Az eloszlásuk viszonylag egyenletes képet mutat ellentétben a protestánsokéval szemben.

Összefüggés figyelhető meg az izraelita diákok és az iskolafenntartók között. A legnagyobb arányban az evangélikus gimnáziumokban, illetve a békéscsabai leánygimnáziumban tanultak. Viszonylag magas volt a számarányuk a katolikus intézményben is, de a két legalacsonyabb érték a református gimnáziumokhoz kapcsolódik.

A görög katolikusok és a görög keleti valláshoz tartozó diákok nem alkottak jelentős csoportokat és az egyéb kategóriába tartozó unitáriusok és a baptisták is csak egyes intézményekben képviseltették magukat.

3.3. A tanulók felekezeti megoszlása az evangélikus tanítónőképzőben

A tanítónőképzőt az evangélikus egyház tartotta fenn, mely a Trianoni békeszerződést követően az új határok másik oldalán maradt intézeteit elveszítve nagy jelentőséget tulajdonított az egyetlen tanítónőképzőjének. Természetesen nyitottá tette más valláshoz tartozó lányok felé is, már csak azért is, mert a vármegyében nem volt másik képzőintézet.

3. számú táblázat

A diákok vallási megoszlása a tanítónőképzőben

	Evangélikus	Református	Római katolikus	Izraelita
1920-21	63,7 %	20,8 %	13,2 %	2,3 %
1925-26	61,5 %	18,7 %	18,7 %	1,1 %
1930-31	83,5 %	8,3 %	7,7 %	0,5 %
1935-36	65,3 %	15,3 %	17,8 %	1,6 %
1940-41	57,4 %	15,9 %	25,6 %	1,1 %

Forrás: Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző értesítői

A tanulók között az evangélikus vallásúak domináltak, a másik legnépesebb csoportot a vizsgált időszak elején a reformátusok alkották, de a '30-as évek végére a katolikusok kerültek többségbe. Az izraelita diákok aránya nem éri el a gimnázium, illetve a polgári iskola tanulói közötti szintet, mely azzal magyarázható, hogy önálló izraelita elemi iskola nem csak a vármegyében, de országos szinten is kevés működött, így a tanítónői pálya nem volt vonzó számukra.

Az elsőprő protestáns többség a tanulók között első olvasatra érthető, hiszen Békés

vármegye lakossága túlnyomó részben közülük került ki. Ez a közel 4/5-ös részesedés azonban jóval magasabb, mint a lakosság részaránya a vármegyében, így a protestáns dominancia önmagában nem ad elegendő magyarázatot. Már csak azért sem, mert a helyiek a megyeiekkel összességben is kisebbségben voltak a más vármegyékből érkező diákokkal szemben.

4. számú táblázat

A diákok megoszlása lakóhely szerint

	szarvasi	békés vármegyei	más vármegyéből
1920-21	29,4	11,8	58,8 %
1930-31	14,9 %	17,7 %	67,4 %
1940-41	43,6 %	20,2 %	36,2 %

Forrás: Szarvasi Evangélikus Tanítónőképző értesítői

A más vármegyékből származó diákok jelentős száma azt jelenti, hogy a vallási hovatartozás döntő volt a szülők intézmény választásánál. Ezt bizonyítja, hogy a más megyéből Szarvason tanulók több, mint 90%-a evangélikus vallású volt. Feltűnő, hogy a diákok között nem csak a szomszédos vármegyékből tanultak itt, hanem távoli régiókból is a szarvasi intézetet választották.

A szomszédos vármegyékből 19-en, a távolabbi régiókból 50-en tanultak Szarvason. Elgondolkodtató, hogy olyan messzi vidékről, mint a dunántúli Vas; Győr, Moson és Pozsony, vagy az észak-magyarországi Zemplén; Szabolcs és Ung vármegyékből miért jöttek ide diákok, amikor sokkal közelebb is találhattak volna protestáns képzőintézetet. A katolikus vallású leányok aránya a '30-as években felülmúlta a református diákok arányát, az evangélikusokét azonban nem közelítette meg. Ennek magyarázata egyszerű, hiszen Magyarország területén több katolikus tanítónőképző várta a lányokat, akik inkább a bentlakásos életet választották, csak hogy vallási érzületüknek megfelelő intézménybe járhasanak.

4. ÖSSZEZÉS

Tanulmányomban Békés vármegye oktatástörténetének egy szegmensét vizsgáltam a két világháború közötti időszakban. Magyarországot ekkor érte újkori történelmének talán legfájóbb traumája. A Trianoni békeszerződés következtében területének kétharmad részét csatolták el, így dinamikusan fejlődő európai középhatalomból, gazdaságilag elszegényedett országgá vált. Elvesztette az alapvető nyersanyag- és energiaforrásai nagy részét, két egyeteme és számos patinás középiskolája a "másik" oldalon maradt.

Békés vármegye természetesen nem tudta magát függetleníteni az országos irányvonalától, a központi utasításokat a vármegyei és a Tankerületi tanfelügyelők végrehajtották. Mégis rendelkezik a vármegye sajátosságokkal, melyek ezt a kutatást indukálták. Az országos átlagtól relevánsan eltérő vallási összetétel több kérdést generál. Tanulmá-

nyomban csak arra koncentráltam, hogy okozott-e az oktatásügy területén az országos trendtől strukturális eltérést a protestáns túlsúly?

A fentiek alapján kijelenthető, hogy a protestáns dominancia, látványos eltéréseket hozott a békés vármegyei iskoláztatás területén. A legszembetűnőbb a protestánsok által fenntartott iskolák arányaiban jelentkezik. Országos szinten az elemi iskolák 1/5-ét működtették a protestánsok, a vármegyében azonban az elemi iskolák több mint fele volt a fenntartásukban. Különbséget kell azonban tennünk az evangélikusok és a reformátusok között is. A két felekezet aránya közel azonos a vármegye lakossága körében, de az iskoláztatás területén az evangélikusok többet vállaltak, hiszen a protestáns iskolák több mint 2/3-át az evangélikusok tartották fenn. Nem véletlen, hogy a református elemi népiskolák zsúfoltabbak voltak a vármegyei átlagnál, hiszen a szülők a felekezeti hovatartozás szerint írárták be gyerekeiket, de a viszonylag kevés református iskolában nem volt elegendő férőhely.

Az az arány, amely a népiskolák esetében jelentős eltérést mutatott az országos átlagtól, a gimnáziumokkal kapcsolatban még erőteljesebben érződik. A hét vármegyei gimnáziumból egyet tartott fenn a katolikus egyház, egy állami intézmény mellett a reformátusok kettőt, az evangélikusok hármat működtettek. A reformátusokra itt is jellemző a homogenitás. Két gimnáziumukban a növendékek több mint 2/3-át a reformátusok képviselték. Az evangélikusoknál ez az arány 30-50% között mozgott, tehát jóval nyitottabbak voltak. Fontos azonban megjegyezni, hogy a katolikus diákok megoszlása egyenletes volt a vármegyei középiskolákban és az összlakosságban jelentkező protestáns dominancia ellenére a katolikus tanulók száma volt a legtöbb a hét intézmény viszonylatában. Ebből látható, hogy az oktatást nagyon fontosnak tartották a katolikus vallású szülők, hiszen gyermekük számára a tudást jelentős értéknek tekintették.

A polgári iskolák esetében a fenntartó szerint nem tudunk messzemenő következtetéseket levonni, hiszen állami intézetek mellett csak egy katolikus polgári működött a vármegyében. A növendékek aránya a gimnáziumi tanulókéhoz hasonlított – a település felekezeti megoszlása érződött a diákok számarányain – de összességében megállapítható, hogy az országos trendhez hasonlóan Békés vármegyében is a felekezetek átengedték az államnak a polgári iskolákat. Természetesen ez nem jelentette azt, hogy kivonultak ebből az iskolatípusból. A hittant minden felekezet saját hitoktatóval tanította, akik vagy óraadóként, vagy a tantestület kinevezett tagjaként működtek az iskolában.

A tanítónőképző az evangélikus egyház fennhatósága alá tartozott. Mivel az ország egyetlen evangélikus tanítónőképzője volt természetes az evangélikusok túlsúlya, hiszen az intézménybe az ország minden területéről érkeztek tanulók, a katolikusok lányok számára pedig több lehetőség nyílt országos szinten.

Összességében megállapítható, hogy az egyházak jelentős szerepet játszottak Békés vármegye oktatásügyében a két világháború közötti időszakban. Az államosítást kö-

vető kényszerpihenő után az 1990-es rendszerváltás lehetőséget adott számukra, hogy ingatlanjaikat visszaigényelve az államtól, újraszervezzék iskolarendszerüket. Ezekben az intézményekben újra megjelenik az a szellemiség, ami hit általi erkölcsi tartást ad a gyermekeknek, ami miatt nem kell féltünk a jövő nemzedékét.

Dr. Lipcsei Imre
főiskolai tanár, GFF

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Karády Viktor: *Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945)*. Budapest, 1997. Replika Kör.
- Karner Károly: *Felekezetek Magyarországon a statisztika megvilágításában*. Debrecen, 1931. Ref. Egyházkerület Nyomdája.
- Kornis Gyula: *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. Budapest, 1927.
- Lipcsei Imre: *A békés vármegyei oktatásügy története a két világháború közötti időszakban*. Szarvas, 2006. TSF.
- Sebő László: *Békéscsaba közoktatásának története*. Békéscsaba, 1974.
- Szakál János: *A magyar tanítóképzés története*. Budapest, 1934. Hollósi János Könyvnyomató.
- Szentkereszty Tivadar: *Békés Vármegye népoktatásának története*. Békéscsaba, 1933.
- Tantó József (szerk.): 1933. *Viharsarok napsütésben*. Békéscsaba, 1933. Körösvidék Rt. Nyomdája.
- Tanfelügyelői jelentések. Békés Megyei Levéltár

NEMZETI ÉS VALLÁSI IDENTITÁSKERESÉS A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MAGYARORSZÁGON¹

A kortárs pogányság a vallási mezőben

Magyarországon a kilencvenes évek elejétől számos pogány vallási közösség jött létre. Ezen pogány közösségek között voltak a nyugati tradíciókhoz kötődő WICCA csoportok, amelyek egyházként kerültek bejegyzésre, voltak a két világháború közötti ősmagyar pogányságot revitalizáló közösségek éppúgy, mint modern sámánista csoportok. Mivel jelentősebb tagság vagy támogatás nem jellemezte ezeket a csoportokat, elkerülte őket a média figyelve és a tudományos érdeklődés is. A kétezres évek közepétől figyelhető meg a fokozódó érdeklődés: számos nagy tömegrendezvény kerül megrendezésre, a médiában feltűnnek pogány tanítók és gyógyítók és ekkor jelennek meg az első tudományos közlemények is a témához kapcsolódóan (Szilágyi- Szilárdi 2007).

A kortárs magyar pogányság vizsgálata az elmúlt évek során számos kutató érdeklődésének fókuszába került (Szilárdi 2009, Povedák 2011, Kolozsi 2012) és több magas színvonalú elemzés jelent meg nemzetközi szinten is (Hubbes-Bakó 2011, Szilárdi 2009, 2013) bemutatva a magyar pogány miliő sajátosságait. A megjelent elemzések alapvetően kiemelik a magyar pogány szcéna fő jellemzőit: erős kötődés a nemzeti identitás kérdéséhez, egyes keresztény elemek beemelése révén sajátos szinkretista világgép kialakítása, eklektikus vallási nézetek. Ezek a tendenciák bizonyos kérdésekben szorosán illeszkednek a kelet-közép-európai pogányság regionális sajátosságaihoz (Wiench 1997, Simpson 2000), azonban több területen is sajátos mintázatok rajzolódnak ki.

2012-ben megjelent tanulmányomban (Szilágyi 2012:128–129) igyekeztem összefoglalni a kortárs magyar pogányság karakterjegyeit.

A rendszerváltás utáni Magyarországon ez az újpogány orientáció, és a hozzá kapcsolódó összes (a fentiekben ismertetett) jellemző, egyértelműen a globalizált, ideológiájában liberális, nyugati orientációjú tömeg- és elitkultúra ellenében határozza meg magát. Az újpogány orientáció felvállalása – sajátos identitásadó szerepén túl – a modernitással, a kapitalizmussal és általában az atlantista szemlélettel szembeni politikai-ideológiai ellenállás szimbolikus kifejeződése. Ezen orientáció kapcsolódása politikai nézetrendszerekhez – különösen a jobboldali radikalizmushoz – azt eredményezte, hogy egyfajta *totális ellenkultúraként* definiálható a mai Magyarországon.

¹ A kutatás a TÁMOP 4.2.4.A/2-11-1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Jellemzi továbbá egyfajta *exkluzivitás és etnocentrikus attitűd*: a vallási és a nemzeti identitás szorosan összefonódik, komplementer módon, egymástól nem elválaszthatóan. Az etnikum, a vérségi kötelékek szakrális jelleget kapnak, különösképpen az eredet és a kontinuitás kérdéskörében tárul fel ezek fontossága. Elutasítás jellemzi más vallási nézetrendszerekkel illetve politikai ideológiákkal szemben.

Szembenállás a „hivatalos” tudományosság képviselte nézetekkel: alapvetően jellemzi a magyar újpogányságot egy, az ún. „akadémiai” vagy „hivatalos” tudományossággal szembeni erőteljes szembenállás és elutasítás. Hivatkoznak arra, hogy annak képviselői „idegen”, külső erők megbízásából ferdítik el az „igazi” magyar történelmet. Az alternatív történelem- és nyelvészeti elméletek (sokszor egymásnak ellentmondó) sokasága, amelyet ezen orientáció emblematisz figurái vallottak, képviseltek, jól megférnek egymással, identitáserősítő szerepük nagy.

Megjelennek a *keresztény hagyomány elemeinek integrálását célzó tendenciák*: Az újpogány orientációban a keresztény egyházakkal szembeni ambivalencia jelen van, de nem jellemző a nyílt keresztényellenesség. Sokkal inkább a keresztény hagyomány elemeinek integrálása, összeolvasztása történik meg a magyar „ősvallás” elemeivel. Ennek állomásai: Jézus magyar származása, az ősmagyarország kereszténysége, Szűz Mária, mint a pogány magyarok Istenasszonya, a pálosok mint „fehér táltosok” stb.

Az ősi magyar (nép)hagyományok revitalizálása: fontos szerepet kap a magyarsághoz, a magyarság ősvallásához köthető hagyományok – sámándobolás, rovásírás, újaszat – széles körben való terjedése. Ezeknek van szintén egyfajta szimbolikus szerepe: az ezekkel foglalkozó egyének többségi kultúrán kívül állását, elkülönülését és ennek az elkülönülésnek a tudatos felvállalását – így egyértelmű ideológiai orientációjukat – jelképezik.

Ezt az orientációt sok esetben zárt gondolkodási struktúrák mellett egy *ideológiai flexibilitás* is jellemzi. Az újpogány orientáció elemei megjelenhetnek a legváltozatosabb vallási és politikai nézetrendszerekben, illetve képesek inkorporálni teljesen eltérő nézeteket. Így jelenhet meg ez az újpogány orientáció egyfajta politikai vallásként vagy éppen New Age elemeit magába olvasztó kultuszként egyaránt.

Erős dinamikaként van jelen az *anti-pluralizmus és anti-modernizmus*: a globalizált világ olyan kontextusban jelenik meg, mint amely a tradicionális világszemléletet tudatosan fenyegeti. Az újpogány orientáció a liberalizálódás és a pluralista tendenciák irányába erősen bezárkózó jelleget ölt.

Jelen karakterológia kapcsán a legfőbb problémát ott kell keresnünk, hogy szemben más kelet-közép-európai országokkal, Magyarországon az újpogány szcéna erősen fragmentált. Míg a Balti vagy a szláv újpogányság jól körülhatárolható szervezeti, rituális és ideológiai jellegzetességekkel bír, addig Magyarországon nincs egy „mainstreamnek” tekinthető irányvonal, amely a magyar pogányságot fémjelzné. Míg

Litvániában a Romuva² vagy Lettországbán a Dievturi egyház³ egyértelműen meghatározza az adott országok pogányságának arculatát, Magyarország esetében már a tipologizálás is komoly akadályokba ütközik. Mivel a magyar újpogányság kapcsán nem beszélhetünk egy egységes világnézetről, kezdetben egy szigorúan funkcionális megközelítéssel igyekeztünk ezeket a csoportokat kategorizálni (Szilágyi-Szilárdi 2007). Elsősorban a Magyarországon hivatalosan bejegyzett egyházként működő mozgalmak kerültek a kutatás látóterébe, az ő tanításaikat, hittételeiket és társadalmi jelenlétüket vizsgáltuk, kialakítva egy tipológiát. Már az elején nyilvánvalóvá vált az, hogy nagyon nehéz egy általános módszertani keretet meghatározni a közösségek diverzitása miatt. A hivatalosan bejegyzett – definíciós szinten pogánynak tekinthető – közösségek jelentős része a kétezres évek közepére lényegében eltűnt: bejegyzésüket követően vallási tevékenységet nem fejtettek ki, nem rendelkeztek semmiféle publikus elérhetőséggel, bejelentett székhelyükön nem voltak fellelhetők. Ezeket a közösségeket szinte kizárólagosan tartalomelemzési módszerekkel – amennyiben rendelkezésre álltak – a kiadványaikon és honlapjaikon keresztül elérhető anyagokon keresztül tudtuk vizsgálni. A bejegyzett közösségek mellett azonban számos olyan csoport is fókuszunkba került, amelyek nem bejegyzett formában tényleges vallási tevékenységet fejtettek ki, megfelelően az újpogányság általunk elfogadott definíciójának. Ezek sok esetben nem kifejezetten vallási közösségként működtek (pl. dob-körök, természetgyógyász csoportok), azonban egyértelműen egy pogánynak nevezhető metakultúra jellegzetességeit hordozták.

Megvizsgálva ennek a pogány metakultúrának a jellegzetességeit, nyilvánvalóvá vált, hogy annak hatása a vallási mezőnél szélesebb körben érvényesül.⁴ A marginális, szervezeti háttérrel és egységes világnézettel nem rendelkező újpogány csoportokon túl, ez a pogány metakultúra (Tiryakian 1996) markánsan megnyilvánult például a politikai mezőben, de a populáris kultúrában is éreztette a hatását.

További bejegyzett és informális csoportokat vizsgálva megállapítható, hogy a ma-

2 Kifejezetten az ősi vallási tradíciók megőrzésére, propagálására és népszerűsítésére hivatott szervezet, amely lényegében szervezi a Litvániában újjáéledő pogányság nagyobb fesztiváljait, nyári táborokat indít, folyóiratokat és könyveket ad ki

3 A Dievturi egyház, az ősi lett vallási tradíciók felélesztésén fáradozik. Az ősi pogány múlt kérdése a 90-es években sokak érdeklődését felkeltette, amit a Dievturi-nak sikerült kiaknázni: könyveket, folyóiratokat adnak ki, történeti kutatásokat végeznek, hagyományörző táborokat és fesztiválokat szerveznek, és ápolják őseik hagyományait. (Wiench 1997:286–287)

4 A radikális jobboldali médiában rendszeresen visszatérő elem a magyar pogány orientáció vállalása az 'idegen' kereszténységgel szemben. A mainstream politikai mezőben is rendszeresen felbukkanak politikai szereplők, akik hivatkozási pontként a pogánysághoz köthető nézeteket jelölnek meg. Ilyen példa a 2010 óta Magyarországon kormányzó Fidesz országgyűlési képviselője Wittner Mária, aki egy országos TV-műsorban a kortárs magyar pogány Yotengrit Church alapítójának egyik jóslatát elemezte. A populáris kultúrában a tizenévesek körében népszerű nemzeti történelemhez kapcsolódó témákat feldolgozó úgynevezett „nemzeti rock” zenekarok kapcsán jelennek meg rendszeresen a pogány metakultúra határait viselő témák. Ezek mellett léteznek népszerű tömegrendezvények, amelyek felvonultatják a pogány metakultúra számos jellemzőit. Ilyen a 'Kurultaj' ami Európa egyik legnagyobb hagyományörző rendezvénye évente megközelítőleg 150.000 résztvevővel. A Kurultajhoz hasonló jelentős tömegrendezvény a Magyarok Országos Gyűlése ami szintén 100-150.000 főt mozgat meg.

gyarországi újpogányság esetében nem beszélhetünk egységes világrépről és a magyar újpogányság nem minden esetben ölt szervezett vallási formákat sem (Szilárdi 2009). Létezik azonban egy originálisan magyar újpogány „szellemi orientáció”, aminek a hatása messze túlmutat a pogánynak tekinthető vallási közösségek közvetlen tagsági és támogatói körén. Ezt a szellemi orientációt néhány – emblemátikus figurák köré csoportosítható – irányzat határozza meg, a modern magyar pogányság ezekből meríti inspirációit, és vallási nézeteik forrásaként ezekre hivatkozik. Amikor magyar kontextusban az újpogányságról beszélünk, akkor határozott különbséget kell tennünk eme „újpogány orientáció” és a ténylegesen bejegyzett, vagy csupán informális körökként működő csoportok között. A különbségtétel főként a társadalomra – kultúrára, politikára – gyakorolt hatás terén mérhető. Kijelenthető, hogy az újpogánynak tekinthető vallási csoportok a magyar vallási élet perifériáján helyezkednek el, a helyzetük marginális, támogatottságuk és ismertségük alig mérhető. Ezzel szemben az általunk *újpogány szellemi orientációnak* címkézett irányzatnak kulturális téren dinamikus terjeszkedése figyelhető meg a kétezres évektől kezdődően – különösen a politika területén. (Szilágyi 2012:123). A politikai mezőben való megjelenés szorosan kapcsolható a radikális jobboldali mozgalmak kétezres évek végi felemelkedéséhez és sikeres választási szerepléséhez. Ezek a csoportok és pártok habár ideológiai szempontból keresztény gyökerűnek tekintik magukat, szimbolikájukban visszanyúlnak a kereszténység előtti korszak hagyományaihoz, nézeteik legitimációját valamiféle ősiségre visszavezetve.

A fentiekben leírt hétozstatú tipológia ennek az újpogány orientációnak a legjellemzőbb jegyeit igyekszik megragadni, állítva azt, hogy összességében ezek általánosan jellemzők a magyar gyökerű újpogány csoportokra is, ahogy ezt kutatások is igazolták (Szilárdi 2013).

A KORTÁRS MAGYAR POGÁNYSÁG FORRÁSAI

Mint az előzőekben már említettük, a magyar pogányság fő jellemzői közé tartoznak az ideológiai flexibilitás és a szinkretista tendenciák. Ezen jellegzetességek gyökereit azokban a forrásokban kell keresnünk, amelyek állandó referenciapontokként megjelennek az újpogány csoportoknál. Ezeket a forrásokat több tipológia szerint is csoportosíthatjuk, azonban az általunk alkalmazott csoportosítás három nagyobb halmazt különít el: (1) alternatív nyelvészeti és historiográfiai források, (2) folklorisztikai és nemzetkarakterológiai iskola és a (3) modern mítoszalkotók és szinkretista tanítók.

Az *alternatív nyelvészeti és historiográfiai forrásokra* történő hivatkozás visszatérő elem a magyar gyökerekre visszavezethető pogány közösség esetében. Ezek a források jellemzően a huszadik század első harmadában keletkezett elméletek, amelyek egy romantikus nacionalizmus jegyében a magyar nemzet és a magyar nyelv eredetéről fogalmaznak meg sok esetben egymásnak is ellentmondó elképzeléseket. Egy nagy közös jellemzővel bírnak ezek a teóriák, hogy a magyarságot kiemelik közép-európai partikularitásából, és a történelem „nagy” történéseinek főáramába igyekeznek elhelyezni, még

ha ehhez az szükségeltetik is, hogy az egész világ őstörténetét átírják (Szilágyi-Szilárdi 2007).

Az általam *folklorisztikai és nemzetkarakterológiai iskolához* nevezett szerzők önmagukat, mint a néphagyományok, nemzeti és kulturális emlékezet kutatóiként jellemzik. Ezek a kutatók és szerzők számos a művészettörténet, az ikonográfia, a nyelvészet és a történelemtudomány körébe tartozó tanulmányt és könyvet publikálnak és számos előadást tartanak magyarlakta területeken. A nemzetkarakterológiai elképzeléseikben a magyarság szakrális szerepe és spirituális küldetése kerül hangsúlyozásra és azt a magyar népművészet, a népi műveltségben fellelhető elemeken keresztül igyekeznek bizonyítani. Az ő elbeszéléseikben is megjelenik a magyarság kiválasztottsága, azonban nem sokezer éves időmélységben keresik bizonyítékaikat, mint az előző irányzatnál, hanem a népi műveltségben, a fennmaradt hagyományokban.

A *modern mítoszalkotók és szinkretista* tanítók képezik a harmadik jelentős hatással bíró halmazt. Ezek a személyek jellemzően a rendszerváltást követően kaptak szélesebb körű publicitást és váltak ismertté. Meglehetősen eltérő tanításokról és vallási rendszerekről beszélhetünk esetükben. A közös elemként megjelölhető talán a magyar ősvallásban a sámánhoz hasonló funkciókkal bíró vallási specialista a táltos alakjának beemelése privát mitológiai rendszereikbe. Számos tanító (Kovács „Magyar” András, Sólyomfi-Nagy Zoltán) alapvetően egy szinkretista sámánisztikus vallási elemekkel átszőtt ezoterikus rendszerben gondolkodik, amelyben fontos szerepet kapnak a közös szertartások és a gyógyító tevékenység – itt a vezetők a saját szerepüket a magyar ősvallás táltosi szerepkörével azonosítják. Kijelenthető, hogy a mai magyar újpogány csoportok többsége ilyen spirituális tanítók köré szerveződik, ezen tanítók eklektikus nézetei határozzák meg a csoport irányultságát. Pl. Kovács „Magyar” András szinkretista nézetrendszerébe még keresztény elemek is beleférnek, a követői pl. katolikus ünnepeken is részt vesznek, az alapító vallási eklekticizmusa a csoportot erősen a New Age felé tolja, azonban öndefiníció szintjén a magyar ősvallás követőinek vallják magukat.

Ebbe a harmadik csoportba sorolom a szinkretista tanítók mellett a modern mítoszalkotókat, akiknek a két legjellegzetesebb alakja Paál Zoltán és Máté Imre. Paál Zoltán az 1970-es 80-as években veti papírra gigantikus, sokezer oldalas művét az Arvisurát ami az általa leírt mítosz és hitvilág összefoglaló neve. Paál állította, hogy az általa leírtakat egy Szalavaré Tura nevű partizántól hallotta a második világháború során, aki az utolsó manysi fősámán unokája volt és aki nagyapja akarátának megfelelően a két nép közös őstörténetét felfedte előtte. Az Arvisurák a magyarság alternatív történelmét meséli el, bemutatva hitvilágát, társadalmi viszonyait és kultúráját több ezer év tükrében. Az Arvisurákban megjelenő történetek minden történelemtudományi, nyelvészeti vagy etnológiai ismeretanyagnak ellentmondanak, azonban a történetek komplexitása egy nagyívű mítoszalkotó képét festi elénk. Az Arvisura megítélése a magyar újpogány csoportok körében nem egységes, azonban a könyvek hatása túlnyúlik a vallási csoportok körén, a Paál féle alternatív történelemnek sok híve van a mai Magyarországon, számos csoport alakult a szövegeinek értelmezésére és nézeteinek terjesztésére.

A Paál által megalkotott alternatív történelem és világgép mellett, egy másik jelentős mítoszalkotó által létrehozott vallási univerzumot is meg kell említenünk, ez a Máté Imre nevéhez köthető Yotengrit, ami kiváló példája a fikciós vallási univerzum létrehozásának, amely kilépve saját fikciós kereteiből, autentikus hagyományként pozicionálja magát a vallási mezőben.

MÍTOSZOK ÉS MÍTOSZALKOTÓK

A RENDSZERVÁLTÁS UTÁNI MAGYAR VALLÁSI MEZŐBEN

Az újpogány orientáció integratív ereje segíti a csoportképződést, határozott válaszokat kínál a közösség kérdéseire és kijelöli a politikai cselekvés irányát. Az, hogy a kortárs újpogány narratíva nem kizárólagosan a vallási mezőben pozicionálja magát, hanem ideológiai háttérként jelenik meg radikális politikai csoportok kommunikációs eszköztárában, motivációk és konkrét cselekvések indítékául szolgál, a 21. század egyik izgalmas vallási jelenségkörévé avatja a pogányságot Magyarországon.

A vallásosság és a vallásgyakorlás hagyományos formáinak visszaszorulása a Kelet-közép Európai régióban az államszocializmus évtizedei alatt, nem egy széleskörű szekularizáció bekövetkeztét jelentette, sokkal inkább az egyházas vallásosság meggyengülését, a keresztény egyházak korábbi társadalmi szerepkörének háttérbe szorulását. A kommunista blokk vallási változásainál tekintetbe kell vennünk azt, hogy a nyugati típusú elvilágiasodási folyamattal szemben, itt egy felülről szervezett erőszakos elvallástalanítás is folyt (F. Tomka 2005). Az 1990-es rendszerváltást követően Magyarországon a nagy keresztény egyházak nem tudták visszaépíteni a kommunista diktatúra előtti bázisukat és társadalmi, politikai jelentőségük sem lett számottevő.

Az intézményes keresztény vallásosság szerepének csökkenése nem a vallástalanok számának növekedését hozta, hanem az egyházasan nem elkötelezett rétegek („maguk módján vallásos”) és az új vallási mozgalmak híveinek és a kisegyházaknak tagságának növekedését. (Tomka M. 1996). A kommunizmus bukását követő ideológiai vákuumban jelentősen megnövekedett azoknak az aránya, akik valamilyen transzcendentális választ igyekeztek találni az őket körülvevő anómia jelenségére.

A növekvő munkanélküliség, a gazdasági krízis generálta általános létbizonytalanság és a politikai krízis vezetett oda, hogy a nem hagyományos vallási értelmezések népszerűsége növekedni kezdett. Ezek a vallási értelmezések szorosan összekapcsolódtak az egyéni és a kollektív identitások újradefiniálásának szükségességével ami szintén az átmeneti társadalmak sajátosságai között említhetők. Hobsbawn (1992) szerint ahol a társadalom csődöt mond (ahogy ez bekövetkezett a rendszerváltás utáni Magyarországon) ott az etnikai csoport vagy a nemzet jelenik meg végső biztosítékként. Ez egybeesik a rendszerváltás utáni magyarországi helyzettel: a vallás már nem legitimálja önmagában a világot (Berger 1969). Az explicite vallási magyarázatok elégtelenségéből következett az, hogy sokan fordultak új értelemadó források felé, a nemzeti narratívák ekkor jelennek meg vallási köntösben. Az anómia ellenszerévé a „hovatarozás” válik,

egy képzelt közösséghez való tartozás (Anderson 1991) amely közösség sui generis létező, keretei az egyéni létezés alapvető kereteit határozzák meg.

A hagyományos vallási narratívák elégtelensége okán, az egyházak nem tudtak egy olyan plauzibilitási struktúrát kínálni a szélesebb társadalmi rétegek számára, amely megfelelő védelmet jelenthetett volna az elhatalmasodó anómia ellen. Az elégtelen világmagyarázatok új privát és közösségi mitológiák és ezzel szorosan összekapcsolódva új plauzibilitási struktúrák létrejöttéhez vezettek, ezek azonban nem a par excellence vallásban, hanem az (elképzelt) nyelvi és kulturális közösségekben találták meg gyökereiket. A kereszténység univerzalizmusa nem tudott versenyre kelni a nemzeti mitológiákkal, azonban a kereszténységgel való végleges szakítás sem következett be. A keresztény hagyományok transzformálódtak és beépültek ezekbe a diverz rendszerekbe sok esetben abszurd elméletek szintjén is (pl. Jézus Krisztus magyar eredete lásd Badiny-Jós 2004).

Ebben a környezetben tud erőre kapni az előzőekben már említett „újpogány vallási orientáció” amit egy nem intézményesült transzcendens nézetrendszerként írhatunk le.

Kelet-közép Európa sok országához hasonlóan, Magyarországon is az újpogányság valamely létező etnikai vagy őshonos vallási hagyomány rekonstrukciójaként jelenik meg. Először is szükséges megvilágítani azt, hogy a magyar pogányság esetében honnan táplálkozik ez a rekonstrukcionista tendencia. Fontos kiemelnünk, hogy a magyar pogány csoportok egységesen hivatkoznak valamiféle kontinuitás meglétére az ősi vallási műveltség és annak mai formái között. A rekonstrukcionista fő forrásait tudományos szakirodalomokban kell keresnünk, azonban itt fel kell hívni a figyelmet néhány sajátosságra, ami nagyban támogatja a fikciós elemek beépülését. Voight Vilmos egy jelentős tanulmányt szentel a magyar ősvalláskutatás történetének, amelyben rámutat a források szegénységére, problematikus voltára és arra, hogy a téma kezelésében 'fontos a tudománytörténeti és elméleti tisztánlátás' (Voight 2003). A magyar ősvalláskutatás a 17. században indul el és azóta számos szerző, számos elméletet alakított ki, igyekezvén leírását adni a magyarság vallási nézeteinek (Diószegi 1954; Hoppál 1982; Ipolyi 1987; László 1976). A kortárs újpogányságban ezek az elérhető tudományos irodalmak fontos forrásokként szolgálnak, azonban az egyéni rendszerektől függően egyes elméletek népszerűvé lettek, míg más elméletek perifériára szorultak. Általánosan elfogadott például a sámánizmus vallástörténetileg is igazolható elemeinek felhasználása egyes rendszerek kidolgozásában, azonban például a magyar vallásfejlődés egy átmeneti állapotának tekinthető 'tengrizmus' (Fodor 2004) már nem minden csoportnál kap szerepet. Lényegében kijelenthető az, hogy a mai magyar pogányság arculatát meghatározó főbb csoportok támaszkodnak a folklorisztikai és történeti kutatások eredményeire, azokat felhasználják a vallási kozmoszuk kialakítása során, vagyis a nyugati csoportokhoz hasonlóan „a pogányok számára a folklór egy fontos eszköz arra, hogy felfedezzék a múltat és autenticitást kölcsönözzenek a kortárs spirituális gyakorlataiknak” (Magliocco 2004: 4).

Amellett, hogy jól azonosíthatók vallástörténetileg igazolható elemek, hasonlóan a nyugati pogánysághoz kirajzolódik azonban e vallási nézetek konstruált vagy fiktív jel-

lege is. Lonnie D. Kliever (1981) rámutat arra, hogy modern vallásosság és a kapcsolódó értelmezési rendszerek „karakterükben lényegileg fiktívek” és „a hitrendszereket lényegüket tekintve «fikciónak» látni sokkal többet jelent annál, mint, hogy ezek képzelet szülte találmányok vagy csupán szimbolikus konstrukciók (Kliever 1981:658). Ez a fikciós státusz semmiképpen nem jelenti azt, hogy ezek érték nélküliek vagy inkonzekvensek, a vallások „valódiságát” ez semmilyen formában nem befolyásolja. A fiktív karakter a magyar pogányság esetében sem vitatható, a népi műveltség, a folklór beépülő elemei csak kiegészítik az egyes hitrendszerek konstruált világképét, annak *bricolage* jellegét erősítve.

Hasonlóan az összes nem konvencionális hitrendszerhez, a magyar pogányság világképe is „inherens módon törekeny” (Snow-Machalek 1982). A modernitás tükrében a konstruált vallási hagyomány nem tud minden esetben értelemadó és világmagyarázó rendszerként működni, ezért, hogy ezt a funkcióját ellássa, folyamatos átalakulásban van. Ezt egyfajta adaptációs kényszerként is meghatározhatjuk. A magyar pogány csoportok esetében az autenticitás kérdésköre többek között ezért is kap hangsúlyt: a nézetek diverzitásának és a világkép flexibilitásának ellensúlyozására az ősiség és az eredet szolgál. A nézetrendszer plauzibilitásának fenntartása érdekében ezért jönnek létre fiktív autenticitások, amelyek legitimációját a vallási univerzumon túlnyúlva, a nemzeti mitológiában kell keresnünk.

Mint ahogy említettem korábban, az újpogány intellektuális orientáció túlnyúlik az explicit módon vallásinak tekinthető csoportok körén, egyes elemei a társadalom széles rétegei körében elfogadott nézetekként jelennek meg, különösen mivel azok nemzeti identitás-narratívákhoz kapcsolódnak. Ezek a nemzeti identitás-narratívák számos esetben maguk is vallási elemekből épülnek fel (a magyar nemzet szakralizálása, a „kiválasztott nemzet” elképzelése stb.) ezért könnyen lépnek kölcsönhatásba a pogány értelmezésekkel.

A plauzibilitási struktúrát fenntartó interakciók így nem csupán vallási közegben kereshetők, hanem a szűkebb közösségből kilépve egy szélesebb társadalmi, kulturális és politikai térben is. Ez azt eredményezi, hogy habár számszerűen alacsony számban vannak jelen a magyar társadalomban azok, akik valamely pogány hagyomány követőinek vallják magukat, azonban a szélesebb társadalmi környezettel való kompatibilitás miatt a plauzibilitási struktúrájuk sokkal könnyebben fenntartható.

Visszatérve a magyar pogányság fikciós karakteréhez,⁵ meg kell állapítanunk, hogy az önreprezentációban ez semmiféle módon nem jelenik meg. A fiktív autenticitás ernyője alatt a plauzibilitási struktúra teljesen ép tud maradni és a vallási nézetek adaptivitásuk

5 A fiktív karakter kapcsán kiemelném azt a szintetizáló jellegét a kortárs magyar pogányságnak, ti. hogy a történeti forrásokkal igazolható elemek folyamatosan egészülnek ki újabb és újabb elméletekkel, magukba építve a nyugati ezoterikus gondolkodás egyes nézeteit, a már említett New Age-es elemeket, a magyar folklórkutatás eredményeit illetve a szélesebb körben elfogadott mítoszalkotók (Paál 2004, Máté 2004) elképzeléseit. Az eltérő hátterű elméletek csoportonként eltérő diverz szintézise okozza ezt a fiktív karaktert.

révén könnyen újraépülnek. Összekapcsolódva a nemzethez kapcsolódó széles körben elfogadott narratívákkal, hívők számára ez a világkép érvényességét erősíti.

Mindezek ellenére ebben a kérdésben Michael York nyugati pogánysággal kapcsolatban tett kijelentésével kell egyetértünk: a magyar pogányság is egy „sokelemű összeolvadása számos hagyománynak és forrásnak úgy, hogy ezek közül számos kétségtelesen kitalált és téves történet-vallástörténeti elképzelésen alapul”(York 1999).

Szilágyi Tamás
adjunktus, GFF

BIBLIOGRÁFIA

Anderson, B.R. 1991. *Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism* London, Verso.

Bakó R.K and Hubbes, L.A. 2011. 'Religious Minorities' Web Rhetoric: Romanian And Hungarian Ethno-Pagan Organizations'. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, v. 10, issue 30, 127-158.

Berger, P.L. 1969. *The Social Reality of Religion*. London, Faber & Faber

Diószegi V.1954. A honfoglaló magyar nép hitvilága („ősvallásunk”) kutatásának módszertani kérdései. *Ethnographia* LXV, 20–68.

Fodor, I. 2004. *A Magyarok Ősi Vallásáról*. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság

Hobsbawm, E. J. 1992. 'Ethnicity and Nationalism in Europe Today'. In. *Anthropology Today*, 8./ 1., 3-8.

Ipolyi A.1987. *Magyar mythologia*. Budapest, Európa Könyvkiadó

Kliever, L. D. 1981. 'Fictive Religion: Rhetoric and Play'. *Journal of the American Academy of Religion*, Vol. 49, No. 4: 657–669

László Gy, 1976. 'Különvélemény ősvallásunkról'. *Új Írás* XVI/6, 59–68.

Magliocco, S.2004. *Witching Culture: Folklore and Neo-Paganism in America* Philadelphia, University of Pennsylvania Press

Povedák, I. 2010. 'Árpád és a gepárd. A magyar "civil vallásosság" dimenziói'. in: "Voigtlorisztika". *Tanulmányok a 70 éves Voigt Vilmos tiszteletére*. Atu 503. Folcloristica 11., 267–280.

Simpson, S. 2000. *Native Faith: Polish Neo-Paganism At the Brink of the 21st Century*. Krakow, Nomos

Snow, D. and Machalek, R. 1982. 'On the Presumed Fragility of Unconventional Beliefs' *Journal for the Scientific Study of Religion* 21(1), 15–26.

Szilágyi T. and Szilárdi R. 2007. *Istenek ébredése. A neopogányság vallástudományi vizsgálata*. Szeged, Jatepress.

Szilágyi, T. 2010. 'Sacred Characteristics of the Nation: Religion and Politics in the Contemporary Hungary'. in Szilágyi Tamás (ed.), *Religious Transformations in the*

- Contemporary European Societies*. Szeged, SZTE-BTK Vallástudományi Tanszék, 18–35.
- Szilágyi, T. 2011. 'Quasi-religious Character of the Hungarian Right-Wing Radical Ideology: An international comparison'. in Máté-Tóth András and Cosima Rughinis (eds.), *Spaces and Borders – Current research on religion in Central and Eastern Europe*. Berlin, De Gruyter Verlag, 251–265.
- Szilágyi, T. 2012. 'The Neopagan Intellectual Orientation and Its Effects on Contemporary Hungarian Mentality and Politics: Some Remarks in Barna Gábor and Odrobina László (eds.), *Hereditas*. Szeged, Gerhardus kiadó, 111–121.
- Szilárdi, R. 2007. 'Posztmodern identitáskultúra a magyarországi neopogány közösségekben'. *Debreceni Disputa* 5, 71–76.
- Szilárdi, R. 2009. 'Ancient Gods–New ages: Lessons from Hungarian Paganism'. *The Pomegranate* 11.1, 44–57.
- Tomka, F. 2005. *Halálra szántak, mégis élünk. Egyházüldözés és az ügynökkérdés, 1945–1990*. Budapest, Szt. István Társulat
- Tomka M. 1996. 'A felekezeti struktúra változása Kelet- és Közép-Európában'. in *Szociológia* 1996.1., 157–173.
- Voigt, V. 2003. *A Magyar Ősvalláskutatás Kérdései*. Budapest, Magyar Vallástudományi Társaság
- Wiench, P. 1997. 'Neo-paganism in Central Eastern European Countries'. Borowik, I. and Babinski, G. (eds.), *New religious phenomena in Central and Eastern Europe*. Krakow, Nomos, 283–292.
- York, M. 1999. 'Invented Culture/Invented Religion: The Fictional Origins of Contemporary Paganism'. *Nova Religio: The Journal of Alternative and Emergent Religions*, Vol. 3, No. 1, 135–146.

FORRÁSOK

- Badiny Jós, F. 1998. *Jézus király – A pártus herceg*. Budapest, Ősi Örökségünk Alapítvány;
- Baráth, T. 2002, *A magyar Népek őstörténete*. Budapest, Püski kiadó
- Bobula, I. 1961. *A sumér-magyar rokonság kérdése*. Buenos Aires, Editor Esda;
- Kovács A. 2000. *Nagy Táltoskönyv*. Budapest, Energia Klinika
- Kovács A. 1992. *Gyógyító táltosok nyomában*. Budapest, Energia Klinika
- Máté I. 2004. *Yotengrit I*. Budapest, Püski kiadó
- Máté I. 2005. *Yotengrit II*. Budapest, Püski kiadó
- Máté I. 2006. *Yotengrit III*. Budapest, Püski kiadó
- Máté I. 2008. *Yotengrit IV*. Budapest, Püski kiadó
- Molnár V. J. 2010. *A magyar lélek képe*. Budapest, Hun-Idea
- Molnár V. J. 2005. *Világ-Virág A természetes műveltség alapjelei, és azok rendszere* Budapest, Örökség Könyvműhely
- Paál Z. 2003. *Arvisura (Igazszólás)*. Püski Könyvkiadó, Budapest

Pap. G. 1997. *Angyali korona, szent csillag. Beszélgetések a magyar szent koronáról.* Jászberény, Jásztel Rt.

Pap. G. 1998. *Nézz egy kicsit a fejembe. A hagyományörökítés útjai a szkítautód népeknél.* Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értékőrző Egyesület

Pap. G. 1999. *Hazatalálás. Művelődéstörténeti írások.* Budapest, Püski

Pap. G. 2007. *Száll az Isten házára. Ősvallási elemek téli napfordulós népi szertartásainkban.* Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értékőrző Egyesület

Sólyomfi-Nagy Z. 2004. *Csillagsólyom.* Hun-Idea Budapest

Sólyomfi-Nagy Z. 2007. *Göncöl szekeren.* Budapest, Püski

Szántai L. 2001. *A két Hollós. Mátyás király és a Pálos Rend.* Budapest, Sáros és Fiai

Szántai L. 2007. *Szent őseink nyomában maradvá – Szent korona, népmese, mítikus történelem.* Debrecen, Dél-Nyírség Bihari Tájvédelmi és Kulturális Értékőrző Egyesület

www.yotengrit.hu

ABSTRACTS

GÁBOR KOZMA: REFORM PEDAGOGICAL CONCEPTS FROM A CHRISTIAN POINT OF VIEW

It is quite a common opinion that the new aspects of today's world are beyond the field of Christian pedagogy, which is considered to be backward and unable to offer solutions and new innovations for people today. On the contrary, the truth about Christian pedagogy is that it has always been an up-to-date pedagogy with a commitment to professional development and improvements. In pedagogy we must highlight the phenomenon of the merging of valuable and worthless, good and bad. This is reflected in pedagogy, especially in reform pedagogies, which have already become a part of religious education with their colourful methods and child-centred approaches. In Eastern European countries, after the change of the political system at the end of the 1980s, the reform pedagogies had a great importance along with Christian education, which could have a new start in the new era. However, reform and alternative pedagogies have become means of seeking new ways for the European man turning away from Christianity. Whether the reform pedagogies are value-neutral or offer a specific value system, both are opposed to Christian pedagogy.

PÉTER ZAKAR: ARMY CHAPLAINS IN THE GREAT WAR

The article analyses the activities of the army chaplains in the army of the Austro-Hungarian Monarchy during the First World War. The author used archival sources such as letters, diaries, and military reports in his research. The Catholics were a favoured majority in the Austro-Hungarian Army, but all other denominations, including Protestant ministers and Jewish rabbis served there too. The Catholic military bishop, Imre Bielik had a strong patriotic devotion and, at the same time, he insisted on religious regulations strictly. He put a great emphasis on the regular vestments of the priests and he refused to use a lorry to carry the mobile chapel tent at the front.

The article argues that Catholic chaplains as priests not only had to administer the sacraments but to work as real political propagandists. "Our patriotic war is a just war", and it is only "the Satan, who whispers that we need peace immediately". These two statements often could be heard from them. A lot of priests served in the military hospitals, where they gave spiritual help to those, who suffered under very difficult circumstances without proper medical help. The majority of these army chaplains served the king and the country faithfully.

ANAYO AUGUSTUS ESIObU: OVERPOPULATION, DEPOPULATION, AGEING AND IMMIGRATION AS CHALLENGES FACING DEMOGRAPHIC BULGE

Demographic bulge is a natural process that accounts with the trend surrounding human population like overpopulation, depopulation, ageing as well as immigration.

Two main factors determine the process of demography: the time factor and also the factor concerning place. This means that demography is rarely stable; these two factors always dispose it to face the above mentioned challenges. As a result it can either increase or decrease.

Overpopulation is accounted when the number of the inhabitants seems to arise to the detriment of employment and the standard of life of the society. An unpredicted growth was experienced between the beginning and the end of the 20th century when the World population increased from below 2 billion to 5, 7 billion respectively.

Depopulation occurs when the birth rate falls under the death rate. It is mostly an attribute of urban countries because it always happens when there are misconceptions especially on the role of procreation, or in the main function of a woman, the duty of a child, circumstances of life and changes in life style like self-centeredness.

The problem of ageing is directly from depopulation because if the birth rate falls beneath the death rate the society grows older and older again.

Then there are some reasons for someone to migrate from his environment to another one. It might be out of want for the betterment of one's life, it can also be as result of undesirable political situation, - economically bad or negative conditions and sometimes out of search for better schools.

It is important to note that these challenges against demography have been in existence for ages and the solution to the arising problems does not seem to be automatic but if appropriate care is taken, a balanced result may be achieved.

DR. ANDREA SZIGETI: POSSIBILITIES OF INTERCULTURAL ANSWERS IN ADDRESSING SOCIAL ISSUES

In every country, higher education is the vertical peak of the educational system; therefore, the situation of higher education reflects the socio-economic situation of the given social community. The study presents the changes of the legal norms relating to the Turkish system of higher education from the 19th century, focusing on the way granting permits again for establishing private higher educational institutions has taken and also flashing the contexts of the development of the regulation in relation to the social processes. Finally, the author demonstrates the currently observable result of the wave of establishing institutions having developed as a result of the change of the approach having taken place in the field of permitting the operation of universities maintained by foundations.

GÁBOR CZAGÁNY: THE CHRISTIAN COMMUNITY AND THE FIGHT AGAINST POVERTY

Poverty is a complex phenomenon. On the one hand we have to find ways to solve it, but on the other hand we cannot manage this problem at all. According to the majority, the fight against the different faces of poverty is the task of the state or civil foundations. We experience this mentality inside the Christian Church too. This short summary of a lecture would like to show the right role of the Christian communities in this endless fight. It makes an attempt to show the reality of Hungarian poverty, then uses biblical teachings on the original role of the Christian community and describes a missiological model, which can help to change the mentality of our communities. For this work some ideas of Christology, Catholic sacramentology and missiology are used, and finally a practical and ecumenical method of effective work against poverty is presented.

TAMÁS LISZKAI – MÁRIA PUNK: RITUAL VIEW OF LIFE IN TODAY'S TECHNOCRATIC WORLD - ASPECTS OF RITUAL COMPETENCE IN PEDAGOGY

Ritual pedagogy, as an alternative pedagogy, sets, above all, the development of ritual sensitivity and the forming of ritual competency as a target in the personality of children. There is the pictorial world of rites in the background of its applicability; the person participating in the rite primarily acts, namely through moving, sounding, using the space and timing. Experiencing the transcendent is possible by ritual sensitivity, according to the ritual persons' „play” creating images and talking with symbols and surrendering these persons primarily through acting. The Christian-cultic realisation of this is the celebration of mystery (Odo Casel). Similarly to rites, ritual pedagogy teaches people to trust in the transcendent already from childhood, because they have found the connection with it also at the instinct/body level. Its technique can be discovered in the organic and powerful usage of the body and the voice, where these do not only illustrate but also completely participate in moving and acting. Ritual pedagogy is actually art pedagogy where the creative man manifests himself. In this case creativity is finding the way to the self, to the other person, the transcendent, but in case of children maybe also to the curriculum or the world that have been unknown or foreign to them until then.

ATTILA THORDAY: ANTIOCH – MINISTRY OF YOUTH TO YOUTH

In my study I present one of the youth movements of the Catholic Church, the Antioch, that have been present in Hungary for the last 20 years. This movement helps young people between sixteen and twenty-four to discover themselves and each other better and in a deeper way. They come together regularly in small groups supported by local parishes to pray, to share their own experiences of faith and life. In my study I present according to what Christian values these youth groups are formed, how they cooperate

with local parish communities and with each other. I also present the training of their group leaders, who are responsible for keeping the special spirituality and thematic features of Antioch movement.

NÁNDOR BIRHER: THE POSSIBILITY OF SOLVING EDUCATIONAL AND EMPLOYMENT PROBLEMS RELATED TO ROMA

i.e. gypsy people has been an issue in Hungary for a long time. We presume that the roots of the problem reach further than we might think at first sight. Therefore, we have examined how frequently the words „work”, „employment”, „engagement”, „education”, „training”, etc. can be found next to the words Roma and gypsy in the entire Hungarian legislation. Having identified the frequency of the words and the places where they occur, we have drawn the relationship networks, which visualised the results right away. Another interesting point of the research is that we were examining the usage of the words in three parliamentary cycles: at the end of the cycle of 1998 (based on the then effective legal regulations), i.e. during the Horn government; at end of the cycle of 2010 (based on the then effective legal regulations), i.e. during the Bajnai government; and in 2013 (based on the then effective legal regulations), i.e. during the second Orbán government. The analysis may affect the drafting of submissions by ministries in respect of draft legal regulations and the contentual structure of the justification of such drafts. Examining the preparation–legislative text–justification–communication aspect (direction) of the drafts we can see that the well-selected phrases, standing out as nodes from the context of the entire text, can be the basic elements of such an also contentually credible positive communication as may greatly help the adoption of the drafts and the efficient prevalence of the norms accepted.

ERZSÉBET PETRÓCZI: CHANGING HIDDEN VALUE AND NORM SYSTEMS INFLUENCING BEHAVIOUR BY NETWORKING CONVERSATIONS

Children’s nearly uncontrollable behaviour and the particularly stressful condition or burnout of adults working with them causes a globally increasing problem in educational institutions. Procedures based on respect and mutual honour decrease the adult-child, childchild and adult-adult conflicts. The culture of a school is determined by hidden ideologies and norm systems (discourses). We can only change the behaviour culture of an institution if we discover the operation of hidden values and arguments that maintain special systems of relationships. After being identified, hidden discourses can be shaken by networking conversations. Networking procedures enable to decrease the differences of power and to respect and accept differences. This is how the networking procedure becomes a means of educating people to become citizens through developing key competencies (use of the language, thinking, having relationship with others, self-discipline, etc.). By the help of organisational culture based on respect and care, the

improvement of the quality of human relationships and a better general condition within the community can be achieved.

ÁGNES BARANCSI: RURAL DEVELOPMENT PROGRAMMES IN TERMS OF HOUSEHOLD FARMING

Economy with the development of local economies is one of the most important cornerstones of rural development (local products, local market, short supply chain, local production, local sales, community catering, local energy supply, rural tourism, local product development, household farming). Present-day problems in connection with household farming are the following: overregulation, international market loss, lack of specialized knowledge and skills, low efficiency, lack of integration, ageing villages and old network. The government measures and priority programmes intend to audit the agro-social programmes working now, like social land programme, social co-operative and small regional Start programmes, as well as to coordinate the agro-social programmes together with the household farming programme. The legal regulations in connection with production need to be simplified and standardized (e.g. animal health, environment). Further aims are developing a household farming network, surveying the integrators, and organizing education and training on different levels including higher education as well.

ISTVÁN SOÓS: SOME ASPECTS OF THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURE IN THE SOUTHERN GREAT PLAIN

In Hungary – especially in the Southern Great Plain Region – there are appropriate conditions for agriculture. Agriculture is still an important part of the economy, although its importance has decreased. The political transformation and the subsequent period have altered the agricultural production of Hungary. The land and the livestock were mostly privatized, and the production has been achieved by private farming, notably individual farming. The globalisation of the world economy and the EU-accession of Hungary are also a great challenge for the agriculture. Concentration and the structure of production have a great importance for the competitiveness of Hungarian agriculture.

IMRE LIPCSEI: MULTICULTURALISM AND THE COLOURFUL DIVERSITY OF BÉKÉS COUNTY

The study aims to discover, by analysing quantity and quality changes, the historical perspective of public education and call the attention to special regional values through the example of Békés County in the light of the country-wide state and ecclesiastical tendencies. The researcher's intention includes showing the various churches' role in running different types of schools by the way of central statistics, and the county's educational documents.

TAMÁS SZILÁGYI: SEEKING NATIONAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN HUNGARY AFTER THE 1989 TRANSITION

An important upswing of religious variety could be observed in Hungary by the end of the socialist era. The changes involved a double tendency: the destruction of cultural traditions along with the arrival of new religious ideas. This upswing brought with it the expansion of an 'identity-market' whose religious dimensions cannot be disregarded. Although secularization theory seems to have been disproved, in the case of some groups religious characteristics have been combined with political orientations. Religious and national identities merged, especially in the post-communist context. Amidst the growing religious diversity, Pagan groups began establishing themselves from the early 1990s. Lacking a missionary agenda, they tended to have exclusive membership and lower numbers than other religious movements. Because none of these groups had significant numbers, they did not become the focus of media attention or scholarly interest during the decade of their inception. Increased interest in these groups occurred only from the mid-2000s, when several mass events were organized, Pagan teachers and healers started to appear in the media and the first scientific papers were published. This study offers an insight into the post-transitional history of contemporary Paganism in Hungary, focusing on its characteristics and sources.

JENS BAGGESEN (1764–1826) DÁN KÖLTŐ,
PYRKER LÁSZLÓ JÁNOS VELENCEI PÁTRIÁRKA,
EGRI ÉRSEK (1772–1847) KÖLTÉSZETÉNEK
MÉLTATÓJA, J. G. FICHTE (1762–1814) NÉMET
FILOZÓFUS KORTÁRSA

Pyrker László János egri érsek életét és munkásságát sokan megírták.¹ Részemről mindössze Zivuska Jenő: „Pyrker László élete és művei. Besztercebánya, 1904”- monográfiájára szorítkozom, miután a szerzőt filozófiatörténeti vonatkozásban is ismerem.² Pyrker műveiről, illetve azok értékeléséről szólva Zivuska többek között az alábbiakat mondja:

„... a dicséreteket a maguk értékére kell redukálnunk. Si duo faciunt idem, non est idem. Azt kell tekintetbe vennünk, hogy mekkora látókörrrel bíró, milyen ítéletű és milyen műveltségű egyének nyilatkoztak a magasztalás hangján költőnk munkásságáról. Szót nem vesztegetve arra a tényezőzésre, a mit néhány szegény ördög véghezvitt, hogy dicshimnuszáért a nagy úrtól pár forintot kapjon, vagy őt pártfogójának nyerje meg, lássuk egy érdektelen, de korlátolt embernek elismerő bírálatát, a milyenből Pyrkernek bőven kijutott. Baggesen V. Károly megénekelőjének nevét két helyen is világgá kürtölte. Baggesen Immánuel költő volt maga is, a Parthenais erotikus tárgyú eposz szerzője, a kinek meghibbant ítélő képességén nem lehet eléggé csodálkozni, a hogyan Klopstockot és Pyrkert egymással párhuzamba állítja. Szerinte a déli németek Homerosa Pyrker, mint az északiaké Klopstock. De Pyrker felülmúlja északi Homerost, mert Klopstock előadása mélyen alatta maradt a választott isteni tárgynak, míg Pyrker magasan lebeg felette, mert emberi dolgot

1 v.ö. *Pyrker János Emlékkönyv*. Szerkesztette: Hölvényi György, Eger, 1957. (A kötetben többet között válogatás Pyrker: „Mein Leben” önéletrajzából 9–87.)

2 Zivuska Jenő: *Platon Parmeindese mint az eszmetan egyik fejezete*. Besztercebánya, 1911.

énekel, maga is ember lévén, a ki a porban angyal nem lehet. Fogadjuk el helyes ítéletnek, amit Baggesen Klopstockról mond, de a Pyrkerről mondottat nem lehet elfogadnunk, mert nem igaz.”³

Jens Baggesen: „A nagy ötödik Károly nagyobb megéneklőjéhez: Ladislaus Pyrkerhez, 1825.” címzett ódájáról van szó.⁴ Zivuska szavai beleillenek Pyrkerről megrajzolt képének egészébe. Pyrker irodalmi géniusza egyébként is vitatott, s nálunk, magyaroknál ehhez hozzájárul, hogy „magyar létére” németül írt, s ez egy egész irodalmi vitát robbantott ki.⁵ (Véleményem szerint: „Verebekre ágyúval lövöldözni”) Zivuska közel jár az igazsághoz, amikor Pyrker „irodalmi dicsőségét” az ő legmagasabb egyházi és anyagi pozíciójának tulajdonítja. Nézetem szerint ezen az sem változtat, hogy 1834-től a tübingeni (stuttgarti) Cotta adta ki Pyrker műveit, felvéve őt a német klasszikusok gyűjteményébe.⁶

Elgondolkodtató azonban, amit Zivuska Baggesenről mond. Hogy az mennyiben találó, azt a dán költő művéből és életrajzából tudhatjuk meg – hozzávetőlegesen.

Jens Immanuel Baggesen 1764 (február 15-én) született Korsörben Dánia Seeland szigetén, igen szegény szülőktől, úgyhogy már egész fiatalkorában kénytelen másolással keresni kenyerét. Majd ösztöndíjat szerez, s eljut a göttingeni egyetemre ahol – természetesen – teológiát tanul. Itt veszi fel Kant iránti tiszteletből az „Immanuel” nevet, ahogyan J. G. Fichte is Immanuel Hermannak kereszteltette fiát. Első nagy útjára Svájc felé 1789-ben indul el. Ezen az úton ismerkedik meg Sophie von Hallert, a híres Albrecht von Haller egyik unokájával, akit 1790-ben feleségül vett. Ebből a házasságából két fia született: Carl Albrecht Reinhold és August Ernst.⁷ Az 1789-ben a francia forradalom „kitörésének” évében megkezdett útját a „Labirintus” című művében tette közzé⁸, amelyben elbeszéli találkozását Voß-al,⁹ és jellemzi Klopstockot.¹⁰ Svájcban – Zürichben találkozik Lavaterrel¹¹ és akkor ismerkedik meg J. G. Fichte-vel, aki Zürichben házi-

3 Zivuska Jenő: *Platon Parmeindese mint az eszmetan egyik fejezete*. Besztercebánya, 1911. 72.

4 An der grossen Carl des Fünften grösseren Sänger Ladislaus von Pyrker. 1825. In: (Hormayrs) Archiv von Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst, 1827, 95 und 96. 541. (Hivatkozás: Dresden Morgenzeitung Nr.103. 28 Juny 1827).

5 v.ö. Kajtár Mária: Pyrker János László és a magyar irodalom. In: *Pyrker János Emlékkönyv*. 178–193.

6 *Johann Ladislaus Pyrker sämtliche Werke in einem Bande*. (Neue durchaus verbesserte Ausgabe) Stuttgart und München. J. G. Cotta'scher Verlag. 1839.

7 v.ö. Adrian Aebi: *Jens Baggesen* „Parthenäis...” Online Zeitschrift der SAGG 1/2002 (a továbbiakban SAGG)

8 Modern kiadás: Jens Baggesen: *Das Labyrinth, oder Reise durch Deutschland in die Schweiz*. 1789. Leipzig. 1985. Kiepenheuer. 40.

9 Johann Heinrich Voß fordította le németre Homéroszt. Pyrkerről elismerőleg nyilatkozik. V.ö. Kaunitz Lajos: *Pyrker János László élete és művei*. Bölcsészettudományi értekezés. Budapest, 1896. 159.

10 u.o. 66–67. Baggesen rezedához hasonlítja Klopstockot; a dohány következtében azonban inkább fonyadt mint friss rezedához. U.o. 66 és 69.

11 SAGG 2.

tanító. (Erről az alábbiakban részletesebben lesz szó.) 1797-ben meghalt felesége Sophie. Baggesen egy párizsi útján, 1798-ban megismerkedik Françoise Madeleine Reyba-val (Fanny),¹² akit egy év múlva feleségül vesz. 1811–13-ig Baggesen Kielben a dán nyelv és irodalom tanára az egyetemen, ahol Carl Leonhard Reinhold is tanított, miután jénai tanszékét elhagyta. Őt követte jénai tanszékén Johann Gottlieb Fichte.¹³

Baggesennek gyakran voltak anyagi gondjai, úgyhogy nyugodtan a Zivuska által említett „tányérozók” közé sorolhatjuk. Adósságai következtében az adósok börtönébe került.¹⁴ Egész életén át depressziós volt, ami időnként elméje elborulását idézte elő.¹⁵

Ilyen értelemben, úgy tűnik, Zivuska akkor sem jár távol az igazságtól, amikor Baggesen „meghibbant ítélőképességéről” mond. Második felesége halála után magát gyógyíttatni kényszerül Karlsbadban. 1826. X. 3-án halt meg Hamburgban. Az „Eichhof-Parkfriedhof” temetőben nyugszik Kielben, első felesége Sophie von Haller, Karl Leonhard Reinhold és ennek felesége Sophie Wieland mellett. Sírhelyüket közös emlékművel jelölték meg.

Baggesen főképp németül írt, (noha német nyelvtudása – főleg a kezdetekben – hagyott maga után kívánnivalót), s önmagát német szerzőnek vallotta. A Zivuska által is említett Parthenais-on túl, lelkesedő ódákat írt a francia forradalom alkalmából, de kisebb lírai életképei is vannak (pl. A párizsi utcai köszörűs). Stílusát főleg Christoph Martin Wieland és Ludwig Holberg befolyásolták.¹⁶ – Filozófiai művek nem maradtak ránk Baggesentől. Bölcséleti eszméit inkább a kortársaival folytatott levelezés őrzi.¹⁷

A PARTHENAIS TARTALMA, KELETKEZÉSE, SAJÁTÓSSÁGAI¹⁸

Baggesent minden bizonnyal svájci utazása(-i) és Sophie von Haller iránt érzett szerelme ihlette ennek az „eposznak” megírására.

Két döntő svájci út 1789-ben és 1794/95-ben játszódott le. Sophie von Hallerrel az első úton ismerkedett meg Baggesen és 1790-ben kötött vele házasságot. A svájci utak okául Baggesen egészsége helyreállítását hozza fel, valójában azonban egy koppenhágai színházi botrány következményei elől menekült.¹⁹

Az eposz első kiadása (1803) ezt a címet viseli: „Parthenais, avagy az Alpesi utazás. Idillikus eposz kilenc énekben”. A második kiadás (1808) címlapján ez olvasható: „Parthenais, avagy az Alpesi utazás. Idillikus eposz tizenkét énekben”. Ezt követte a „Taschenbuch für Damen” (Zsebkönyv hölgyek részére) kiadásában (1812): „Parthenais

12 u.o. 3.

13 u.o. v.ö. Rokay Zoltán: *Johann Gottlieb Fichte (1762–1814) élete és műve*. Óbecse, 2013. 27.

14 v.ö. *Jens Immanuel Baggesen*. Wikipedia, free Enzyklopedie, valamint: August Baggesen, Jens Baggesen Biographie, 1843. Reprint (USA-h.n.), 2011.

15 u.o. 1.

16 u.o. 2.

17 SAGG 1és 11.

18 18. u.o. 3.Rővv.

19 SAGG 2

avagy a szüzek (Jungfrauen) zarándoklata a Jungfrau-hoz (hegycsúcs Svájcban). Idillikus eposz tizenkét énekben”. Majd két további kiadás (1819) és mint „Baggesen költői művei”-nek első kötete (1813). Én egy 1819-es kiadást birtoklok, „Hat rézmetszettel.”²⁰

Az eposz elbeszéli, miként indul három fiatal nővér Myris, Cynthia és Daphne, Andros és Theone von Bonal leányai Bernből Nordfrank, a költő vezetésével egy gyalogútra a Jungfrau hegycsúcsához. Hermes és Ámor, görög istenek, akiket a törökök elűztek az Olymposzról a berni hegyvidéken telepedtek le. Az úti társaság vállalkozását minden eszközzel meg akarják hiúsítani. Így Ámor egy nyila megsebesíti és halálosan szerelmes lesz Myrisbe. Mivel azonban a lányok szülei teljes bizalmukkal tüntették ki Nordfrankot, és noha már nem a „Gessner féle pásztorok korában élnek” (Gessner, Salomon:1730–1788: pásztor-idill költő. Különösen Daphnis c. költeménye ismert. Naiv ártatlanság jellemzi. Műveit saját metszeteivel illusztrálta, nem tárja fel érzelmeit.²¹ Az úti társaság Apollo különleges oltalmát élvezzi a különböző viszontagságokkal szemben. Így Nordfrank feljut az Eiger csúcsára, ahol költői felavatásban (felszentelésben) részesül. Időközben megérkeznek a lányok szülei, akiknek áldásával Nordfrank eljegyezi Myriszt.

Annak ellenére, hogy egyesek véleménye szerint Baggesent nem „Myris” bájai igézték meg, hanem Sophie von Haller nagyapjának hírneve, azt lehet mondani, hogy „kulcs elbeszélésről” van szó: Nordfrank nem más, mint Baggesen, Myris pedig Sophie von Haller. Erre nem csak a főhős neve (Nordfrank) és egyes jellemzései utalnak („aki ismeri a viharokat a Balti Északi-tenger bölcsőjében”: 520; utalás a „Hyperboreusok”-ra; 290), hanem Baggesen 1796. V. 18-án Johann Heinrich Voßhoz és feleségéhez Ernestine Boie-hoz intézett levelének egy szakasza is.

(Voß akkor a holsteini Eutinban élt. Ő fordította le németre Homéroszt; háza kora legnevesebb alkotóinak kedvelt találkozóhelye volt. Ezért nevezték el Eutint „észak Weimárának”) Az említett szakasz így hangzik:

„Ezúttal tehát nem látjuk viszont egymást, és Isten tudja milyen messze van a következő alkalom. Ó, Voß és Ernestine! Ti bájos, hűséges, görögösen-egyszerű kivételek újbarbár, ízetlen, mesterkélt korunk átlagemberei között! Milyen kimondhatatlanul boldogan éltek volna Nordfrank és Myrisz a ti jótékony közelségetekben!”²²

Baggesen a Parthenaisban is emléket állított Voßnak:

„Eutin Vergiliusa is él, aki előhívta az öreg Homéroszt Hellász sírjaiból és átadta neki a szót, miután folyékonyan beszél németül...” (200)

²⁰ *Parthenäis oder die Alpenreise. Ein idyllisches Epos in zwölf Gesängen von Jens Baggesen.* Neue Auflage mit sechs Kupfern. Leipzig, 1819, F. A. Brockhaus.

²¹ Az 1808 b-kiadás „Gessner-i pásztorokról” beszél (84–91), az 1836 a viszont „árkádiái pásztorokról” (1, 140–147).

²² idézet SAGG 3 után.

(Ugyanitt „Teutonia Orpheuszának” nevezi Schillert, megemlíti Wielandot „Lukiánosz barátját” és Goethét „Germánia kedvencét”(190–199).

A völgy „németül beszélő görögöket nevel” (73), A három nővér a három gráciának felel meg (215), Nordfrank „Párizs”(25), az „új Orpheus”(176)- utazásról és kecsegtető szerelmi kalandokról lévén szó, – amelyek között Nordfrank állhatatos marad. Az esemény kulisszáját egy „hellenizált” svájci alpesi táj alkotja (Jungfrau, Eiger, Bern-Ida, Olymposz, Parnassusz), amivel Baggesen szeretne sajátos hatást elérni.

Ugyanakkor a klasszicizáló hangvétel közepette, Baggesen a svájci folklórtól sem riad vissza: a tekintélyes cseléd lány (nyilván természetéről van szó): „stattlich”, hosszú ruhában hozza a forró italt arab szemekből (babkávét), svájci tejszínnel enyhítve és „grüß euch Gott”-ot köszönve meghajol (70). – A margareta (Grätlein) svájcián: Gritli – a Margritli (margarétácska)-ból.

Valóban „mesteri” de inkább „mesterkelt” egyveleg, aminek megírására a dán költőt a svájci táj indította.

Végül az „erotikum”, amelyről Zivuska beszél: az ötödik ének elbeszéli, hogy a három nővér megérkezve szállására, lábvizet vesz, amit Nordfrank titokban kikémlél. Ennek az elbeszélésnek azonban komikus jellege is van, mert a lányok hajuk becsavarására Nordfrank jegyzetének papírját használják fel. – Erőteljesebb a negyedik énekben előadott „ruhaszárítási” jelenet, valamint, amikor Myris úzóba vesz egy lepkét, amely abba a barlangba menekül, ahol Nordfrank tartózkodik, vagy pedig a „három grácia” tánca. Mindez úgymond alkalmul szolgált Baggesennek, hogy hangsúlyozza főhőse állhatatosságát és erényét a kihívások és próbatételek közepette – s ez a feszültség – valóban megfelel az éros eredeti jelentésének, míg Baggesen végül kimondja a súlyos szavakat: „Így győzedelmeskedel, kegyetlen erény!”

Valójában mindez jogcímül szolgál a költőnek, hogy kétesértékű leírásokkal bizsergesse olvasói vérszegény fantáziáját.

Íme Pyrker magasztalójának „hatalmas” opusza, amelynek híre Zivuska Jenőhöz is eljutott.

BAGGESEN, FICHTE KORTÁRSA

A Pyrker kapcsán magyar szempontból is érdekes Baggesen kortársa és „barátja” volt Johann Gottlieb Fichtének (1762–1814), a német idealizmus híres gondolkodójának, a berlini egyetem bölcsész kara első kinevezett dékánjának és az egyetem első megválasztott rektorának.²³ Erre az ismeretségre úgy került sor, hogy Fichte 1788 szeptemberétől 1790 márciusáig házitanító volt Zürichben. Ott ismerkedett meg Johanna Rahnnal, akit 1793 októberében feleségül vett. Nászútra a berni Alpokba utaztak. Bernben ismerkedett meg Baggesennel, akinek második svájci útján, Baggesen így jellemzi Fichtét: „Fichte igen melegsívű és kimondhatatlan szeretettel szereti az ő egyszerű (simple) feleségét”²⁴

23 v.ö. Rokay, 2013. 49–56.

24 Wilhelm G. Jacobs: *Johann Gottlieb Fichte*. Reinbek, 1984, Rowolht. 38.

– Johannának ez a megjelölése még mindig hízelgőnek számít ahhoz képest, hogy Jénában „libának” minősítették.²⁵ Johanna Rahn Klopstock unokahúga volt. 1751-ben V. Frigyes, dán király meghívta Klopstockot Koppenhágába, 400 tallér tiszteletdíjat biztosítva számára, azzal az egyetlen megbízással, hogy ott teljes nyugalomban befejezze a „Messiás” című impozáns költői művet. Klopstockot követte Dániába húga, Johanna Viktoria és ennek férje Hartmann Rahn. Ez utóbbi Koppenhága közelében, Lingbyben létesített selyemgyárat. Itt született 1755-ben és itt keresztelték lányukat, Johannát. Az egyik keresztapa Klopstock volt. A családnak azonban hamarosan vissza kellett térnie Zürichbe, mert a selyemgyár csődbe ment.²⁶ Maga Fichte megemlíti „Búcsúbeszédében” (amellyel schulpfortai iskolaéveit zárja) Klopstockot,²⁷ s egy tanulmányt is írt Klopstockról 1790-ben: „Klopstock ortodoxiájának hatásáról – avagy a Messiás vallási rendszere ellen” amely azonban még Fichte életében elkallódott.²⁸ Amikor Fichte 1808-ban Koppenhágában járt, felkereste Lingbyt és erről feleségét, Johannát is értesítette. Ezek a részletek azért érdemelnek említést, mert Dániáról Baggesen hazájáról beszélnek, és Klopstockra vonatkoznak, akivel mint „észak Homéroszával” Baggesen párhuzamba állítja Pyrkert, „dél Homéroszát”, ez utóbbinak ítélve oda az előnyt.

Baggesen és Fichte kapcsolatában fontos szerepet töltött be Carl Leonhard Reinhold (1758–1823) egykori jezsuita, majd barnabita, majd kilépett pap és szabadkőműves, Fichte elődje a jénai egyetemen, ahonnan a kiel-i egyetemre távozott, ahol egy ideig Baggesen is működött. Reinhold és Baggesen földi maradványait egyazon sír fedi a kiel-i temetőben, amint erről már említés esett. Reinhold egy ideig Fichte bámulója és Fichte tudománytanának („Wissenschaftslehre”) buzgó követője volt. Később azonban elhidegült kapcsolatuk, kivált mivel Reinhold folyamatosan változtatta álláspontját.²⁹

Az első „dokumentum”, amelyet a Baggesen-Reinhold (Fichte)-téma kapcsán meg szokás említeni, Reinhold Baggesenhez intézett levele 1792. VI. 22-én. Ennek előzménye: Fichte „Minden kinyilatkoztatás bírálata” 1792-ben Königsbergben, Fichte szerzői neve nélkül jelent meg.³⁰ A levél idevágó szakasza pedig így szól:

„Baggesen! Ez a rejtély most megoldódott, és gratulálj nekem a kiváló alkalomból! Most már tudom, hogy a vallásos meggyőződésnek csak felét birtokoltam, amelyet a mi filozófiai erkölcsstanunk nyújt nekünk. Tudom, hogy az én szívemnek igaza volt, hogy ezzel a féllal nem lehet egészen megelegedett; most már tudom,

25 Rokay, 2013. 27.

26 v.ö. Ilse Kammerlander: *Johanna Fichte. Ein Frauenschicksal der deutlichen Klassik Kohlhammer.* Stuttgart, 1969. 11. köv.

27 v.ö. Rokay, 2013. Függelék, 113. 115.

28 v.ö. Zoltán Rokay: *Die Quellen der frühen Religionsphilosophie Johann Gottlieb Fichtes.* Budapest, Márton Áron. 2001. 13.

29 v.ö. Reinholddal kapcsolatban általában: Karl Leonhard Reinhold: *Philosophie aus einem Prinzip.* Bonn. 1974. Reinhard Lauth, Bouvier.

30 v.ö. Rokay, 2013. 19 kövv,

hogy a kinyilatkoztatás lehetséges, azt pedig, hogy mennyiben lehetséges, a gyakorlati ész természetéből fogom fel, és hiszek a kereszténység isteni voltában, tulajdonképpeni értelemben. Ezt a csodát ezen a héten egy könyv váltotta ki belőlem: Minden kinyilatkoztatás bírálatának kísérlete... Az idea, a felépítés és a tényleges kifejtés legnagyobb része minden bizonnyal ötle származik a nagy Egyetlentől (Kant). A terjengősség, és más hanyagság megakadályoz abban, hogy teljes egészében öneki tulajdonítsam, noha nem kellene, hogy ebben megakadályozzanak. Mert valószínű, hogy a nagy férfiú, aki nem reméli, hogy még hosszan fog élni, viszont még sokmindent ki akar fejteni, nagyon sietett. Az evangéliumok óta a vallás nem nyert olyan támaszt, mint ebben a könyvben és nélküle rövid időn belül az evangéliumok rosszul néznének ki.”³¹

Miután Baggesen és Fichte személyesen megismerkedtek, nem volt hiány az elismerő kijelentésekben, nyilatkozatokban, – mondhatni: hízelgésben.

1793. XII. 8-án Fichte az alábbi sorokat írta Zürichben, Baggesen emlékkönyvébe:
 „Az emberiség akkor létezik és gyarapszik az ő szent jogaiban, ha időről időre Timoleonok küzdenek érte a bajvívásban és ha Ictesz halála egy országot megszabadít igájától, hogy a nép jogara ne engedjen meg magának túl sokat, és azok, akik maguk rablónak bizonyulnak, legalább mértéktartóan raboljanak és legkevésbé se tartsák magukat meggyilkolhatatlannak. –

Zürich 1793. december 8-án. Gondoljon jóságosan az önt nagyrabecsülő barátjára, aki úgy véli, hogy jóllehet kevésbé fenséges, ám azért nem kevésbé szükséges szolgálatokra hivatott az emberiség érdekében.

Johann Gottlieb Fichte, Szászországból”³²

Ugyanaznapi dátummal, Baggesen az alábbiakat írta be Fichte emlékkönyvébe:

„Sum-ergo cogito” (Vagyok, tehát gondolkodom).

Azon, számomra kimondhatatlanul drága pillanatok emlékére, amelyekben hangosan gondolkodtam Fichte-vel.

Zürich, 1793. december 8.

Jens Baggesen, a dán”³³

Mint a források tanúsítják, Baggesen érdeme Fichte és Lavater zürichi ismeretsége. Ez utóbbi szervezte meg Fichte zürichi magánelőadásait, amelyeknek „hírnevét”³⁴ köszönhetette. 1794. február 8-án így ír Lavater Baggesennek:

31 v.ö. Jacobs, 34.

32 Hans Schulz: *J. G. Fichte, Briefwechsel*. (Fichte levelezése), 1925, Hans Schulz. (A továbbiakban: Schulz) I. 316. (Timoleon legyőzte szirakuzai Hiketász tirannust)

33 u. o.

34 v.ö. Rokay, 2013. 24.

„Amennyiben lehetséges lesz, megpróbálom úgy rendezni, hogy Fichte fél tucat igen kiváló zürichinek felolvasást tartson a kanti filozófiáról.”³⁵

Fichte pedig így ír Reinholdnak, 1794. március 1-jén:

„egy ideje Lavaternek (ezt a kiváló embert, akinek ismeretségét ugyancsak a mi Baggesenünknek köszönhetem, és aki számomra napról napra kedvesebb és értékesebb lesz) valamint több kiváló zürichinek előadást tartok erről”(a kritikus filozófiájáról).³⁶ Egy levelében Reinhold kifejti Fichtének, mit jelent, hogy a dán költőt mindketten „az én Baggesenem”-nek nevezik.³⁷

1794. január 8-án így ír Fichte Zürichből Böttigernek:

„Néhány héttel ezelőtt hallottam Reinhold és az én bizalmas barátomtól, Baggesentől, valóságos, bensőséges együttérzéssel, hogy ezt a helyet, Reinhold jénai tanszékét Niethammer adjunktus nyerte el.”³⁸

Ugyanez év január 12-én Reinhold így ír Fichtének Jénából:

„Tehát az én Baggesenemnek, és amint az ő utolsó leveléből látom az Ön Baggesenének, köszönhetem az Ön közelebbi ismeretségét és, amint bizalommal remélem az Ön barátságát, (őneki) akinek életem oly sok legtisztább és legjótékonyabb örömét köszönhetem...”³⁹ Az utóiratban Reinhold hozzáfűzi: „Ő el van telve Önnel!”⁴⁰

1794. augusztus 4-én Fichte felesége, Johanna így ír férjének Zürichből Jénába:

„Tegnap előtt kaptam egy igen barátságos levelet Baggesentől, amelyben elmeséli, hogy részletes értesülései vannak rólad Jénából, azt jelentik neki, hogy Téged, legdrágábbam, már most rendkívül becsülnék. A Te kollégiumaid a tudósok erkölcséről a filozófáló szív legszerencsésebb ideáinak egyike: ez a kollégium nagy szenzációt keltett és a herceg feltűnő kitüntetéssel viseltet irányodban”⁴¹

A „hírvivők” és „bajkeverők” (akik közül Tacitus szerint legártalmasabbak a dicsérgetők, az ellenség „leghitványabb fajzata”)⁴² közül Wielandot kell első helyen megemlí-

35 Schulz I, 353

36 u.o. 343.

37 v.ö u.o. 322.

38 u.o. 321.

39 u.o. 322 köv.

40 u.o. 325.

41 u.o. 400 köv

42 Tacitus, Julius Agricola, 41.

teni, Reinhold apósát, aki nem győzte eléggé sajnálni vejének távozását Jénából és minden alkalmat megragadott, hogy Fichte, Reinhold utódja ellen áskálódjon.⁴³

Baggesen azonban nem csak útirajzokat írt, nem csak „erotikus” beszélyeket, és ódákat költött, hanem gúnydalokat is – többek közt az „ő Fichtéje” filozófiájáról. És ez idézte elő a három nagy koponya: Baggesen-Reinhold-Fichte „barátságának” végét.

1796. július 6-án Johann Fridrich Reichardt író és zeneszerző (1751–1814), a „Deutschland” lap szerkesztője, levelet intéz Fichtéhez, amely a Fichte és Reinhold közötti megromlott viszonyról is tanúskodik, a Fichte-Baggesen- kapcsolat szempontjából pedig kulcsfontosságú:

„És még valami, Legjobb! Nem akarná mint szabadember és filozófus az én Deutschlandomban szóhoz juttatni a Reinhold-felé sötétben lopózkodó lényt?

Valószínű, hogy ebben nem kell tekintettel lennie a barátságra?

– Levelezésben áll még Baggesennel? Az az ember beküldött egy gúnydalt Ön ellen a Voß - féle Musenalmanachba! Egész lelkemmel ölelem Önt. Reichardt.⁴⁴

Fichte nem váratott magára sokáig, és minthogy már előzőleg előszóban hallott a „dologról”, 1796. július 17-én a következő levelet írta Jénából Reinholdnak:

„Mielőtt bármiről nyilatkoznék, amiről kettőnk között kérdéses... egy magyarázatot kell Öntől kérnem.

Valaki, aki azt állítja, hogy szem és fültanú volt, és aki megengedte nekem, hogy mindenkor megnevezhessem nevét, már hosszabb ideje mesélte nekem, hogy Ön elmúlt ősszel, – ez volt az az időszak, amikor Ön a legszívélyesebb leveleket írta nekem, és én ugyanolyan szívélyesen válaszoltam Önnek – Ön annak idején Hamburgban több társaságban felolvasott Baggesentől egy rólam szóló rendkívül gúnyoló levelet.

Én hallgatásba akartam burkolódnizni, és meg akartam várni, hogy a dolog természetes úton kiderüljön. Ezért ezzel tessék megmagyarázni, hogy nem válaszoltam az Ön levelére. Ugyanekkor újból azt hallom, hogy Baggesen a Voß-féle Almanachba beküldött ellenem egy gúnydalt.

Ön maga is belátja, hogy a dolog olyan jellegű, hogy abból egy Önnek feltett kérdés következik és, hogy számomra, különösen az Önnel való társulás javaslata után mindennek azon kell múlnia, hol tartok Mindkettőjünkkel. Ezért kérem Önt, hogy ezzel a váddal kapcsolatban világosan nyilatkozzon, és kitarok ebben a várakozásban a legtökéletesebb megbecsüléssel, az Ön legodaadóbb szolgálja, Fichte⁴⁵

Reinholdnak Fichtéhez intézett válasza erre a levélre nem maradt ránk, csak egy ezzel kapcsolatos levélváltás Reinhold és Baggesen között. Fichte Reinhold elveszett levelére így válaszolt 1796. augusztus 27-én, a gúnydallal kapcsolatban:

43 v.ö. Rokay, 2013

44 Schulz, I, 537 köv.

45 u.o. 539

„Az Ön elbeszélése tökéletesen és alapvetően igazolja Önt énnálam. Baggesen velem közölt versszakán szívből nevettem, és az egésznek örülök.⁴⁶

Hogy ez a nevetés Fichte szívéből jött-e, avagy csak kényszeredett fanyar mosoly volt, arról leginkább az tanúskodik, amit Fichte ugyanebben a levélben elmond Reinholdnak kettejük viszonyáról:

„A mi kölcsönös viszonyunkat illeti – Kedvesem, mi nem ismerjük egymást; és jobb, ha ezt kölcsönösen beismerjük...⁴⁷

Ami ezután következett Fichte és Reinhold levelezésében, annak őszinteségében minden okunk megvan, hogy kételkedjünk. Ám álljon itt végül Baggesen ominózus gúnydala, amelyet Fichtéről, illetve annak tudományelméletéről - egészen pontosan annak lényegéről: „az én tételezi önmagát” felolvasott és közreadott. A magyar fordítás csak nehezen tudja visszaadni a német szójátékot, amelyre a gúnydal épül: „sich setzen”: önmagam tételezni, ám ugyanakkor helyet foglalni, leülni:

„Én tételezem önmagam (leülök: Ich setze mich!) Urak, gyűljetek lábam köré, mindenki üljön le (tételezve önmagát) és hallja az én szigorú következtetéseimet: Én magam én vagyok, önmagam által tételezve
És mivel önmagam tételeztem, magától értetődik!
Te ott te vagy! Ő amott ő!
Ám ezek a te-k és ezek az ő-k mind nem-ének, Uraim!
Csak aki önmagát önmaga által tételezi,
mint én önmagam, úgyszintén egy Én, és
minden Nem-Én ura, parancsol a ti-k és az ő-k
világában. Jelenleg ember, a jövőben Isten!
Ime itt van egyszerű könnyűséggel, méghozzá alapjában
nevetségesen érthetően a bölcsek köve, Uraim⁴⁸

Nem tudom, Pyrkerről írt-e Baggesen gúnydalt (?) Pyrker Baggesenhez hasonlóan, Karlsbadban keresett gyógyulást (több ízben) s Baggesen valószínű ottani, üdülése idején írta Pyrkerhez intézett ódáját, amely először valóban Drezdában jelent meg.⁴⁹ Pyrker 1814-ben, Bécsben, a Kongresszus alkalmával személyesen is találkozott a dán királlyal, és hírneve egyébként is „világszerte” elterjedt⁵⁰, ezért nem volt feltétlen szük-

46 u.o. 540 köv,

47 u.o. 541

48 v.ö. Zoltán Rokay: *Zwischen Klassik und Romantik*. Aachen, 2014, Shaker Verlag. 90.

49 l.a. a 4. jegyzetet.

50 v.ö. Pyrker János: *Emlékkönyv*. 34,

séges Baggesen közvetítése ahhoz, hogy Pyrkert a koppenhágai művészeti akadémia megválassza tagjának, amit életrajzírók megemlítenek, de a forrást nem tüntetik fel.⁵¹

Nem lenne teljes a Reinhold-Fichte-Baggesen „jellemrajz”, ha nem említénem meg Fichte egy Baggesenhez intézett levelének vázlatát, amelynek időpontja bizonytalan (1795?), s amelyben Fichte a jénai diáknyugtalanságok közepette, amelyeket azzal váltott ki, hogy be akarta szüntettetni a diákszervezeteket⁵² Baggesenhez fordult, hogy francia összeköttetései révén tudománytanát a forradalom hazájában értékesítse:

„Egyre inkább meggyőződöm a felől, hogy a tudománytan kidolgozása fél életet, és gondoktól, elfoglaltságtól szabad életet igényel, ahol mindent hagyni lehet szükségyszerűen érlelődni és a közönségnek egyetlen betűt sem kell a kezébe adni, amely nem rendelkezik a mi teljes és legbensőbb egyetértésünkkel. Melyik német tudós rendelkezik ezzel a szabadidővel? Klopstock elérte, hogy egy tiszteletdíj lehetővé tegye számára az ő költeményének befejezését: ám ez a tiszteletdíj nem valamelyik német fejedelemtől származott, hanem dán királytól. A tudománytan szerzőjének egyetlen király és fejedelem sem fog tiszteletdíjat juttatni, mert elvei alapján látják, hogy nem illene bele az ő varsájába, vagy ha akadna is egy sem fogadná el.

Akitől elfogadnám az a francia nemzet lenne, amely most megkezdte pillantását a művészetre és tudományra vetni. Úgy hiszem, ez illik ehhez a nemzethez. Az én rendszerem a szabadság rendszere. Ahogy az a nemzet a külső bilincsektől elszakítja az embert, úgy szakítja el az én rendszerem az önmagában való dologtól, a külső befolyástól, és az ő legelső elvében úgy állítja őt oda mint önálló lényt. (Az én rendszerem) azokban az években keletkezett, amikor (a francia nemzet) végső erőfeszítéssel kiharcolta magának a politikai szabadságot; a belső küzdelem önmagammal, minden meggyökeresedett előítélet ellen önmagamban. Nem (a francia nemzet) hozzájárulása nélkül jött létre rendszerem. Annak esélye volt az, ami még magasabbra hangolt és bennem kifejtette azt az energiát, ami hozzájárult ahhoz, hogy (a rendszert) megragadjam. Miközben erről a forradalomról írtam, akkor nyertem el mintegy jutalomként az első jeleket és megsejtéseket a rendszerrel kapcsolatban. Tehát a rendszer bizonyos mértékig máris a (francia nemzet) tulajdonát képezi. A kérdés csak az, vajon külsőleg, nyilvánosan magáévá akarja-e tenni, azáltal, hogy biztosítja nekem a lehetőséget annak felállítására.

Amennyiben a (francia) nemzet nekem élethossziglani ellátást biztosítana, vagy legalább is egy olyant, amely a mű befejezéséig eltart, amely segítségével nem élnék bőségben, de illendő módon meg tudnék élni... úgy igyekezni fogok, hogy művének eredetijét – akár egyszerre jelenne meg, akár részleteiben – az egyetemes nyelven, latinul megírjam (a francia nyelv területen messzemenően nagyobb nehézségekbe ütközne és nekem úgy tűnik, ehhez a nemzethez közelebb áll, hogy ne csak ön-

51 Constant von Wurzbach (szerkeszti): *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich...* 24. Theil., Wien, 1872., Pyrkert: 115–126; Kaunitz Lajos: *Pyrker János László élete és művei*. Bölcsészettudományi értekezés. Budapest, 1896. 44; Zivuska Jenő: *Pyrker László élete és művei*. Besztercebánya, 1904. 72.

52 v.ö. Rokay, 2013. 26. kövv.

magát, hanem az egész kulturált világot, Európát akarja azzal megajándékozni.) A mű elején az a vallomás állna, hogy csakis ennek a nemzetnek köszönhetem, hogy befejezhetem rendszeremet: semmi más címet nem viselnék, mint egy francia polgárét, amennyiben a nemzet hajlandó ezzel megajándékozni: mondjuk Elzászban, vagy a köztársaság valamely másik német provinciájában élnek, ez utóbbiban azért, mert nem bírom oly mértékben a francia nyelvet, hogy azt a megszokott társalgási szinten beszéljem.

Azt kívánom, hogy ez a gondolat megvalósuljon... mint az én gondolatom valószínűleg meg, s Ön bármilyen serényen hozzájárulna, nem kívánám, hogy Öntől származzon. Nem tudná esetleg ennek az ügynek megnyerni az Ön barátját Bachert?..

Barátsággal és férfiak között bizalmas kézsorítással, Fichte.”⁵³

Otto Theobald Bacher (1748–1813) elzászi diplomata, francia szolgálatban, Bazelben. Baggesen Bázelen át utazott Franciaországba. – Hogy Fichte miért latin és miért nem francia nyelven akarta megírni rendszerét, annak igazi okát ő maga adja elő levele végén. Az egészzel kapcsolatban azt kell mondani (nem minden ironia nélkül): Fichtének jó ötletei voltak, a jelenlegi megvalósítására Baggesent vélte a legalkalmasabbnak. E helyett jött a gúnydal.

Az előadottak alapján közelebbről megismerhettük Pyrker méltatójának, Baggesennek „jellemét” kebelbarátai Reinhold és Fichte egymáshoz való viszonyát is figyelembe véve, és azt kell mondanunk, úgy tűnik Zivuska Jenőnek igaza van mind Baggesent, mind Pyrkert illetően, anélkül, hogy ez utóbbi főpásztori buzgalma és páratlan mecénaturája ezáltal csorbát szenvedne.

*Dr. Rokay Zoltán
tanszékvezető,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*

53 Schulz I, 449 köv.

VAK DIDÜMOSZ: A SZENTLÉLEKRŐL (CSIZMÁR OSZKÁR FORDÍTÁSA)

Jel Kiadó, Budapest, 2012. (Ókeresztény Örökségünk, 17.)

Az utóbbi évtizedekben örvendetesen megnőtt a patrisztika, és tágabb értelemben véve a korai kereszténység történetének, teológiájának, és dogmatikájának fejlődését feldolgozó magyar nyelvű irodalom, mind a primér források fordításainak, mind a témát feldolgozó másodlagos irodalomnak tekintetében is. Nemcsak szakmai műhelyek működnek, hanem folyamatosan megbízható kiadványok, sorozatok megjelenését vállaló kiadók is biztosítják, hogy magyar nyelven is minél több értékes munka jusson el ne csak a szakmai közösséghez, de az érdeklődő, laikus olvasókhoz is. E tendenciát reprezentálja a Vanyó László által indított, a Jel kiadó gondozásában megjelenő Ókeresztény Örökségünk sorozat, amely neves szerkesztőgárda gondozásában számtalan fontos művet jelentet meg. A sorozat méltó örököse a Kühár Flóris szerkesztette, mindösszesen tizenhat kötetben megjelent Keresztény remekírók, illetve az Ókeresztény írók sorozatnak.¹ Ez utóbbi sorozat fordításai ugyan nem mindig voltak egyenletes színvonalúak, tagadhatatlan, hogy sok fontos forrás közlése mellett olyan alapvető kézikönyvekkel gazdagították a magyar nyelvű ókeresztény irodalom-kutatást (sőt tágabb értelemben véve a magyar okortudományt), mint Vanyó Lászlónak az *Ókeresztény egyház és irodalma*, illetve *Bevezetés az ókeresztény kor dogmatörténetébe* című munkái.

Ezt az örvendetes fellendülést reprezentálja az ókeresztény Örökségünk sorozat 17. darabja, amely Vak Didümosz Szentlélekről írott művének Jeromos-féle parafrázisát tartalmazza, lévén az eredeti munka elveszett. Kétségtelen, hogy Didümosz (illetve Jeromos) műve fontos értekezés, hiszen a 4. századi alexandriai iskola működésébe, illetve teológiai és egzektikai világába enged bepillantást egy kivételes képességű hittudós munkásságán keresztül. Mivel azonban Didümosz megítélése origenizmusa miatt meglehetősen negatív lett (ahogyan a kötet fordítójának előszavából is kiderül, Didümoszt és műveit többször is elítélték²), műveinek hányatott sors jutott osztályrészül. A Jeromos által fordított, a tárgyalt kötetben is olvasható *De spiritu sancto*-n kívül neve alatt fenn-

¹ Néhány, a sorozatot taglaló recenzió, különösen hasznos észrevételekkel: Adamik Tamás: Aurelius Augustinus: *A Szentháromságról*. Ford., bev., jegyz. Gál Ferenc, *Antik tanulmányok*, 34/2, 1989, 171–177. Kendeffy Gábor: Aurelius Augustinus: *Fiatalkori párbeszédek*, *Antik Tanulmányok*, 1993, 37/1–2, 146–154.

2 18 sk.

maradt munkák hitelessége gyakran vitatott.³ Ugyanakkor egy 1941-es véletlen leletnek köszönhetően birtokunkba került jelentős egzegetikai munkásságának egy része.⁴

Kétségtelen tehát, hogy a magyar nyelven korábban sem primér, sem szekundér forrásokból nem nagyon elérhető didümoszi életmű megismertetése szempontjából jelentős vállalkozás a fordítás és a fordító által írt hosszú és alapos bevezetés.

Ez utóbbi alapvetően jól felépített, átlátható szerkezetű, és segít abban, hogy az olvasó könnyebben tudja értelmezni az olvasott szöveget. Csizmár Oszkár nemcsak Didümosz töredékekből rekonstruálandó életét és munkásságát vázolja röviden, hanem kitér a fentebb vázolt filológiai problémákra, Jeromos fordításának kérdésére, majd egy, a bevezetés egészéhez mérten hosszabb fejezetben alaposan ismerteti a mű tanításának teológiai aspektusait és problémáit. Ennek áttekintését segíti a mű felosztásának és tartalmának rövid bemutatása,⁵ ami – tekintve, hogy a tanulmány feltehetően több fázisban keletkezett, nem egyetlen lendülettel lediktált szöveg – igen hasznos segítség a tájékozódni kívánó olvasónak.

A bevezető tehát összességében kimerítő információval szolgál Didümosz jelen művének értelmezéséhez, és kétségtelenül segíti az olvasót abban, hogy a későbbiekben a szöveg teológiai rétegeit is felfejthesse. Két ponton azonban hiányérzetünk támadhat. Az egyik az, hogy nem kapunk bővebb tájékoztatást arról, Didümosz hogyan kapcsolódott az alexandriai iskolához, és ennek révén mi volt az az általa alkalmazott egzegetikai módszer, ami – a könyv ajánló fülszövegét idézve – *nem enged sehol a túlzó allegorizálásnak*. Miért fontos az allegorizáló módszer, és mit jelent, ha egy adott szerzőnél ez háttérbe szorul? A bibliai egzegetika történetében kevésbé járatos olvasó számára minden biznnyal érdekes adalékokkal szolgálna a kérdés tárgyalása, annál is inkább, mivel Órigenész nyomán a tudományos igényű bibliai egzegézis lényegében az alexandriai iskola tantervének központi magvát alkotta.⁶ Ebből szempontból tehát úgy tűnik, hogy a bibliai egzegézis módszere alapvető fontosságúnak tűnik.

A másik érdekes problémát a magyar nyelvű irodalom szinte teljes negligálásában látom. Néhány bibliográfiai tételtől eltekintve a bevezetőt követő irodalomjegyzékben nem találunk magyar nyelvű szakirodalmi tételt, pedig, ahogyan említettem, szerencsére már szép számmal találhatók a témát érintő színvonalas, originális értékű művek. A teljesség igénye nélkül utalhatunk Somos Róbert több írására, például a témával kimerítőbben is foglalkozó *Az alexandriai teológia*⁷ című monográfiájára, vagy éppen a sokáig elveszettnek hitt didümoszi és órigenészi egzegetikai művek megtalálásának je-

3 Ezek közül is kiemelendő a Szentháromságról írott műve, illetve Baszileiosz Eunomiosz ellen írott művének negyedik és ötödik könyve, amelyet egyesek ugyancsak Didümosznak tulajdonítanak.

4 Vö. Órigenész és Vak Didümosz a tourai papiruszok fényében. *Távlatok*, 1995.3–4. 533–544.

5 42 skk.

6 Vanyó L.: *Az ókeresztény egyház és irodalma*, I. kötet, Jel kiadó, 2000. 322.

7 Paulus-Hungarus/Kairosz, 2001. (Továbbiakban: Somos, 2001.) L. még Hamula Gergely fordítását: Zsoltárok, himnuszok, lelki énekek – I. Görög egyházatyák Efézus 5,19 és Kolossé 3,16 értelmezéséhez”. *Magyar Egyházzene*, 2003/2004, 11/1. sz. 41-51. old.

lentségéről szóló *Órigenész és Vak Didümosz a tourai papiruszok fényében* című tanulmányra.⁸ Az előbbi hiánya azért is tűnik sajnálatra méltónak, mert egy magyar nyelven elérhető kötet, amely alapos betekintést enged ahhoz, hogy jobban megismerhessük az úgynevezett alexandriai iskolát annak fontosabb alakjaival (többek között Órigenésszel, vagy Didümosszal) együtt.

Hasonlóképpen hiányoznak (néhány kivételtől eltekintve) a primér források magyar nyelvű kiadásai, így a többször hivatkozott Órigenész alapvető művének, a *De principiis* címen ismert írásának magyarul is elérhető fordítása,⁹ annak ellenére, hogy például a *Párbeszéd Héralkeidésszel* című írást megtaláljuk a bibliográfiai adatok között.¹⁰ Mindezek mellett szép számmal találhatunk olyan szöveggyűjteményt, amelyek elsődlegesen fontos forrásokat közölnek, így a *Középső platonizmus*¹¹ című kötet, amelyben a jelen mű által is hivatkozott philóni traktástusnak, a *De officio mundin*ak a fordítása is olvasható. E mellett említést érdemel még Szent Jeromos leveleinek 2005-ös két kötetes kiadása,¹² ami azért is fontos lehetne, mert ebben megtalálható az a Pammachiushoz írott levél (Epist. 57), amiben Jeromos kifejti a műfordításról és interpertációról valott nézeteit. A recenzens persze tisztában van azzal, hogy egy kimerítő vagy teljes bibliográfia összeállítása megvalósíthatlan feladat; üdvözlendő például, hogy a didümoszi mű kiadásainak felsorolásánál a szerző annotált bibliográfiát alkalmaz, amelyben eligazítja az olvasót az egyes edíciók érényeit, esetleges hiányosságait illetően. A fentebbi szempontokat éppen azért vetettem fel, mert ha szerencsére ilyen gazdag – és egyre gazdagodó –, illetve általában véve értékes, elérhető, és jól használható magyar nyelvű fordítás-, és szakirodalommal rendelkezünk, akkor arra érdemes hivatkoznunk, és lehetőség szerint megismertetnünk az olvasóközönsséggel; annál is inkább, mert meggyőződésem szerint a Jel kiadó sorozata is hasonló szellemben fogant.¹³

Mivel a fordítás és interpretáció problémáját Csizmár Oszkár is érinti,¹⁴ talán érdemes lett volna kitérni arra, hogy miért lehet olyan fontos tudományos textus a didümoszi szöveg, és annak Jeromos féle fordítása. Az interpretáció nehézségének ez a problémája egyébként kardinális kérdésnek tűnik; Csizmár rá is mutat, hogy a görög teológiai terminusok jeromosi fordítása esetében komoly kételyek merülnek fel, nem lehet ugyanis eldönteni, hogy pl. a hüposztaszisz, vagy phüszisz szavak rejlnek-e egy adott jeromosi

8 Távlatok 1995.3–4. 533–544.

9 *A princípiumokról*. 1-2. köt. Ford. Pesthy Monika, Kránitz Mihály, Somos Róbert. Előszó, szerk: Somos Róbert. Budapest, 2003, Paulus Hungarus – Kairosz Kiadó (Catena Fordítások 5., sorozatszerk. Heidl György, Somos Róbert).

10 89.o.

11 Osiris, 2005.

12 Szenzár kiadó. A levél megtalálható még a *Nehéz az emberi léleknek nem szeretni* című kötetben (Fordította, utószó: Adamik Tamás.) Budapest, 1991, Helikon kiadó, 87. skk.

13 A későantik és középkori filozófiára vonatkozó magyar nyelvű irodalom kimerítő bibliográfiai összeállítását az olvasó megtalálhatja az interneten: A későantik és középkori filozófia. Ajánló irodalomjegyzék a magyar nyelvű szövegekből. (Oktatási segédanyag.) Összeállította: Bognár László.

14 40 skk.

megoldás mögött.¹⁵ A kérdéses, fentebb hivatkozott jeromosi levél (Epist. 57) azért is igen fontos tanúság, mert kiderül belőle, hogy a híres bibliafordítót már kortársai közül is többen vádolták azzal, hogy túlságosan szabadon fordít, nem követi hűen, szó szerint a szöveget. Ezzel szemben Jeromos hangsúlyozza, hogy nem szószerint, hanem gondolatról-gondolatra fordít, mert amit az egyik nyelvben ki lehet fejezni frappánsan, azt a másik, célnyelven esetleg nem adhatjuk vissza egyetlen pregnáns kifejezés alkalmazásával. (5.§.) Bizonyos tehát, hogy egy Jeromos fordítást olvasva nem lehetünk biztosak benne, hogy azt a terminológiai pontosságot kapjuk, ami az eredeti szövegben esetleg megvolt. Ez valóban olyan fontos kérdés, amely lényegében érinti Didümosz teológiájának értelmezését; kritikájában már Rufinus azzal vádolta meg Jeromost, hogy megváltoztatta a didümoszi szöveg intencióját. Éppen ezért olyan jelentős kérdés, hogy Jeromosnak mennyire sikerült végrehajtani vállalat feladatát, és éppen ezért érdekes, amit a prologus végén a latin fordító megjegyez, tudniillik, hogy Didümosz stílusa „egy apostoli férfi ismérveit hordozza magán, úgy a gondolatok kifejezésében, mint a szavak egyszerűségében.” Látható tehát, hogy Didümosz művének esetében a fordítónak és az olvasónak is lényegében kétszintű interpretációt kell elvégezni, hogy utat találhasson az eredeti szöveg szerzőjének intenciójához. Mindez azért is tűnik fontosnak, és nem mellékes körülménynek, mert meghatározni látszik a didümoszi és jeromosi szöveg kontextusát: Didümosz ugyanis határozottan egy kimerítő, mondhatni tudományos értekezést kívánt írni, amelyben előtérbe kerül a szöveg technikai jellege; Jeromos pedig fordításában igyekszik követni Didümosz törekvését. Ennek eredményeképpen maga is új, vagy ritka kifejezéseket (pl. *capabilis*, *receptrix*, *participabilis*, *indifferentia*) használ. Jeromos fordításának rövid tárgyalásakor (40 skk) tehát talán érdemes lett volna egy hosszabb, terminológiai ismertetést is mellékelni. (Hangsúlyozom, mindez a főszöveg olvasói értelemezését alapvetően nem lehetetleníti el, mindössze megkönnyítené az olvasó dolgát, aki a fordításban meglehetősen sok zárójeles latin kifejezéssel fog találkozni.) A szövegnek ebből a technikai jellegéből adódik, hogy a latin textus – részben mindazzal ellentétben, amit a fordítás elméletével kapcsolatban Jeromos az 57. levélben hangoztat –, jelentősen eltér a bibliafordító egyéb műveiben megszokott lendületes stílustól, és szikár, a görög eredeti feltételezhető egyszerűségét pedánsan követni igyekvő nyelven szólal meg.

A bevezetéssel kapcsolatban még egy észrevétel kívánczik. Szent Jeromos 36. levele – ellentétben azzal, amire a fordító megjegyzéséből következtethetünk (40. o.) –, nem a fordítás prologusa, ellenben valóban fontos tudósítás arra vonatkozóan, hogy Jeromos a fordítást még 384-ben, Rómában elkezdte.

A kötet gerincét természetesen a fordítás adja. Meglátásom szerint egy antik, vagy késő ókori filozófiai, illetve teológiai szöveg esetében egyáltalán nem könnyű eltálatni azt a határt, amelyet alapvetően két kíváncsalom között kell meghúzni. Egyrészt fontos, hogy a már említett terminológiai kérdések minél világosabban megmutatkozzanak az

15 41.

olvasó előtt, másrészt meg kell találni azt a módot, hogy az eredeti (ez esetben latin) és a magyar textus úgy maradjon közel egymáshoz, hogy az olvasó számára a szöveg kellően gördülékeny maradjon. A fordító feladata tehát mindig rendkívül nehéz; úgy kell visszaadnia az eredeti szöveget, hogy a magyar olvasónak ne hasson túlzottan idegenül. Csizmár Oszkár szövegéről elmondható, hogy képes teljesíteni ezt a kívánalmat. A szöveg összességében gördülékeny, és a jeromosi eredetivel összevetve is megállja helyét. Ugyanakkor mintha maga is igyekezne követni azt a jeromosi gyakorlatot, amely szerint „szinte szóról szóra követi a görög szöveget, a tőle megszokott klasszikus veretesség és elegáns stílus rovására.”¹⁶ Ez a módszer Csizmár szerint is azzal a veszéllyel jár, hogy a fordított szöveg *darabos és nehézkes*¹⁷ lesz, ami egyrészt valós problémának látszik, másrészt a jeromosi latinra ez esetben talán mégsem teljesen helytálló. Tény, hogy a *De Spiritu Sancto* szövege kerüli Jeromos klasszikus mintáit, kevesebb cicerói körmondattal találkozunk, és a hév sem ragadja magával interpretátorunkat, mindazonáltal a rövidebb (darabosabb?) mondatok mintha segítenék a gondolati fegyelem megtartását is. Ebből a szempontból tehát akár üdvözölhetjük is mind Jeromos, mind Csizmár Oszkár módszerét: a szöveg alapvetően jól követhető, értelmezhető, és gondolatísága kellően feszes. Egy szöveg stilisztikai értékeinek problémája természetesen általában okot adhat vitára; ahogyan jeleztem is, Jeromos barokoss stílusához képest a *De spiritu sancto* meglepően visszafogott szöveg (kivéve a jeromosi bevezető ajánlást), a szöveg tartalma pedig modern kiadóját idézve meglehetősen megbízható: a fordító törekedett arra, hogy a latin terminusok pontosan fejezzék ki a kívánt gondolatot.¹⁸ Összességében, inkább úgy tűnik, hogy Jeromos ez esetben jó utat választott akkor, amikor akár saját fordítói gyakorlatával szemben igyekezett érvényre juttatni a didümoszi szöveg terminológiai törekvéseit, még akkor is, ha a két nyelv között ekkora már megszilárduló teológiai terminológiai különbségek nem minden esetben teszik lehetővé, hogy megállapítsuk, vajon a célnyelvi szöveg egy adott kifejezése adekvát megfelelője-e az eredetiben feltételezhető terminusnak. Összességében ugyan nehéz eldöntenünk, hogy adott szöveghelyeken a didümoszi, vagy inkább sajtáságosan jeromosi megoldásokkal találkozunk-e, az talán kijelenthető, hogy a latin teológiai nyelv több újítással is gazdagodott a fordítás révén.¹⁹

16 Csizmár, 41. o. Ez a kijelentés egyébként némileg ellentmondani látszik a fordító kijelentésének a görög terminusok fordításának problémáját illetően, l. fentebb.

17 A bevezetésben (41.o.) erről ezt olvashatjuk: „a görög genitivus absolutust ablativus absolutusszal adja vissza, sokszor teljesen szokatlan és nem megfelelő módon, amitől a szöveg darabossá és nehézkesé válik.” Érdemes lett volna ezt a megállapítást egy-két példával alátámasztani, hogy az olvasó is meggyőződhesen arról, hogy a szerző pontosan mit ért e darabosság alatt. Ráadásul, mivel a mű csak Jeromos latin fordításában maradt fenn, az eredetihez való viszonyának megállapítása nyilvánvalóan nehéz filológiai feladat.

18 Didyme L'aveugle: *Traité de Saint-esprit*. (Introduction, text: Louis Doutreleau). Les éditions du Cerf, Paris, 1992. 97.o. A jeromosi fordítás terminológiai problémáiról rövid és világos áttekintést kapunk a hivatkozott műben: 96–100.

19 Didyme L'aveugle, im. 98 skk.

Mindenestre álljon itt egy példa erre a pontosságra, amely megmutathatja, hogy Jeromos szövege jól érthetővé teszi azt az ontológiai viszonyt, amit a Szentlélek, illetve a szó által kifejezett lényeg, az isteni személyek és a teremtmények között kell feltételeznünk. Ez a paragrafus azért is tűnik alkalmasnak célunk demonstrálására, mert egyrészt ez az ontológiai elmélet a későbbiekben is jelentős a szövegben – ezt alább egy másik példán is bemutatom – másrészt a híres Filoque formula is megtalálható benne. A kérdéses szöveghely így hangzik:

*Ipsa igitur vox Spiritus Sancti, non vacua apellatio est, sed subiacentis essentiae demonstratrix, Patri Filoque socia, et a creaturis penitus aliena. Cum enim creaturae in invisibilia, et in visibilia, id est in incorporalia et corporalia partiantur, nec de corporalibus substantiis est Spiritus sanctis, animae et sensus habitator, sermonis et sapientiae, et scientiae effector, nec de invisibilibus creaturis, haec quippe omnia sapientiae ceterarumque virtutum, et sanctificationis capacia sunt. Ista vero substantia, de qua nunc sermo est, sapientiae et scientiae et sanctificationis effectrix est.*²⁰

A szövegben aláhúzással jeleztem a kulcsfontosságúnak tekinthető terminusokat, amelyek segítségével Jeromos pregnánsan képes visszaadni Didümosz vélhető intencióit. Az első mondatban egyszerű, mégis szép párhuzam az *apellatio* és *demonstratrix* sor végi, ebből következően kiemelt helyzete, ami kellő súlyt ad a mondat két része között feszülő ellentétnek. Az idézett textusban két helyen is előforduló *effector* kulcsjelentőségű terminus, ahogyan a *capacia* kifejezés is; ennek megvilágításához alább egy másik szöveghelyet fogok idézni. Talán sikerült érzékeltetnem, hogy Jeromos szövege miért képes világosan és érthetően érvényre juttatni a filozófiai tartalmat, amit forrásszövege vélhetően közölni is akart. Ugyanakkor a fordítást kétségkívül megnehezíti, hogy már maga Jeromos is arra kényszerült, hogy olyan új terminusokat használjon, amiket korábban maga sem alkalmazott; márpedig ez esetben éppen azon terminusokról van szó, amelyek értelmezése kulcsfontosságú (például: *capabilis*, *receptrix*, *indiscretio*, *participabilis*).²¹ Mindenestre a főnevek és melléknevek halmozása, illetve a mellérendelések használata olyan tömörséget és világos nyelvhasználatot biztosítanak a szövegnek, amire még egy görög filozófus is méltán lehetne büszke. Ugyanakkor az ilyen egyszerűnek tűnő szövegek fordítása, éppen rendkívüli tömörségük okán, nem könnyű feladat elé állítják a fordítót: paradox módon éppen az egyszerűségben rejlik a szöveg nehézsége, hiszen – mint láttuk – ez fejezi ki a szöveg filozófiailag, vagy teológiailag releváns mondandóját, ráadásul az első tagmondat (*Ipsa vox spiritus sancti, non vacua apellatio*

20 De Spirit. Sancto, 10–11. Érdemes megjegyezni, hogy a fordító itt eltér Doutréleau kiadásától, és Migne féle szövegváltozatot fordítja, amennyiben a *creaturae in invisibilia, et in visibilia, id est in incorporalia et corporalia partiantur* olvasat helyett a *creaturae in visibilia et in invisibilia, id est in corporalia et incorporalia partiantur* olvasatot hozza. Igaz, a mondat értelmét ez érdemben nem befolyásolja.

21 Didyme L'aveugle, im. 99.

est, sed subiacentis essentiae demonstratrix) definitív értékkel bír. Hogyan fordítja a kérdéses helyet Czizmár Oszkár? Idézem:

Maga a 'Szentlélek' szó tehát nem puszta kifejezés, hanem rámutat az általa jelölt lényegre, amely az Atyával és a Fiúval közös, ugyanakkor teljesen idegen minden teremtménytől. Minthogy pedig a teremtmények láthatókra és láthatatlanokra, vagyis testiekre, és testetlenekre oszlanak, a Szentlélek nem anyagi természetek közül való, Ő ugyanis a lélek és az értelem lakója, az értelmes beszéd, bölcsesség és tudomány létrehozója, de még csak nem is a láthatatlan teremtmények közül való, hiszen ez utóbbiak mind képesek arra, hogy részesedjenek a bölcsességben és a többi erényben, valamint a megszentelődésben. Az a lényeg (substantia) ellenben, amiről itt szó van, a bölcsességnek és a megszentelődésnek a létrehozója.²²

Látható, hogy a magyar textus összességében gördülékeny és pontos, jól kifejezi az idézet filozófiai tartalmát. Hiányérzetünk éppen az első tagmondat esetén támadhat, ahol az eredetiben éppen a két főnév (*apellatio-demonstratrix*) hangsúlyos helyzete sugallja, hogy itt egy definitív jelentőségű meghatározással van dolgunk, másrészt éppen ez mutatja meg azt a nehézséget is, amiről fentebb tettem említést; az ilyen látszólag egyszerű szöveg sok problémát okozhat, ugyanis egy latin főnevet egyszerűen nem mindig tudunk a magyarban is ugyanolyan pregnáns módon visszaadni. Czizmár Oszkár is ehhez a megoldáshoz folyamodik, amikor a kérdéses helyet így fordítja: *rámutat az általa jelölt lényegre*. Bár az antik filozófiában járatosabb olvasó gyanakodhat arra, hogy a lényeg kifejezés mögött valmiképpen a *substantia* vagy *essentia* terminus húzódnak meg, itt egy lábjegyzet talán útmutatással szolgálhatna, vagy – ahogyan a fordító egyéb helyeken megteszi – érdemes lenne zárójelben hozni az eredeti latin terminust.

A hivatkozott idézetben hasonlóan terminus értékű kifejezés a *capacia* is, amelyet Czizmár Oszkár hasonlóképpen körülírással fordít (*képesek arra, hogy részesedjenek*), bár a mondat talán pregnánsabban is visszaadható: „*Mindezek bizony részesülnek a bölcsességből és a többi erényből, és a megszentelődésből*”. (*Haec quippe omnia sapientiae et ceterarum virtutum, et sanctificationis capacia sunt.*) Ez utóbbi terminológiai észrevételeimet egy másik szöveghely idézésével, Somos Róbert fordítása alapján igyekszem alátámasztani.

Az 56. caputban a következőket olvashatjuk: *Capabili quippe statim inconvertibile, et inconvertibili aeternum est consequens; quomodo e contrario capienti convertibile et convertibili creabile subsequens est*. A kérdéses mondatot Somos Róbert így adja vissza: „*Ami ugyanis részesítő, az megváltoztathatatlan, s ami megváltoztathatatlan, az következképp örök: és fordítva is, ami részesül, az változókéony, s ami változókéony, az a teremtett rendből való.*”²³

22 115.o.

23 Somos, 2001, 251.o.

Csizmár Oszkár fordításában a kérdéses passzus így hangzik: „*Tudniillik, ami befogadható, az rögtön változhatatlan is, és ami változhatatlan, az következésképpen örök is: mint ahogy az, ami – ezzel szemben – képes a befogadásra, változékony. Ami pedig változékony, az következésképpen teremthető.*”²⁴

Mi a két fordítás között az a különbség, ami érdemessé teszi a figyelmünkre ezt a rövid összevetést? Egy olyan terminológiai probléma, ami nemcsak önmagában érdekes, hanem arra az ontológiai differenciára világít rá, amit a *De Spiritu Sancto* idézett helyein tetten érhetünk. Ahogyan jeleztem is, itt nem pusztán terminológiai javaslatról van szó; a probléma talán még árnyaltabbá teszi azt a kérdést, amiről mindeddig szó volt: milyen lehet a jeromosi fordítás tartalmi értéke a didümoszi teológia tanításához képest? Továbbá: a latinban meglévő, szigorúnak tűnő terminológiai következetességet sikerül-e visszaadni a magyarban is? Az utóbbi kérdésre a válasz egyértelműen igen. Csizmár Oszkár következetesen fordít, és általában zárójelben meg is adja a fontosabbnak tartott latin (esetleg görög) kifejezéseket, így az olvasó könnyen be tudja azonosítani a kérdéses kulcsfontosságú terminusokat, és ha esetleg némi nyelvismerettel is rendelkezik, továbbá egy kis kutatásra sem rest, maga is elgondolkodhat a szakkifejezések értékén. Ez a megoldás tehát jónak tűnik, és egyértelműen segíti az olvasót. Mindazonáltal az adott szöveghellyel kapcsolatban még egy megjegyzésem lenne. A *creabile* terminus itt inkább arra vonatkozik, hogy a változékony létező a teremtett létezők közül való (ahogyan a francia fordítás is javasolja: *il est de l'ordre des créatures*), hiszen a teremthető arra utal, ami nem feltétlenül van megteremtve, csak potenciálisan az; mivel azonban a következő mondatban a teremtményekről (*de creaturis*) van szó, a gondolatmenet egészét tekintve szerencsésebbnek tűnik az előbbi megoldás (*a teremtett rendből való*), amennyiben ez utóbbi ráadásul eleve ezt is sugallja.

Az idézett helyeken Didümosz hangsúlyozza azt az ontológiai differenciát, ami az egyetlen lényeggel bíró – változhatatlan és egy – Szentháromság²⁵ és a teremtett világ között van. Mivel pedig Didümosznál éppen ez a változathatlanság és egység mivolt kerül előtérbe,²⁶ érdemes felvetnünk azt a gondolatot, hogy ezt az órigenészi eredetű, de összességében a középplatonikus monász elméleteket idéző ontológiai doktrínát hogyan fejezhetjük ki a legpregnansabb módon. Úgy érzem, hogy az általam fentebb javasolt fordítási megoldás: „*Mindezek bizony részesülnek a bölcsességből és a többi erényből, és a megszentelődésből* – egyszerűbben és pregnansabban adja vissza a szöveg intencióját, mint a fordító által választott körülírás (*képesek arra, hogy részesedjenek*), továbbá a platonikus tradícióhoz való kötődést is felvillantja, amennyiben eszünkbe idézi a platonikus ontológia részesedés (participáció)-elmélet problémáját is. A részesítő-részesülő fogalom pár ráadásul érvényre juttatja a Szentháromságban meglévő dinamikus hatás képességét, ami révén az nem pusztán a teremtett létezők felett lévő statikus principi-

24 138.o.

25 De Sp. Sanct. 76.

26 L. De Sp. Sanct 36.

um, hanem olyan működés, amelynek során éppen a Szentlélek teljesíti ki Atya és a Fiú révén ajándékkul kapott kegyelmet: „Amikor ugyanis valaki a Szentlélek kegyelmében részesül, az azt az Atya Istentől és a mi Urunk Jézus Krisztustól kapja ajándékba. Így tehát az Atya és a Fiú kegyelme egy, amit a Szentlélek működése tesz teljessé.” A Szentlélek ilyen cselekvő természetére egyébként maga a fordító is utal a bevezetésben, ahol hangsúlyozza, hogy a Szentlélek természete szerint cselekvő, adományokat osztó, amit a jótétemények szinonim kifejezéseiként kell vennünk.²⁷ A terminológiai következetességre való törekvés mellett mindenesetre találhatunk néhány meglepőbb megoldást. A latin substantia terminust valóban többféleképpen adhatjuk vissza. Az említett didümoszi ontológiai differenciát például jól érzeltethetjük egy klasszikus megoldással, ha a substantia-t létezőként adjuk vissza. A változatlan-változókéony, teremtetlen-teremtett²⁸ ilyen viszonyára utal a fentebb már idézett 10-11. fejezet, ahol a szöveg mind a látható, mind a láthatatlan természetet substantia-ként határozza meg. (*Nec de corporalibus substantiis est Spiritus sanctis...Ista vero substantia, de qua nunc sermo est, sapientiae et scientiae et sanctificationis effector.*) A szöveg alapján úgy tűnik tehát, hogy a testi létező is substantia, és a Szentlélek is substantia. A lényeg azonban éppen azon a különbségen van, ami a teremtmény létmódját határozottan megkülönbözteti a Szentháromság létmódjától. Így aztán kissé különösnek hathat, hogy az egyik helyen a substantia, mint lényeg²⁹ (amint rögtön látni fogjuk, ez helyes megoldásnak tűnik), másszor egy egészen meglepő fordulattal mint 'lény' jelenik meg, ráadásul ez esetben a szöveg értelme is elsikkad kissé. A kérdéses szöveghely így hangzik: *Igitur manifestum est non a corporalibus solum, sed et ab incorporalibus creaturis extraneum esse Spiritum sanctum, quia ceterae substantiae hanc substantiam sanctificationis accipiunt.*³⁰

Csizmár Oszkár fordítása a következő: *Ezért tehát nyilvánvaló, hogy nemcsak a testi, de a testetlen létezőktől is idegen a Szentlélek, mivel a többi lény, hogy megszentelődjék, az Ő megszentelő lényegéből részesedik.* A fordítás egyrészt kissé abundánsnak hat, másrészt az Ő beillesztésével a fordító megelőlegzi a következő tagmondatot kezdő iste névmást; bár úgy vélem, erre e helyen nincs szükség. A kérdéses mondatot egyszerűbben, és a szöveget feszezebben követő fordítással javaslatom szerint így is visszaadhatjuk: *Tehát nyilvánvaló, hogy a Szentlélek nemcsak a testi, hanem a testetlen létezőktől is különbözik; mert a többi substantia (azaz létező) részesül a megszentelődésnek ebből a lényegéből.* (Esetleg: megszentelődése révén részesül ebből a szubsztanciából?) Ez esetben tehát a 'lény' szó használatát semmi sem támasztja alá vagy indokolja, sőt a szöveg tartalmi egységét sem hangsúlyozza ki, hiszen látható, hogy a *ceterae substantiae* kifejezés az előzőekben említett testi és testetlen létezőkre utal vissza. A substantia terminus ez utóbbi magyarítása (lény) egyébként meglehetősen szokatlan, a magyar nyelvű fordításiroda-

27 64 sk.

28 Vö. De Sp. Sanct. 29, ahol a Szentlélek mint *incretus*-teremtetlen és *ineffectus* jelenik meg.

29 De Sp. Sanct. 11.

30 De Sp. Sanct. 13.

lomban tudtommal nem használatos, és mint látjuk, az adott kontextusban nem is adja vissza a latin szó értelmét; sőt alapvetően kérdéses, hogy a latin szónak bármilyen összefüggésben lenne ilyen értelme. Meglátásom szerint továbbá e helyen az *extraneum* terminus nem annyira idegent jelent, hanem a különbséget, ami a Szentlélek és a létezők között fennáll: mivel a létezők részesedhetnek a Szentlélekből, az számukra mégsem annyira idegen, mint inkább lényegileg különböző. A fordítás e pontján az 'idegen' szó túlzottan köznap fordulatnak hat.

Ugyanakkor – ahogyan már jeleztem is – a fordításra összességében nem jellemzők az ilyen megoldások, ami üdvözlendő, lévén a szöveg gondolatmenete így is jól követhető marad.

A fentebbi megjegyzések inkább a jeromosi szövegre, annak koherenciájára vonatkoztak, illetve néhány fordítási problémára világítottak rá, céljuk ezért nem is annyira a polémia volt, mint inkább, hogy reflektáljon néhány terminológiai és fordítástechnikai kérdésre. Ahogyan arra utaltam, Csizmár Oszkár fordítása alapvetően pontos és magyarul is jól olvasható; néhány javaslatom csak azokra a terminológiai problémákra fókuszált, amelyek révén a didümoszi-jeromosi szöveg ontológiai tartalma még jobban feltárható. Az értelmezést megnehezítő, zavaró sajtóhibára egyébként kevés példát találunk, kevésbé gördülékeny, az utolsó simítást nélkülöző szövegrész is alig akad. (Csak egy példa: A Szentlélek méltóságát jelzi a görög határozott névelő, amely Őt mindig határozott névelővel 'a Szentléleknek' nevez, és nem csupán szent léleknek.³¹)

Mindezek mellett a fordítás erényei okán bízhatunk benne, hogy a kiadó sorozata sok hasonlóan színvonalas kiadvánnyal fog bővülni, miközben az érdeklődő, laikus olvasók is képet kaphatnak a hazai, magyar nyelvű, és szerencsére egyre bőségesebb fordítás-, és tanulmányirodalomról. A bevezetőben említett ilyen irányú hiányérzetünk ellenére a kötetet egyaránt haszonnal forgathatják a téma iránt érdeklődő olvasók és a szakemberek is.

Dr. Hamvas Endre
adjunktus, GFF

31 60. o.

MÁRKPASSIÓ (ROKAY ZOLTÁN ÍRÁSA)

Lux Color Printing, Óbecse 2014, 126 oldal.

A nagyhét és annak napjai a keresztény kultúrkörben felnövekedett emberek többsége számára ismert, sőt annak legkiemeltebb napjai a nagycsütörtök, a nagypéntek és a nagyszombat városok, utcák, terek nevét viseli. A hívő kereszténynek a nagyhét a liturgikus évnak és saját lelki életének is legkiemelkedőbb időszaka, melynek során megemlékezik Jézus Krisztus szenvedéséről, haláláról és feltámadásáról, és az evangéliumi leírások alapján szinte óráról órára kísérelheti végig a megváltás drámai eseményeit. Mind katolikus, mind protestáns területen a templomba járók akár több alkalommal is hallhatják a nagyhét folyamán Jézus szenvedéstörténetét, a *passiót*, akár színi vagy zenei előadásban, vagy egyszerűen felolvasva ezt a hosszú perikópát.

A nagyhét alkalmával felolvasott evangéliumi rész terjedelme eltér a megszokottól, az egymást követő cselekményekbe viszont könnyen beleélheti magát a hallgató, s egy-egy rész mélyen belevésődhet a szívébe. Ha pedig az átélt liturgikus vagy zenei élmény érezhetően nagy hatással volt az egyénre, akkor nem kell mást tennie, mint kézbe venni az újszövetségi evangéliumokat, s kiválasztva valamelyiket, talán éppen azt, amit a kiemelt napokon hallott (pl. Johann Sebastian Bach *Máté-passió* szövege alapján), és egyénileg is feldolgozhatja az emberiség megváltásának nagy „óráját”.

Általános tapasztalat, hogy még a keresztény tanításban jártas hívő is gyakran kérdéseket tesz fel akár a Jézus szenvedése körüli eseményekről, vagy magáról a tényről, hogy a Messiásnak szenvednie kellett. Ez mind feleletre vár, s a válaszadásban nagy segítséget jelenthet egy megfelelő magyarázat, egy megvilágosító és gondolatokat ébresztő írás.

Rokay Zoltán a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának professzora a szenvedéstörténetek közül Márk evangéliumát választja, mely – nem vitázva a „kétforrás-elmélettel” – a maga „lényegre törekvésével” s egyben ősiségével megfelelő kísérő lehet nemcsak a nagyhét „Jézus-eseménye” feldolgozásához, hanem az üdvösség történetének biztos megértéséhez is. Bár Szent Márk nem volt apostol, talán mégis abban az ifjában ismerhetjük fel alakját, aki a Getszemáni-kertben Jézus elfogatásánál jelen volt (Mk 14, 51–52). Ez esetben egy szemtanúval kell számolnunk, aki amellet, hogy Jézus beszédeinek az összegyűjtéséhez különböző forrásokból merített, éppen a szenvedéstörténetnek volt közvetlen szemlélője, s akire olyannyira hatott mindaz, ami Jézus passiójában végbement, hogy azt később maga is lejegyezte, és valószínűleg nem zsidó olvasóinak közreadta.

Rokay Zoltán professzor úr *Márkpassió* című kötete arra vállalkozik, hogy pasztorális jelleggel közelebb hozza Jézus személyéhez és szenvedéstörténetéhez azokat a hívőket, érdeklődőket, vagy akár keresőket, akik míg személyes döntéseik számára akarják elmélyíteni Jézus tanítását, mindamellet a szentírás-értelmezés, a kutatás és a tudomány szempontjait is figyelembe veszik. Ehhez nyújt elegendő anyagot a nagyhét szinte minden napjára a nagy gonddal megírt szenvedésmagyarázat, melyet a bevezető útmutatás mellett a további kutatáshoz szolgáló igényes bibliográfia is kiegészít.

A Márk evangélium szerinti szenvedéstörténet megértését nemcsak az értékes képi-lusztrációk, hanem a kötet végén található összefoglaló tagolás, valamint az ószövetségi szövegek párhuzamba állítása az újszövetségi „szenvedéshelyekkel” is nagymértékben elősegíti. Ezek még inkább lehetővé teszik, hogy a történeti Jézus és a hit Krisztusa ugyanabban a személyben jelenjen meg a Márk-passiót olvasó előtt, s legyen képes egy személyes vallomás kimondására úgy, ahogy ezt a százados tette a kereszttel: „Ez az ember valóban az Isten Fia volt.” (Mk 15,39)

*Prof. Dr. Kránitz Mihály
tanszékvezető egyetemi tanár,
Pázmány Péter Katolikus Egyetem*